Fordította
Liska Endre

Sebastian Haffner

AZ ELÁRULT FORRADALOM

Németország 1918–19

Európa Könyvkiadó
Budapest, 2007

A fordítás az alábbi kiadás alapján készült:
Sebastian Haffner: Die deutsche Revolution,
1918/19. Rowohlt Verlag, 2004.

A szerzőtől
az Európa Könyvkiadónál megjelent:

CHURCHILL
EGY NÉMET TÖRTÉNETE
MEGJEGYZÉSEK HITLERHEZ

...rendeljétek el
Közszemle végett e holttetemek
Kitételét magas ravatalon;
S hadd hírlem a még nem-tudó világnak
Az itt történteket. Majd hallotok
Vérbűn, erőszak, természettelen
Dolgok, nem is vélt gyilkolás, kivégzés,
Ravasz, de kényszerült ölés felől;
És végre füstbement bal terveket,
A főre hullva, mely koholta; mindezt
Híven elmondhatom.

WILLIAM SHAKESPEARE (*Hamlet*, V., 2.)
(Arany János fordítása)

ELŐSZÓ

Franz Kafka legendájának, *A törvény kapujában*-nak antihőse egész életét egy kapu előtt tölti, és várja, hogy bebocsátást nyerjen, újabb és újabb sikertelen kísérleteket téve a kérlelhetetlen őr szívének meglágyítására. Végül elérkezik halála órája és az őr, „hogy hallását elmúlóban még utolérje", ráordít: „...Ezt a bejáratot csak a te számodra jelölték ki. Most megyek és bezárom."*

A Német Birodalom és a német szociáldemokrácia története erre a kafkai legendára emlékeztet. A kettő csaknem egy időben jött létre, és úgy látszott, hogy egymásra vannak utalva: Bismarck teremtette meg azt az állami keretet, amelyen belül a szociáldemokrácia kibontakozhatott, és amelyet a munkásosztály nevében fellépő szervezet valamikor a jövőben időtálló és értelmes tartalommal remélt kitölteni. Ha sikerül ezt megvalósítania, talán kiállja a Német Birodalom az idők próbáját.

Mint tudjuk, nem sikerült. A Német Birodalom rossz kezekbe került, s letűnt a történelem színpadáról. A szociáldemokráciának, amely kezdettől fogva úgy érezte, hogy ennek a birodalomnak a vezetésére van hivatva, és talán meg is menthette volna, a birodalom fennállá-

* Gáli József fordítása.

sának 74 éve alatt soha nem volt ereje és bátorsága ahhoz, hogy magához ragadja a kezdeményezést, hanem kafkai antihősként otthonosan berendezkedett a kapu előtt. 1945-ben neki is fülébe kiálthatta volna a történelem: „Ezt a bejáratot csak a te számodra jelölték ki. Most megyek és bezárom."

Volt azonban egy olyan drámai pillanat, amikor úgy látszott, hogy a kafkai történettől eltérő fordulat következik be. A háborús vereség következtében 1918-ban a császári birodalom kapuőrei maguktól kinyitották a szociáldemokrata vezetők előtt a hosszú időn keresztül zárva tartott külső kaput, és, nem minden hátsó gondolat nélkül, önként bebocsátották őket a hatalom pitvarába. Ezt követően a velük együtt bezúduló és vezetőiknek elébe vágó, őket magukkal sodró szociáldemokrata tömegek betörték a hatalom legbelsőbb szentélyét őrző ajtót. Fél évszázadig tartó várakozás után, 1918 novemberében úgy látszott, hogy a szociáldemokrácia végre célba ért.

És ekkor valami hihetetlen dolog történt. A szociáldemokrata vezetők csak kénytelen-kelletlen foglalták el a megüresedett trónt, amelyre a szociáldemokrata tömegek emelték őket, és haladéktalanul mozgósították a gazdátlan palotaőrséget saját párthíveik kiűzésére. Egy év múlva újra a kapu előtt találták magukat – immár örökre.

Az 1918-as német forradalom szociáldemokrata forradalom volt, amelyet a szociáldemokrata vezetők vertek le – példa nélküli esemény a világtörténelemben.

Könyvünk lépésről lépésre követi, hogy miként játszódott le mindez. Mielőtt azonban felmegy a függöny, és kezdetét veszi a nyomasztó dráma, ajánlatos egy pillantást vetni az előjátékra, a reménykedésnek és a várakozásnak arra a fél évszázadára, amit a szociáldemokrácia a hatalom kapuja előtt töltött el.

1

A császári birodalom és a szociáldemokrácia

A Német Birodalom és Németország Szociáldemokrata Pártja nemcsak egy időben jött létre, hanem azonosak a gyökereik is: a meghiúsult 1848-as forradalom. Ennek a forradalomnak két célja volt: a nemzeti egyesítés kifelé és a belső demokratikus átalakulás. Mind a kettő nagyon időszerű volt. A forradalom előtti Németország „kisállamosdinak" nevezett területi széttagoltsága és feudalizmusa az ipari társadalom korszakának beköszöntével megérett a felszámolásra.

A polgári forradalom azonban meghiúsult, és a német polgárság beletörődött ebbe. Azt, ami a polgárság feladata lett volna, mások vették át. A nemzeti egyesítés feladatát – a történelmileg meghaladott belső határok lebontását – Bismarck végezte el a porosz junkerek és a porosz hadsereg segítségével. A belső modernizálást – a történelmileg elavult rendi különbségek lebontását – a negyedik rend vette ki mint elintézetlen feladatot a harmadik rend meggyengült kezéből. Az 1849-ben elszakadt fonál két végét Bismarck és a kialakulóban lévő munkásmozgalom tartotta kézben a hatvanas években.

Ha összefognak, a következő évtizedben pótolni lehetett volna az 1848-ban elmulasztottakat, és létrejöhetett volna egy modern, egészséges, hosszú életű német nemzeti állam. De nem fogtak össze, hanem szembefordultak egymással – másképp persze aligha történhetett volna –, jóllehet volt egy rövid ideig tartó, lenyűgöző, de meddő flört Bismarck és Lassalle között.

Az eredmény egy kifelé hatalmas és félelmetes Német Birodalom lett, amely belső viszonyait tekintve egy ferdén gombolt mellényhez hasonlított. Az, hogy nemzeti államként csak körülbelül és nagyjából lehetett nemzetinek nevezni – mint ismeretes, sok német kívül, sok nem német pedig belül rekedt a határokon –, talán elkerülhetetlen volt és még elfogadható lett volna. Nem is a bismarcki alkotmány furcsa elméretezettsége és valóságidegensége – a Birodalom és Poroszország megoldatlan dualizmusa, a szövetségi államok uralkodóinak, valamint a Szövetségi Tanácsnak a látszólagos hatalma; a valóságos hatalom tisztázatlan megosztása császár és birodalmi kancellár között, a Reichstag, a parlament intézményesített tehetetlensége, az állam szervezetébe bele nem illeszkedő hadsereg –, nem ez volt a legfőbb baj. Az alkotmányokon lehet változtatni. Ami Bismarck birodalmát a fényes háborús sikerek ellenére kezdettől fogva „halálosan beteggé" tette (így Arthur Rosenberg történész *A weimari köztársaság létrejötte* című művében), az a szerepek hamis, túlhaladott, a történelemnek ellentmondó felosztása volt a különböző társadalmi osztályok között.

Az állam vezetése nem megfelelő kezekbe került. A gazdaságilag egyre lejjebb csúszó, lassan parazitává váló porosz junkerek, akik nem találtak magyarázatot arra, ami velük történik, hirtelen abba a helyzetbe kerültek, hogy egy modern ipari államot kellett vezetniük. A kapitalista polgárság, amely 1849 óta megszokta a felelőtlenséget és amelyet a felelőtlenség elkényeztetett, az ország határain kívül kereste a határokon belül számára elérhetetlen hatalmat és külpolitikai kalandokat sürgetett. A szociáldemokrata munkásokat pedig, a nemzet objektíve legerősebb tartalékát, akik a polgárság helyett magukra vállalták a felelősséget, a „birodalom ellenségeinek" minősítették.

Valóban azok voltak? Féltek tőlük, törvényen kívül helyezték, gyűlölték és a Bismarck-éra utolsó tizenkét évében, 1878-tól 1890-ig üldözték őket. Nem vitatható, kibékíthetetlen ellenségei voltak annak az állami és társadalmi rendnek, amelyet Bismarck valósított meg birodalmában. Kétségtelen, hogy meghirdették a politikai és társadalmi forradalmat, amiről természetesen már akkor sem volt világos elképzelésük, konkrét tervük pedig végképp nem. Kétségtelen, hogy a „birodalom ellenségeinek" másik táborához, a katolikus Centrumpárt választóihoz hasonlóan nekik is voltak a Birodalom határain túli kötődéseik. A Centrum számára ezt a kötődést a katolikus világegyház jelentette, a szociáldemokrácia számára pedig a Szocialista Internacionálé.

Ennek ellenére nem volt a Birodalom ellensége sem az egyik, sem a másik. A Szociáldemokrata Párt és a Centrum voltak kezdettől fogva a Birodalom tulajdonképpeni pártjai: a Birodalomban, a Birodalommal együtt és a Birodalom által jöttek létre és nőttek naggyá. Mélyebben gyökereztek a Birodalomban, mint annak porosz megalapítói. A szociáldemokraták és a Centrum párthívei álmukban sem gondoltak a Német Birodalom felbomlasztására, és minden ilyen óhaj távol állt tőlük, hiszen ez az államalakulat volt az életelemük. Sokkal inkább – a szociáldemokraták még fokozottabb mértékben, mint a Centrum – a Birodalom reménybeli örököseinek érezték magukat. Csupán enyhe túlzás, amikor Arthur Rosenberg ezt írja: „A szociáldemokrata pártvezetőség volt a titkos ellenkormány, August Bebel pedig befolyása csúcsán egyfajta ellencsászár volt."

Bismarck birodalmának szociáldemokratái hazafias forradalmárok voltak. Belső átalakulásra, gyökeres változásokra törekedtek, a külső cselekvőképtelenség és a Birodalom felbomlása semmiképpen nem volt a céljuk. Bismarck birodalmát a saját birodalmukká akarták átformálni – nem azért, hogy gyengítsék vagy netán felszámolják, hanem azért, hogy megfeleljen a kor követelményeinek. Az ilyenfajta magatartás persze csak elméletben egyértelmű és világos, a gyakorlatban nem mentes az ellentmondásoktól. Bizonyos ellentmondás van a pártot hosszú időn keresztül vezető August Bebelnek két leghíresebb mondása között is: „Se katonát, se pénzt ennek a rendszernek!", és, „Ha Oroszország ellen kell vonulni, én is puskát veszek a kezembe." De nem ez az ellentmondás okozta

a szociáldemokraták csődjét 1918-ban, hanem egy másik.

A német társadalmi forradalom, amit az utolsó pillanatig ígérgettek, és amire kezdetben a reményeik és törekvéseik valóban irányultak, mindig csak a holnap és a holnapután perspektívája maradt számukra, soha nem tartották olyan követelménynek, amellyel *ma* kell szembenézni. A német szociáldemokraták soha nem tették fel a lenini kérdést: „Mi a teendő?" A forradalom, mondták, majd „eljön" valamikor, nem úgy tekintettek rá, mint amit nekik maguknak kell megcsinálni itt és ma. Megelégedtek azzal, hogy várják a forradalmat, közben pedig békésen éldegéltek a császári birodalomban, ha már így adódott, s örültek annak, hogy a pártjuk választásról választásra erősödik. Egy olyan forradalmi párt azonban, amely megelégszik azzal, hogy csak várja a forradalmat, idővel megszűnik forradalmi párt lenni. A valóságos jelen erősebb, mint a csak remélt és várt jövő, különösen akkor, ha az, amit remélünk és várunk, egyre inkább a távoli jövőbe hátrál, a jelen pedig egyre elviselhetőbbnek tűnik.

Márpedig így festett a helyzet. August Bebel ezt mondta az SPD 1891-es pártkongresszusán: „A polgári társadalom olyan erővel dolgozik saját pusztulásán, hogy nekünk csak azt a pillanatot kell kivárnunk, amikor utána nyúlhatunk a kezükből kihulló hatalomnak... igen, meg vagyok róla győződve, olyan közel jutottunk végső céljaink megvalósulásához, hogy kevesen vannak itt a teremben, akik ezeket a napokat nem érik meg." Húsz év múlva ugyanez

az August Bebel már csak „nagy fölfordulásnak" nevezte a forradalmat. Sokatmondó szó: azt, amire nagyon vágyunk, nem szoktuk fölfordulásnak nevezni. Egyébként Bebel megismételte az 1891-ben mondottakat, ezúttal a Reichstagban, polgári ellenfeleihez fordulva: „Azt, amiről beszélek [a nagy fölfordulást], nem mi idézzük elő, hanem önök." A forradalom napjának közvetlen közelségéről mindazonáltal nem esett szó, helyette ez volt a jóslat: „El fog jönni, csupán elnapolódott." Pedig most valóban kevesen voltak a teremben, akik nem érték meg a forradalmat. Hét évet kellett csak várni. Mindazonáltal az SPD belsőleg megszűnt valóban akarni azt, amit immár „nagy fölfordulásnak" nevezett.

Figyelemre méltó, hogy mennyire egybeesnek a Német Birodalom és a Szociáldemokrata Párt történetének sorsfordító dátumai. A császári birodalom negyvennyolc éve három, egymástól világosan elhatárolódó időszakra tagozódik: az 1890-ig tartó bismarcki érára, az 1890-től 1914-ig tartó vilmosi évekre és a négy háborús évre. Pontosan ezek a Szociáldemokrata Párt történetének korszakai is. A bismarcki időkben, legalábbis saját értékelése szerint, a vörös forradalom pártja volt. 1890 és 1914 között már csak szavakban volt forradalmi, titokban kezdte magát a vilmosi Németország részének érezni. 1914-től ez a változás nyilvánvalóvá vált.

Arra a kérdésre, hogy mi idézte elő ezt a változást, mindenekelőtt az üldöztetés megszűnésére kell hivatkoznunk. Kancellársága utolsó

heteiben Bismarck szigorítani kívánta a szocialistaellenes törvényeket, és kész volt akár a nyílt polgárháborút is kiprovokálni. II. Vilmos visszavonta Bismarck intézkedéseit, és a tizenkét éven át megvetett és üldözött szociáldemokrata vezetők és funkcionáriusok ettől fogva a parlamenti honoráciorok kényelmes és érdekes életét élhették. Nagyon is emberi reakció volt, hogy ezért bizonyos hálát éreztek.

De ez nem minden. A vilmosi Németország egész politikai atmoszférája teljesen más volt, mint a bismarcki éráé, oldottabb, kevésbé feszült, kemény és szigorú. A századforduló Németországa boldogabb ország volt, mint a nyolcvanas éveké. A fojtó levegőjű bismarcki korszak után Vilmos kitárta az ablakokat és friss levegőt engedett be. A nagy hála és népszerűség, amit a császár uralkodása első éveiben élvezett, nem volt véletlen. Mindazonáltal a belső feszültség jótékony enyhülését a felhalmozott energiák és a belső túlnyomás kifelé való levezetésével sikerült elérni, úgyszólván a külvilág rovására, amit az hosszú távon nem vett jó néven. Az ár, amit végül fizetni kellett érte, a háború volt.

Ez azonban az 1900 körüli években még nagyon kevéssé volt felismerhető. A forradalmi hangulat mindenesetre megszűnt, és ezt elsősorban a szociáldemokraták érzékelték. 1890 előtt még valóban „jönni" látták a forradalmat, most pedig távolodni látták az egyre messzibb jövő irányába.

Vilmos császár „világpolitikája" elsősorban a kapitalista polgárságnak jött jól, mert a kifelé

irányuló erőkifejtés, a bismarcki időkkel ellentétben, kárpótolta a polgárságot a rákényszerített belső tétlenségért. Az imperialista expanziónak köszönhető új keletű fellendülésből mindazonáltal jutott valami a német munkásnak is. Túlzás lenne azt állítani, hogy most már jól ment a sora, de jobban, mint korábban, ha pedig valaki javulást érzékel és további javulásban reménykedik, elmegy a kedve a forradalomtól. A „revizionisták", akik a századfordulót követően törölni akarták az SPD programjából a forradalmat és szociális reformpolitikával kívánták helyettesíteni, jól érezték, hogy milyen szelek fújnak, de leszavazták őket. A pártkongresszusokon és felvonulásokon továbbra is vörös zászlókat lengetve az eljövendő forradalmat hirdette a párt. Aközött azonban, amit a szociáldemokrata vezetők mondtak és amit gondoltak, egyre mélyebb szakadék tátongott. A „marxista centrum" titokban ugyanazt gondolta, amit a revizionisták nyíltan kimondtak. A balszárny, amely még mindig hitt a forradalomban, kisebbségbe került.

Ehhez járult még végül egy harmadik tényező: az SPD ragyogó parlamenti karrierje. Választásról választásra növekedett a párt mandátumainak száma, 1912-től messze a Reichstag legerősebb pártja volt. Aligha képzelhető el, hogy ez nem hatott a párt vezetőire. A forradalom egyre késlekedett, a szocialista parlamenti frakció pedig a legalitás feltételei mellett egyre nagyobb lett – nem adott ez okot az elgondolkodásra?

A bismarcki alkotmány ugyan kevés hatalmat juttatott a Reichstagnak, de hát nem lehetett ezen változtatni? Nem törekedett-e a többi párt is nagyobb hatalomra? Márpedig ha a párt parlamenti többséggel rendelkezik, és lehetőség van a parlament hatalmának kiterjesztésére, akkor minek kell forradalom? Senki nem mondta ki ezt nyíltan, még a revizionisták sem, de tény, hogy 1914-ben már parlamentáris párt volt az SPD és nem forradalmi. Nem akarta megdönteni a fennálló államrendet, hanem arra törekedett, hogy más pártokkal együtt, a liberálisokkal és a Centrummal, a hatalom részese legyen. A tömegtüntetések és a vörös zászlók immár csak a hagyományos rituálé kellékei voltak. A valóságot a párt számára a parlamenti játszma, a parlamenti becsvágy jelentette. 1914-ben, a háború kitörésekor megmutatkozott, hogy mi a látszat és mi a valóság.

Egy hétig volt képes az SPD megőrizni a forradalmiság látszatát. 1914. július 25-én még a korábbi párthatározatokkal összhangban hevesen tiltakozott a „háborús uszítók gonosz mesterkedései" ellen. A következő napokban a szociáldemokraták háborúellenes tüntetéseket rendeztek Berlinben, és nem is akármilyen tüntetéseket: húsz-harmincezer embert sikerült minden alkalommal mozgósítaniuk. A párt két elnöke külföldre utazott. Az egyik, Friedrich Ebert Zürichbe menekítette a pártkasszát, betiltásra, letartóztatásokra, a párt vagyonának lefoglalására számítottak. A másik elnök, a „baloldali" Hugo Haase a Szocialista Internacionálé brüsszeli irodáját kereste fel sietve, hogy

nemzetközi háborúellenes intézkedésekről tanácskozzék.

Amikor azonban a háború valóban kitört, minden megváltozott. A Reichstag szocialista frakciója 96:14 arányban a háborús hitelek megszavazása mellett döntött, de a tizennégy fős kisebbség kivétel nélkül meghajolt a többség akarata előtt (ez alkalommal még a legbaloldalibb baloldali, Karl Liebknecht is). A tizennégy nemmel szavazók egyike Hugo Haase, a melankolikus természetű második pártelnök volt, akinek egész életében az a szerep jutott osztályrészül, hogy leszavazzák és utána alávesse magát a többség akaratának. Rá hárult augusztus 4-én az a feladat, hogy felolvassa a Reichstagban pártja saját meggyőződésével ellenkező nyilatkozatát: „A veszély órájában nem hagyjuk cserben a hazát." Mire így hangzott a császár hasonlóképpen híressé vált válasza: „Nem ismerek többé pártokat, csak németeket ismerek." A német szociáldemokrácia békét kötött a német császársággal. Ettől fogva állampártként viselkedett, pedig igazából még nem volt az.

A régi, forradalmi célokhoz ragaszkodó balszárnyat megrendítette ez az „árulás", nem vállalta a császári birodalommal kötött békét és még a háború alatt kivált a pártból. A „marxista centrum" és az egykori revizionisták egy része is velük tartott. 1917-től két szociáldemokrata párt volt, az SPD és az USPD,[1] a „többségi

[1] SPD – Sozialdemokratische Partei Deutschlands (Németország Szociáldemokrata Pártja). USPD – Unabhängige Sozialdemokratische Partei Deutschlands (Németország Független Szociáldemokrata Pártja).

szocialisták" és a „függetlenek", az első lojális volt az államhoz és továbbra is vállalta a háborút, a másik pacifista és – legalábbis részben – forradalmi elveket vallott. Az augusztus 4-én meghozott döntés mindazonáltal nem volt „árulás", egyenesen következett a párt negyedszázados fejlődéséből, politikájának logikájából, akkor is, ha leszámítjuk mindazt, amit ehhez az ösztönös patriotizmus, a háborús pánik és a háborús lelkesedés hozzátett. A párt ráérzett arra, hogy a háború negyed évszázad imperialista, messzire kiható politikájának számláját nyújtja be, és hogy ennek a külpolitikának a gyümölcseiből a német munkás és a német szociáldemokrácia is részesedett. Ennyiben tehát a szociáldemokrácia az „aki á-t mond, mondjon b-t is" elvet követte. Mindenekelőtt azonban: ha a parlamenttel együtt és a parlament révén akart bekerülni a hatalomba, akkor a háború volt erre a nagy esély. 1914-ben fordult elő először, hogy *használták* a német szociáldemokráciát. A tömegek bizalmát élvező pártot a tömegek háborújában nem lehetett megkerülni. Az SPD azt remélte, hogy a háborúra mondott „igen"-nel átlépi a hatalom küszöbét.

Ebben csalódott is meg nem is. Az igazi hatalmat a háború folyamán egészen az utolsó pillanatáig sem sikerült a Reichstagnak, a Reichstag-többségnek és a szociáldemokráciának megszereznie, hanem a katonai vezetés ragadta magához. De az alkotmányos viszonyok megváltoztak a háború alatt, a Reichstag és az SPD pedig ennek a változásnak nem a vesztesei, hanem a nyertesei közé tartozott. A legnagyobb

vesztesek a császár és a szövetségi államok uralkodói voltak, akik az alkotmány épületének tartópillléreiből díszítőelemekké degradálódtak. De vesztes volt a kancellár és a kormány is: felelős döntéshozó instanciákból egyre inkább a Legfelsőbb Hadvezetés kisegítő szervévé váltak.

1916 őszétől a Legfelsőbb Hadvezetés volt Németország igazi kormánya. Az igazi császárt ettől fogva Hindenburgnak, az igazi kancellárt Ludendorffnak hívták. A monarchia homlokzata mögött azonban a katonai diktatúrával együtt egyfajta titkos köztársaság is kiépült. Az egyetlen hatalmi tényező, amely tartani tudta magát a Legfelsőbb Hadvezetéssel szemben, növelni tudta súlyát, és amelynek sikerült kikényszerítenie, hogy állásfoglalását tekintetbe vegyék, az a Reichstag-többség volt, amelyet a háború alatt az SPD, a Haladás Párt és a Centrum koalíciója alkotott.

Az új alkotmányos helyzet 1917 júliusában vált végérvényesen nyilvánvalóvá, amikor a Legfelsőbb Hadvezetés és a Reichstag-többség valami olyat művelt, amire a legcsekélyebb alkotmányos joga sem volt: összefogtak és – ha más távlati céllal is – megbuktatták a birodalmi kancellárt. Az utódot persze nem a Reichstag-többség jelölte ki, mint ahogy remélte, hanem Ludendorff, és ezzel ismételten megmutatkozott, hogy ki az úr Németországban. Mindazonáltal volt a birodalmi kancellár mellett 1917 óta egy alkancellár is, aki a parlamenti képviselők közül került ki, így nem lehetett teljesen ignorálni a Reichstag-többséget. A Legfelsőbb Hadvezetés és a Reichstag-többség kö-

zötti viszony a háború utolsó két évében némileg olyan volt, mint a kormány és az ellenzék viszonya egy parlamentáris államban.

A Legfelsőbb Hadvezetés kormányzott, méghozzá kemény kézzel – bevezette az ostromállapotot, a cenzúrát és az internálást –, sokkal szigorúbban és keményebben, mint a háború előtti, az alkotmányt betartó császári államhatalom, amelynek a helyére észrevétlenül belopta magát. Ugyanakkor viszont, a háború előtti császári hatóságoktól eltérően, a Reichstag-többség pártjait nem tudta egyszerűen megkerülni. Meg kellett hallgatnia őket, figyelembe kellett vennie a véleményüket, és még arra is lehetőséget adott nekik, hogy kancellárt buktassanak.

A Reichstag-többség opponált. Két tartós vitatéma volt közötte és a kormányzó katonai hatalom között: a háborús célok és az alkotmányreform kérdése. A Reichstag-többség tárgyalások útján kialkudott békét szorgalmazott jelentősebb annexiós célok nélkül. A Legfelsőbb Hadvezetés nem akart hallani másról, mint „győzelemmel kivívott békéről". A Reichstag-többség a választójogi reformot, a sajtószabadságot, a demokratizálást és a parlament jogainak kiterjesztését sürgette. A Legfelsőbb Hadvezetés így válaszolt: „A győzelem után – talán." Az időnként elkeseredett hangú vitában a Reichstag-többségnek kemény szavakat kellett zsebre vágnia jobboldali képviselőtársai és a „nemzeti" sajtó, de még inkább a kormányzó katonai vezetők részéről.

Ez azonban nem befolyásolta a szociáldemokrata képviselők lojalitását, az utolsó pillanatig megszavazták a hadikölcsönöket, és „kitartásra" buzdították a vérüket ontó, éhező, mindinkább elégedetlenkedő és egyre gyakrabban sztrájkoló munkásokat. Az nem jutott eszükbe, hogy a háborút szabotálni is lehet, ha a katonai vezetők nem hallgatnak rájuk. Idáig csak a Független Szociáldemokraták jutottak el, akik 1917 tavaszán új baloldali pártot alapítottak, és bár kevés parlamenti helyük volt, vidéken jelentős erőt képviseltek. Őket azonban, mint a bismarcki időben az egész SPD-t, a hatalom törvényen kívül helyezte. Ha valamilyen okból elvesztették a parlamenti immunitás nyújtotta védelmet, internálással kellett számolniuk, vagy azzal, hogy a fronton találják magukat egy büntetőszázadban.

A Reichstag-többség tagjait és a szociáldemokratákat már nem fenyegette ilyen veszély. Immár szalonképesnek számítottak, és bejáratosak voltak a különböző hivatalokba, időnként még a Legfelsőbb Hadvezetés főhadiszállásán is fogadták és udvariasan meghallgatták őket. Ez szokatlan élmény volt számukra, és a hatalmasok új keletű udvariassága és nyájassága meleg érzelmeket váltott ki belőlük.

Néhány SPD-vezető és az új katonai hierarchia egyes tagjai között még egyfajta bajtársi kapcsolat is kialakult, így például Friedrich Ebert és Wilhelm Groener tábornok között, aki a vasúti osztály főnöke volt a Legfelsőbb Hadvezetésben. Többször volt dolguk egymással, és jól megértették egymást. Mind a ketten dél-

német iparoscsalád gyermekei voltak, az egyik Badenból, a másik Württembergből származott. Mind a ketten komoly, józan, derék hivatalnokok és „nemzeti érzésű férfiak" voltak, és úgy találták, semmi értelme, hogy továbbra is olyan idegenül és ellenségesen álljanak szemben egymással, mint korábban.

A háborús évek szociáldemokrata többségi pártja nem volt ugyan részese a hatalomnak, de egy levegőt szívott a hatalmasokkal. Immár hozzátartozott az „establishment"-hez, jóllehet egyelőre be kellett érnie az ellenzék szerepével. Nemzeti és az állam iránt lojális ellenzéki és reformpárt volt, amely bírálta a kormányt, de az államot nem akarta már megdönteni. Kompromisszumot kötött a monarchiával és a kapitalizmussal, legfőbb célkitűzése a parlamentáris kormányzati forma és a megegyezéses béke volt. Kész volt rá, hogy békés politikai váltógazdaságot folytasson jobboldali ellenfeleivel egy majdani parlamentáris rendszerben, és sokkal közelebb állt polgári szövetségeseihez, a Haladás Párthoz és a Centrumhoz, mint szakadár elvtársaihoz, a Független Szociáldemokrata Párthoz. Amazok most már barátok és partnerek voltak, emezek meghitt ellenségek lettek.

Ami a dolgok ilyen módon való alakulását megsínylette, az a pártvezetés és a tagság közötti viszony volt. Ezt ugyan mindig a szigorú fegyelem, valamint az alá- és fölérendeltség jellemezte, és már a háború előtti időkben is tréfásan „porosz királyi szociáldemokráciáról"

beszéltek, ám ekkor még megvolt az egyszerű „elvtársak" és vezetőik között a proletár szolidaritás és a bérfizetés utáni esték intim hangulata. A szociáldemokrata vezetők korábban egyszerű emberek voltak és az egyszerű emberek nyelvét beszélték. Újabban kezdték lassan elsajátítani az urak nyelvét. Míg a vezetők a kormányzó tábornokok gondjaiban osztoztak és megtanulták értékelni ezek emberi erényeit, az egyszerű munkások a katonai uralom keménységét, sőt brutalitását ismerték meg egyre fokozódó mértékben. Elkerülhetetlenné vált köztük bizonyos fokú elidegenedés. Az SPD néhány régi fellegvára – Berlin, Lipcse, Bréma, Hamburg – az új USPD-hez pártolt.

Az USPD, amely 1917-től nem szavazta meg a háborús hiteleket, sokkal hűségesebb folytatója volt a háború előtti szociáldemokrata hagyományoknak, mint a többségi párt. Magába foglalta a háború előtti szociáldemokrácia teljes ideológiai spektrumát, a revizionista Eduard Bernsteint, Karl Kautzkyt, a „marxista centrum" fő ideológusát és a „Spartacus-csoport"[2] két tagját, a nemzetközi forradalmár Karl Liebknechtet és Rosa Luxemburgot. Az USPD nem volt olyan katonásan megszervezett, egységes forradalmi párt, mint a Lenin vezette bolsevikok, csupán abban volt egységes, hogy ellenezte a háborút, amelyet már régen nem védekező, hanem imperialista hódító háborúnak

[2] Az SPD szélsőbaloldali szárnya 1915-ben alapította meg az „Internacionálé-csoportot", amely 1916-ban „Spartakus-csoportra" változtatta a nevét. (A ford.)

tartott – és egységes volt a többségi szociáldemokraták iránti elkeseredett gyűlöletben, amit azok tiszta szívből viszonoztak. Emezek hazaárulónak tekintették a függetleneket, a függetlenek szemében pedig a többségiek a szocializmus és a munkásosztály árulói voltak.

Mégis, a pártszakadás, amely a politikusokból olyan sok keserűséget és gyűlölködést váltott ki, alulról, az egyszerű emberek perspektívájából nézve ártalmatlan ügynek tetszett. Sokan közülük úgy vélték, hogy a többségi szociáldemokraták és a függetlenek alapjában véve ugyanazt akarják, legfeljebb árnyalati különbségek vannak közöttük. Végtére is a többségi szociáldemokraták is a megegyezéses béke hívei voltak, és szemben álltak az annexionistákkal meg a háború „elnyújtóival". Ők is választójogi reformot és demokráciát követeltek, csak valamivel több türelemmel és valamivel szelídebb hangnemben. Számítani lehetett a többségiekre akkor is, ha valakit személyesen érintettek az ostromállapot kíméletlen intézkedései, az önkényes letartóztatások és zaklatások. Konciliáns módszereikkel talán még többet is elértek, mint a „függetlenek" a maguk elszánt radikalizmusával. A szociáldemokrácia végső nagy céljait végtére is a többségi szociáldemokraták sem tagadták meg soha nyilvánosan.

A bizalmat nem könnyű elveszíteni. A tömegek továbbra is bíztak régi, megszokott vezetőikben, akár az SPD-ben maradtak, akár átmentek az USPD-be – nem volt más választásuk. Az 1918. januári nagy sztrájkmozgalom idején a munkások az SPD vezetőit is beválasz-

tották a sztrájkbizottságba – hogy ezek azután néhány nap múlva rábeszéljék őket a sztrájk beszüntetésére. Elvégre háború volt, és a háborút túl kellett élni valahogy. A háború után, remélték a legtöbben, úgyis megint egyesül a két párt.

A háború után – ez 1918 nyaráig azt jelentette az egyszerű ember számára Németországban, hogy a győzelem után, vagy legfeljebb a megegyezéses béke után. Az a gondolat, hogy a háborút el is lehet veszíteni, soha nem vetődött fel komolyan. Hát nem halmoztunk győzelmet győzelemre négy éven át? Hát nem álltak csapataink az ellenség földjén minden hadszíntéren? Nem kényszerítettük térdre Oroszországot? – záporoztak a kérdések utólag. A háború éhezést jelentett a lakosság számára, aggódást az „odakint" harcolókért és – győzelmi jelentéseket. A németek kitartották, összeszorították a fogukat, harcoltak, éheztek, gürcöltek, és magukba fojtották a gyűlöletüket azok iránt, akik folyton csak győztek, de békét kötni nem akartak. De hogy ezek még el is veszíthetik a háborút, ilyesmi meg sem fordult az emberek fejében.

A Birodalom vezetői között sem akadt, aki akár csak utalt volna erre a lehetőségre, nemhogy nyíltan beszélt volna róla. Maguknak sem vallották be, hogy számolni kell a vereség lehetőségével, még 1918 nyarán sem, amikor pedig az utolsó nagy német nyugati offenzíva kudarca és az amerikai csapatok franciaországi bevetése után már csaknem biztos volt. Így elvesztegetett-

ték azokat a hónapokat, amelyek során fel lehetett volna készülni a küszöbönálló vereségre, kezelni lehetett volna, vagy legalábbis enyhíteni.

Augusztusban és szeptemberben felgyorsultak az események. Nyugaton az ellenség egyik frontszakasz után a másikon támadásba ment át. A tavaszi offenzíva nyereségei veszendőbe mentek, a visszavonulás feltartóztathatatlanul folyt. Németország szövetségesei sorban omlottak össze. Ausztria szeptember 13-án segítséget kért, szeptember 15-én az antant áttörte a balkáni frontot, szeptember 27-én kapitulált Bulgária. Ugyanezen a napon az ellenséges csapatok támadást indítottak a Hindenburg-vonal ellen, és megingott a németek utolsó kiépített védelmi vonala.

A német újságok még mindig kitartásról és végső győzelemről írtak. Berlinben a parlamenti képviselőknek rossz előérzeteik támadtak, de távol állt tőlük annak a felismerése, hogy itt a vég. Arról tanácskoztak, hogy lassan ideje volna kormányt váltani, és komolyan meg kellene fontolni a megegyezéses béke lehetőségét. Nem tudták azonban, hogyan adják ezt be Ludendorffnak.

Döbbenetes meglepetés várt rájuk. Ludendorff maga váltott kormányt és vele együtt alkotmányt. Olyan intézkedéseket hozott, amelyekre a parlament tagjai nem tudták volna rászánni magukat. Elrendelte a polgári demokráciát Németországban, és beültette a hatalomba az SPD-t, ami a párt álmainak netovábbja volt. Nagylelkűségét azzal tetézte, hogy átengedte a

szociáldemokratáknak a vereséget, valamint azt a feladatot, hogy tárgyaljanak az ellenséggel. Nem azért, hogy megegyezéses békét kössenek vele, hanem, hogy kapituláljanak.

1918. szeptember 29. volt az a nap, amikor mindez történt.

2

1918. SZEPTEMBER 29.

1918. szeptember 29. vasárnapra esett, szép késő nyári napnak indult, de este már hamisítatlan őszi eső verte az ablakokat. 1918-ban ezen a napon váltott át őszbe a nyár, és ez a vasárnap volt a politikai időváltozás napja is Németországban. Ezen a napon születtek meg azok a döntések, hirtelen és minden előzmény nélkül, amelyek az első világháború, a német hadműveletek és a császári birodalom végét készítették elő.

1918. szeptember 29. a német történelem egyik legfontosabb dátuma, de más hasonló jelentőségű dátumokkal ellentétben – mint például 1933. január 30. és 1945. május 8. – nem vált a német történelmi tudat részévé. A magyarázat bizonyára az, hogy mindarról, ami ezen a napon történt, másnap nem írtak az újságok, és még évekig államtitok maradt. De akkor is, amikor végre ismertté vált, sajátosan elmosódott kontúrt kapott, titokzatos homály vette körül.

1918. szeptember 29. egyszerre volt 1945. május 8. és 1933. január 30. Kapituláció és az állam átszervezése követte, és mindez egyetlen ember műve volt, egy olyan emberé, akit alkotmányos jogköre ilyen horderejű akciókra a legkevésbé sem hatalmazott fel. Ez az ember a hadsereg első főszállásmestere,[3] Erich Ludendorff volt.

1918. szeptember 29. mögött még mindig ott lapul a Ludendorff-rejtély, Ludendorff hatalmának, személyiségének és motívumainak rejtélye.

Ludendorff hatalma a háború utolsó két évében úgyszólván korlátlan volt, ami soha nem mutatkozott meg olyan kirívóan, mint amikor megvált ettől a hatalomtól és felszámolta annak eszköztárát. Olyan hatalom volt ez, amilyet Hitler előtt egyetlen német sem tartott a kezében, még Bismarck sem: diktátori hatalom.

Ludendorff névleges elöljárója, a Legfelsőbb Hadvezetés főnöke, von Hindenburg vezértábornagy, valójában nem volt más, mint Ludendorff akaratának készséges végrehajtója. A császár, a „legfőbb hadúr" parancsként teljesítette a Legfelsőbb Hadvezetés minden óhaját politikai és katonai téren egyaránt. A kancellárok és miniszterek Ludendorff intésére jöttek és mentek. Amikor Ludendorff végül úgy döntött, hogy parlamentáris demokráciát csinál a bismarcki Németországból, és ez a parlamentáris demokrácia fogja kitűzni a fehér zászlót, nem akadt senki, aki szembeszállt volna vele, vagy ellentmondott volna neki. Amit Ludendorff elhatározott, mindenki igyekezett mukkanás nélkül, sürgősen végrehajtani. Pedig csak egy volt a sok tábornok közül, messze nem a rangidős,

[3] A front mögötti hadtápszolgálatot irányító tábornok. (A ford.)

a Legfelsőbb Hadvezetésben csak a második ember, minden politikai tisztség és mandátum nélkül. Mi adott hát ilyen mérhetetlen hatalmat a kezébe?

A kérdésre még ma sem adható világos és egyértelmű válasz, és Ludendorff egyéniségében is van valami rejtélyes. Minél többet foglalkozik vele valaki, annál rejtélyesebbnek találja.

Ludendorff neve nem jelentett semmit a széles tömegek számára. A nép által bálványozott hős Hindenburg volt, és Ludendorff készségesen átengedte neki a népszerűséget, a hírt és a dicsőséget. Idegen volt tőle minden hiúság. Hajlamosak volnánk azt mondani, hogy nem a hatalom látszata volt neki fontos, hanem maga a hatalom, ha az eseményeket alaposabban szemügyre véve nem kellene megállapítanunk, hogy igazában a hatalom sem érdekelte. Volt-e még egy olyan diktátor, aki – mint Ludendorff 1918. szeptember 29-én – saját jószántából vált meg a hatalomtól, elrendelte, hogy ellenfelei vegyék át azt tőle és levezényelte az átadás-átvétel aktusát?

Kétségtelen, a vereség pillanatában tette ezt, és, mint látni fogjuk, nem minden hátsó gondolat nélkül. Mégis: ha összehasonlítjuk Ludendorffnak a vereség pillanatában tanúsított magatartását a Hitlerével, akkor el kell ismernünk, hogy Ludendorff nem volt hatalomvágyó. A maga sajátosan kemény, szinte gonosz módján úgyszólván önzetlen volt.

Ludendorff nem volt karizmatikus egyéniség, nem a személyes varázsával hatott, démoni erő sem áradt belőle. Nem tudott sem varázsolni,

sem meggyőzni, sem hipnotizálni. A személyes érintkezésben rideg volt, nyers, kellemetlen, elutasító, „kapcsolatszegény". Kiemelkedő katonai szaktudásához nem férhet kétség, bár aligha volt olyan lángeszű hadvezér, mint amivé hívei később felmagasztalták. Nem voltak zseniális inspirációi, nem volt egy Napóleon – ilyen különben sem akadt az első világháborúban egyik oldalon sem –, jó szervező volt és adminisztrátor, a háború technikusa, hidegvérű és határozott, kíméletlenül lelkiismeretes, a munkában fáradhatatlan – igazi derék és megbízható tábornok. Voltak azonban más derék és megbízható tábornokok is. Ha választ keresünk arra a kérdésre, hogy mi emelte ki ezt a polgári származású tábornokot a többi közül és mi adott a kezébe ilyen mérhetetlen hatalmat, csak arra a megállapításra juthatunk, hogy a kemény, szinte már embertelen önzetlensége, ez tette lehetővé számára, hogy teljes odaadással valaminek az akarása, valaminek az eszköze és megtestesülése legyen.

Az látszik tehát a rejtély magyarázatának, hogy Ludendorff sokkal inkább megtestesített valamit, mint bárki más: Németország új, polgári uralkodó osztályát, amely a háború alatt egyre inkább háttérbe szorította a régi arisztokráciát, ő testesítette meg leginkább a német polgárság össznémet eszméit, vad győzni akarását, megszállottságát, amellyel mindent kockára tett és a világhatalmat akarta megszerezni. Mivel Ludendorff önzetlen volt és nem vezérelték személyes érdekek, és egyáltalában senkire és semmire nem volt tekintettel, mivel tárgyilagos volt

a végletekig, ijesztően és embertelenül tárgyilagos, ezért tudta mindenkor vállalni a leghajmeresztőbb kockázatot, és mindennapi gyakorlattá tenni a vakmerőséget. Erre érzett rá Németország új uralkodó osztálya, ezért volt Ludendorff az ő emberük, ezért követték vakon, ez előtt az irgalmatlan tárgyilagosság és céltudatosság előtt kapituláltak a finomabb lelkületű arisztokraták és ettől hunyászkodtak meg morogva a tömegek.

Ludendorff volt az az ember, aki vállalkozott rá, hogy megnyeri Németországnak a háborút, sőt totális győzelmet ígért, és képes volt arra, hogy fegyelmezett nyugalommal újra és újra va banque-ot játsszon. Minden döntésében volt valami hátborzongató: a korlátlan tengeralattjáró-háború, a bolsevista forradalom támogatása, a breszt-litovszki kényszerbéke, az ezt követő hadmozdulatok Keleten, amikor minden katonára Nyugaton lett volna szükség – ez volt Ludendorff stílusa, és ez volt az a stílus, amelyet a német nagypolgárság a sajátjának fogadott el és amelyet a saját legbelsőbb lénye és akarata megnyilvánulásának tekintett. Ludendorff személyében öltött testet először a német nemzeti jellegnek egy új vonása, a hidegen kalkuláló megszállott túlhajszoltság, a sors kihívása, a „Mindent vagy semmit" jelszó, amelyet egy egész társadalmi osztály tett magáévá, és amely azóta sem tűnt el a német történelemből.

Az 1918. szeptember 29-én hozott egyszemélyes döntés hátterében is ez a hazárdjátékosmentalitás állt. Ludendorff jellegzetes reakciója volt ez a vereségre.

Kezdettől fogva gyakran mondják, hogy Ludendorff ezen a napon (pontosabban két nappal előbb, pénteken, szeptember 27-én, amikor megfogant benne a vasárnap kivitelezett terv) egyszerűen „elvesztette az idegeit". Tény, hogy Ludendorff a hónapok óta előre látható és az előző hetekben egyre fenyegetőbben kirajzolódó vereség lehetőségét az utolsó pillanatig nem akarta tudomásul venni, majd görcsös bizakodása a győzelemben hirtelen, egyik napról a másikra szélsőséges és túlzó pesszimizmusba és defetizmusba csapott át.

Júliusban még az újonnan kinevezett külügyi államtitkár,[4] von Hintze kérdésére azt válaszolta, hogy a küszöbönálló, Reims térségében indítandó német offenzíva, várakozása szerint, meghozza a végső győzelmet. Kétségtelen, hogy ezzel a saját kételyeit próbálta túlharsogni. Még az augusztus 14-i koronatanácson, ennek az offenzívának a kudarca és az első súlyos német vereségek után is úgy állította be a helyzetet, hogy halogató ellenállással megbénítható az ellenség harci kedve, és egyetértett azzal, hogy a békekezdeményezésekkel várni kell, amíg javul a katonai helyzet. Most, szeptember 29-én azzal a követeléssel állt elő, hogy a Legfelső Hadvezetés huszonnégy órán belül kérjen fegyverszünetet, mert ennél tovább nem

[4] 1919 előtt a birodalmi kormányban (Reichsregierung) államtitkárok (Staatssekretär) vezették a minisztériumoknak megfelelő hivatalokat (Reichsamt). A birodalmi kormánnyal párhuzamosan működött a porosz kormány, amelynek legfőbb tisztségviselőit minisztereknek nevezték. (A ford.)

tudja garantálni a katonai összeomlás feltartóztatását.

Ez természetesen azt a látszatot kelti, hogy Ludendorff – a fronton valóban fenyegetővé vált helyzet miatt – „elvesztette az idegeit", különösen akkor, ha figyelembe vesszük, hogy a kilátásba helyezett katasztrófa a következő napokban, de még a következő hetekben sem következett be. Az is igaz, hogy Ludendorff keménysége időnként törékenynek bizonyult, és a korábbiakban többször volt idegkimerültsége, ami környezetét a főhadiszálláson rémülettel töltötte el. Ez azonban a megelőző hónapokban történt, amikor saját katonai helyzetmegítélésével ellentétes, felelősséggel nem vállalható optimizmusra kényszerült. Ezen a történelmi jelentőségű hétvégén, szeptember 28-án és 29-én, mindazonáltal újra feltűnően ridegnek, megfontoltnak és magabiztosnak tűnt, nem olyan embernek, mint aki „elvesztette az idegeit", hanem olyannak, mint aki megtalálta, és világosan végiggondolt terv szerint cselekszik. Sok szól amellett, hogy nem csalt a látszat.

Ludendorff soha nem volt az az ember, aki minden irányban óvatosan bebiztosítja magát és minden lehetőségre felkészül. A vezérkarnál kijárt iskola és egyéni vérmérséklete egymást erősítve olyan gondolkodási és cselekvési stílust fejlesztett ki benne, amely csak éles, sőt extrém alternatívákat ismert. Ahhoz volt szokva, hogy az alternatív terveket a vezérkarnál megtanult módon gondolatban végigjátssza, határozottan döntsön valamelyik mellett, és ettől fogva ne nézzen se jobbra se balra, hanem minden erejét

latba vetve, a helyzetet a végletekig kiélezve törekedjék a kiválasztott terv megvalósítására. Ha ez nem sikerült, új alternatívák és új radikális döntések következtek. Ami 1918 nyarán Ludendorff számára gyötrelmes lehetett és időnként az ideg-összeroppanás szélére sodorta, az valószínűleg a terv nélküli sodródás volt, az, hogy nem tudott szembenézni a vereséggel és továbbra is görcsösen hajszolta a győzelmet, amelyre vonatkozólag immár semmi koncepciója nem volt. Most, szeptember 27-én, amikor a szövetségesek elérték a Hindenburg-vonalat, hirtelen megvilágosodott előtte, hogy nincs helye további önáltatásnak. Katonai helyzetmegítélése rádöbbentette, hogy a katasztrófa elkerülhetetlen. Ekkor nézett szembe a vereséggel. A felismerés okozta sokk bizonyára szörnyű volt, de egyben felszabadítólag is hatott rá. Ismét lehetett tervezni. Ekkor tervezte meg Ludendorff a vereséget.

Úgy tervezte meg a vereséget, mint korábban a győzelmet: mint katona, mint tábornok, és nem mint politikus. Egyetlen célra koncentrált: a hadsereget akarta megmenteni.

A felszín alatt minden háborúban konfliktusok zajlanak le a hadvezetés és a politikusok között. A győzelem leplezi ezt valamelyest, a vereség viszont kíméletlenül leleplezi. Egy vesztes per alakulhat úgy is, hogy az ügyvéd már nem az ügyfele érdekeire gondol, hanem csak arra, hogyan biztosítsa be magát a csalódott ügyfél kártalanítási igényével szemben. Hasonló módon vereség esetén a megvert hadsereg vezetői

gyakran nem országuk érdekeire gondolnak, amit már nem tudnak megvédeni, hanem arra, hogy magukat és katonai becsületüket mentsék. Így volt ez 1940-ben Franciaországban, így volt ez 1918-ban Németországban.

Attól kezdve, hogy a „vereség kezelését" tekintette feladatának, egyetlen cél vezette Ludendorffot: a hadsereg – a hadsereg létének és becsületének – megmentése. A hadsereg *létének* megmentése érdekében fegyverszünetet kellett kötni, olyan gyorsan, ahogy csak lehetett, haladék nélkül, lehetőleg már másnap. A katonai katasztrófa minden nap bekövetkezhetett. Hogy menteni lehessen a hadsereg *becsületét,* a kormánynak kellett fegyverszünetet kérnie és nem a Legfőbb Hadvezetésnek. A fegyverszüneti kérelem politikai és nem katonai motiváltságának látszatára volt szükség.

Ez a célkitűzés három kérdést vetett fel: hogyan lehet egy fegyverszüneti kérelmet politikailag motiválni? Milyen kormány hajlandó ehhez a nevét adni? Hogyan biztosítható az, hogy a győztes ellenség helyt adjon a fegyverszüneti kérelemnek?

A kérdésekre adott válaszok egy irányba mutattak. Hogy a fegyverszüneti kérelem a politikai motiváltság látszatát keltse, békeajánlattal kellett egybekötni, és azoknak kellett kezdeményezniük, akik mindig is a megegyezéses békét szorgalmazták, vagyis a Reichstag-többségnek. Ezeket a pártokat tehát be kellett venni a kormányba vagy nekik maguknak kellett kormányt alakítaniuk.

Hogy a Reichstag-többség ilyen feltételek mellett vállalja a kormányzati felelősséget, cserébe fel kellett nekik ajánlani valamit. Ez az alkotmány átalakítása volt, a parlamentáris kormányzati rendszerre való áttérés, amit ők annyira fontosnak tartottak, és ami arra is alkalmasnak látszott, hogy javítsa a fegyverszünet esélyeit. Hiszen az antant azt állította, hogy a demokráciáért visel háborút, és Wilson amerikai elnök is többször kijelentette, hogy a háború célja Németország demokratizálása. Nagyszerű, gondolhatta Ludendorff, ha most prezentálunk Wilsonnak egy demokratikus német kormányt, nem utasíthatja el a fegyverszüneti kérelmet. Híres 14 pontját elfogadjuk a béketárgyalások alapjának, és ez még nehezebbé teszi számára az elutasítást.

És ha mégis nemmel válaszol, vagy új, megalázó feltételekkel hozakodik elő? Nos, akkor majd meglátjuk, hogy mi lesz. Az új kormány, a nép kormánya talán népfelkelést hirdet meg, egy elkeseredett *levée en masse*-t. Ha pedig minden feltételt elfogadnak, ez az *ő* kapitulációjuk lesz. A hadsereg mindenesetre megmenekül, a léte is és a becsülete is. Talán egy eleve kilátástalan és ezért ártalmatlan tiltakozást is meg lehet majd kockáztatni a szégyenletes behódolás ellen, hogy aztán később, a háború után a makulátlan becsületünkre hivatkozhassunk és elzavarjuk a kapituláció miatt becstelenné vált demokratikus kormányt.

Ez volt a terv – Ludendorff terve a vereség kezelésére, amit immár elkerülhetetlennek tartott. A terv szeptember 27-én született meg

benne, szeptember 28-án beavatta a tervbe Hindenburgot, aki szokás szerint helyeselt. Szeptember 29-én egymás után sikerült elnyernie a külügyminisztérium, a császár és a kancellár jóváhagyását. Ez volt Ludendorff utolsó nagy offenzívája, amely az 1918-as év nagy katonai offenzíváitól eltérően egy csapásra teljes áttörést eredményezett.

Az operációt vezérkari precizitással hajtotta végre, és a váratlan letámadás faktorának döntő szerepet szánt benne. Péntek estig sejtelme sem volt senkinek Ludendorff tervéről. Szeptember 28-án reggel berlini összekötőjén, von Winterfeldt ezredesen keresztül egyelőre csak annyit közölt a kancellárral, az agg Hertling gróffal, hogy a Legfelsőbb Hadvezetés arra a meggyőződésre jutott, „miszerint szükségessé vált a kormány átalakítása vagy szélesebb alapokra helyezése". Egyidejűleg kérte a kancellárt, hogy azonnal utazzon a főhadiszállásra. Gróf Hertling fia és adjutánsa így számol be erről:

„Von Winterfeldt távozása után apám azonnal bejött hozzám, és elmondta, hogy milyen változás állt be az OHL (Oberste Heeresleitung – Legfelsőbb Hadvezetés) politikai nézeteit illetően. Természetesen nagyon meglepődött, amikor az összekötő tiszttől azt hallotta, hogy az OHL egyik napról a másikra a parlamentarizmus alapjára helyezkedett, korábban ugyanis nem volt ennek híve." A kancellár úgy döntött, hogy este indul a főhadiszállásra. A külügyi államtitkár, Paul von Hintze már korábban elutazott.

A berlini urak mozgósítására tehát szeptember 28-án reggel került sor, és csak miután ez megtörtént, a késő délutáni órákban tartotta szükségesnek Ludendorff, hogy tájékoztassa szándékairól névleges főnökét, Hindenburgot. Emlékirataiban így ír erről:

„Szeptember 28-án délután 6 órakor beléptem a vezértábornagy szobájába, amely egy szinttel lejjebb volt. Kifejtettem neki a béke- és fegyverszüneti ajánlatra vonatkozó elgondolásaimat... Hangsúlyoztam: egy feladatunk van a jelen helyzetben, az, hogy késlekedés nélkül, egyértelműen és határozottan cselekedjünk. A vezértábornagy megindultan hallgatta szavaimat. Azt válaszolta, ugyanezt akarta mondani az este folyamán ő is nekem, ő is szüntelenül a helyzetet mérlegeli, és szükségesnek tartja az általam javasolt lépést... Amikor elváltunk, a vezértábornagy és én úgy szorítottuk meg egymás kezét, mint akik közös halottukat tették sírba, és nemcsak az élet szép, hanem legnehezebb óráiban is együvé akarnak tartozni."

A leírásból nem derül ki, hogy Ludendorff maradéktalanul beavatta-e tervébe főnökét, vagy pedig – és ez a valószínűbb – csak részben. Feltételezhető, hogy csak katonai elképzeléseiről számolt be neki, mint ahogy a birodalmi kancellárnak küldött üzenetében is csak politikai elgondolásaira tett utalást.

Tény viszont, hogy vasárnap délelőtt Ludendorff az egész tervet minden részletében megvitatta von Hintze külügyi államtitkárral, aki közben megérkezett. Az is elképzelhető von

Hintze tudósítása alapján, hogy a terv a beszélgetés során módosult és Ludendorff Hintze szempontjainak figyelembevételével alakította ki végleges elképzelését. Lelkialkatát tekintve Hintze hasonlított Ludendorffhoz, egykorú volt vele, fiatalos, jóvágású, higgadt, éles eszű ember, aki eredetileg a haditengerészetnél szolgált és a nagynémet eszme híve volt. Amikor Ludendorff minden teketória nélkül közölte vele, hogy a nyugati front bármely pillanatban összeomolhat és a hadsereg helyzete elengedhetetlenül szükségessé teszi az azonnali fegyverszünetet, Hintze „porig volt sújtva", de hamar összeszedte magát. Egyetértett Ludendorffnak azzal az elképzelésével, hogy a fegyverszüneti kérelemmel a Reichstag-többségnek kell előállnia és neki kell viselnie érte a felelősséget, de tovább ment egy lépéssel. Úgy tűnik, Ludendorff eredetileg csak arra gondolt, hogy a Szociáldemokrata Párt, a Haladás Párt és a Centrum képviselőit is be kell vonni a hivatalban lévő kormányba, hogy ily módon motiválják a váratlanul előterjesztett fegyverszüneti kérelmet és békeajánlatot. Hintze azonban úgy vélte, hogy ez nem elég. Mivel félő, hogy a bekövetkező események „katasztrofális hatással lesznek a hadseregre, a népre, a birodalomra és a monarchiára", teljes, látványos, drámai rendszerváltozást tartott szükségesnek, az alkotmány megváltoztatását, egy „felülről jövő forradalmat". (A kifejezés ennek a beszélgetésnek a során hangzott el első alkalommal, tisztázatlan, hogy Hintzétől vagy Ludendorfftól származik-e.) Ludendorff először annak az aggodalmának adott hangot, hogy mindez késleltetheti a fegyverszünetet, de azután elfogadta az államtitkár érvelését. Meggyőzőnek találta a „felülről jövő forradalom" gondolatát, összhangban volt azzal, hogy ő is szeretett kockáztatni, tulajdonképpen ez tette fel a koronát az általa kialakított koncepcióra. Minél teljesebb a szakítás a jelenlegi kormánnyal és alkotmánnyal, annál hihetőbb, hogy a fegyverszüneti kérelem az új kormányzati garnitúra döntése, és a hadseregnek semmi köze hozzá – vonhatta le a következtetést Ludendorff.

Hindenburgot is beavatták a tervbe, aki, mint mindig, most is igent mondott. Ezután az urak megebédeltek, majd következett a császárral való tárgyalás.

Közben a mit sem sejtő idős birodalmi kancellár, Hertling gróf útban volt a belgiumi Spa nevű fürdőhelyen berendezett főhadiszállás felé. Fia, aki elkísérte, szemléletes leírást ad az utazásról és a megérkezésről: „Szép, meleg idő volt, sütött a nap. Különös érzés fogott el az ismerős táj láttán, amelyet annyira megszerettem, és amelynek pont egy éve mondtunk búcsút. Már beköszöntött az ősz, és az erdő különböző színekben pompázott... Ahogy közeledtünk Spához, beborult az ég, és amikor elfoglaltuk a szállásunkat, szitálni kezdett az eső. A ház hideg volt és barátságtalan.

Alighogy megérkeztünk, von Hintze urat jelentették be... A beszélgetés közte és apám között rövid volt. Amikor Hintze elment, apám bejött a szobámba, és komor arccal ezt mond-

ta: »Szörnyű, az OHL azt kívánja, hogy mihelyt lehetséges, azonnal kérjünk békét. Igaza lett ennek a pesszimista Hintzének.«"

Az idős kancellár már az utazás alatt eldöntötte, hogy felmentését kéri. Egész életében meggyőződéses monarchista volt, idegenkedett a parlamentarizmustól. Meg sem fordult a fejében, hogy esetleg megakadályozhatja azt, amit Ludendorff akar. És most még ez is! Mint hazafi meg volt rendülve, mint lemondásra készülő kancellár inkább megkönnyebbülést érzett, hogy a fegyverszünet és a béke ügye már nem tartozik rá.

A császárral folytatott megbeszélésen, ahol Hindenburg foglalta össze az eddigi tárgyalások eredményeit, a birodalmi kancellár már nem vett részt. A kormányt csak Hintze képviselte, aki a délelőtt folyamán teljes egyetértésre jutott Hindenburggal és Ludendorffal. A császár nem tanúsított ellenállást, mindent jóváhagyott, a parlamentáris kormányzásra való áttérést éppúgy, mint a fegyverszüneti kérelmet, csupán Hintzének mondott egyelőre nemet, amikor az felmentését kérte.

Így tulajdonképpen minden el volt már döntve, amikor végül délután négy órakor a császár és kísérete felkereste a birodalmi kancellárt. Csak a parlamentarizációról szóló császári rendeletet kellett még megszerkeszteni. Az volt a legfurcsább ennek a történelmi napnak az eseményeiben, hogy nem kaptak semmi drámai felhangot, és hogy milyen visszafogottan, simán és magától értetődően zajlott le minden. Végtére is egy négy éve szenvedélyes konoksággal vívott háború feladásáról volt szó és a bismarcki alkotmány építményének lerombolásáról, de úgy látszott, hogy ez senkiből nem vált ki különösebb izgalmat. Csupán a birodalmi kancellár és a külügyi államtitkár lemondása adott okot némi vitára. Ludendorff mindenkit „lerohant", és az érintettek úgyszólván révületben játszották el a nekik kiosztott szerepet, mintha nem tudnák, milyen félelmes következményekkel járó dolgot művelnek.

„A császár – írja az ifjabb Hertling – nem nézett ki rosszabbul ezen a napon, mint máskor... A megbeszélés sokáig tartott. Von Hintze úr, aki az éjszakát utazással töltötte, majd egész délelőtt az OHL-lel tárgyalt, teljesen kimerültnek látszott, elaludt, mialatt a mi szobánkban ülve arra várt, hogy behívják a tanácskozásra... Közben előkészítették a császári nyilatkozatot, amelyben Őfelsége kinyilvánította azon akaratát, hogy a nép képviselőit jobban bevonják a kormányzati ügyekbe, mint eddig, és kegyeskedett jóváhagyni apám felmentés iránti kérelmét. Az iratot én vittem be abba a helyiségbe, ahol a sorsdöntő tárgyalásnak még nem volt vége. A császár keveset beszélt, kabinetfőnöke vitte a szót, olyan hangerővel, hogy a szomszéd szobában is hallani lehetett, amit mond. A kancellár elbocsátása több mint fájdalmas volt a császár számára. [...] Amikor véget ért a megbeszélés, és a császár, ugyanolyan barátságosan mint szokott, elbúcsúzott mindannyiunktól, magunkra maradtunk. Apám meglehetősen szótlan volt, arra sem válaszolt, amikor emlékeztettem rá, hogy a »lapályról«

hamarosan a bajor hegyekbe költözünk, de boldog mosoly suhant végig komor vonásain."

És a császár? Krónikása, Niemann szerint „szeptember 29-én este csendes rezignáció lett úrrá a császár környezetén, s ez leplezetlen ellenérzéssel párosult Ludendorffal szemben".

„Csendes rezignáció" és „leplezetlen ellenérzés" – ez volt minden, amit a császár és a kancellár szeptember 29-ének sorsdöntő napján kinyilvánítani merészelt. Mukkanni azonban nem mertek.

Mindazok, akiket a császári birodalom alkotmánya a hatalom gyakorlására jogosított fel, kapituláltak ezen a napon, és ez bizonyos értelemben egyet jelentett a lemondással.

Nem minden konfliktus nélkül zajlott le viszont a következő napokban Berlinben az új, parlamentáris kormány megalakulása, amelynek a kormányzással együtt magára kellett vállalnia a vereség felelősségét, de bombaként hatottak a szeptember 29-i határozatok a Legfelsőbb Hadvezetés vezérkari tisztjeire is.

3

Október

„Szörnyű és rettenetes", írta von Thaer vezérkari ezredes október 1-jén a naplójába, miután Ludendorff tájékoztatta a Legfelsőbb Hadvezetés teljes stábját a történtekről. Majd így folytatódik a naplóbejegyzés: „Mialatt Ludendorff beszélt, itt is, ott is szaggatott sóhaj és zokogás tört fel a hallgatóságból. Sokan, a legtöbben nem tudták visszatartani könnyeiket... Mivel a tájékoztató utánra amúgy is be voltam jelentve Ludendorffnál, sietve utánamentem – régóta ismertem már –, mind a két kezemmel megragadtam a jobb felsőkarját, amit máskor soha nem engedtem volna meg magamnak, és így szóltam: »Kegyelmes uram, ez valóban igaz? Ez az utolsó szó? Ébren vagyok vagy álmodom? De hiszen ez rettenetes! Mi lesz most?«"

Hasonló jelenetek zajlottak le másnap reggel a Reichstagban, ahol Bussche vezérkari őrnagy Ludendorff képviseletében a következőket nyilatkozta a pártok vezetőinek: „A Legfelsőbb Hadvezetés szükségesnek tartotta, hogy javasolja Őfelségének a harcok beszüntetését és a kilátástalanná vált háború feladását. Minden huszonnégy óra csak ronthat a helyzeten és a gyengeségünket teszi nyilvánvalóvá az ellenség számára."

Egy jelenlévő így írta le a hatást: „A képviselőket teljesen megdöbbentette a hír. Ebert halottsápadt volt, és egy szót sem tudott szólni. Stresemann képviselő úgy nézett ki, mintha valami baja történt volna... Von Waldow miniszter állítólag ezekkel a szavakkal hagyta el a helyiséget: »Most már csak annyit tehetünk, hogy golyót röpítünk a fejünkbe.« Von Heydebrand, a porosz konzervatívok vezére kirohant az előcsarnokba és így kiáltott fel: »Hazudtak, csaltak négy éven át!«"

Mialatt Ludendorff a vezérkart és a Reichstagot – mostantól fogva a német politika két hatalmi centrumát – ilyen sokkos állapotba hozta, ő maga tökéletesen visszanyerte önuralmát. Ismét a helyzet urának érezte magát, és ahogy szokta, újra hideg fejjel, világos logikával tervezett. Von Thaer ezredes az egyetlen, aki többé-kevésbé szó szerint feljegyezte azt, amit Ludendorff ezekben a napokban mondott. Felbecsülhetetlen értékű naplófeljegyzésében ez olvasható:

„Amikor együtt voltunk, megjelent közöttünk Ludendorff. Az arcán mélységes bánat tükröződött, sápadt volt, de a fejét büszkén tartotta. Olyan volt, mint egy germán hős, mint Siegfried, akinek hátába halálos sebet ütött Hagen dárdája.

Nagyjából a következőket mondta: Kötelessége tudomásunkra hozni, hogy a katonai helyzet rendkívül súlyos. A nyugati front bármely pillanatban összeomolhat... A csapatokban már nem bízhatunk meg... Számolnunk kell azzal, hogy az ellenségnek a harcias amerikaiak segítségével rövid időn belül döntő győzelmet sikerül kivívnia, és olyan nagyszabású áttörést hajt végre, amelynek hatására a mi nyugati seregünk a még meglévő tartását is elveszíti, és a teljes felbomlás állapotában özönleni kezd visszafelé, át a Rajnán, magával hurcolva a forradalmat Németországba. Ezt a katasztrófát feltétlenül el kell kerülnünk. Az említett okoknál fogva több vereséget már nem tudunk elviselni, így az OHL felszólította Őfelségét és a kancellárt, hogy haladéktalanul tegyen fegyverszüneti ajánlatot Wilson amerikai elnöknek, amelynek célja az elnök 14 pontja alapján megkötendő béke...

Ludendorff elmondta, milyen rettenetes pillanat volt mind a vezértábornagy, mind saját maga számára, hogy ezt kellett jelenteniük Őfelségének és a kancellárnak. Az utóbbi, Hertling gróf, illő módon közölte Őfelségével, hogy a jelen helyzetben azonnal meg kell válnia hivatalától. A becsületben végigszolgált hosszú évek után nem kívánja életét azzal befejezni, hogy ő írja alá a fegyverszüneti kérelmet.

Ludendorff őexcellenciája hozzáfűzte: »Jelen pillanatban nincs kancellárunk. Bizonytalan még, hogy ki lesz az új kancellár. *Én a magam részéről mindenesetre kértem Őfelségét, hogy azokat is vegye be a kormányba, akiket a fő felelősség terheli a mostani helyzet kialakulásáért.* Ezek az urak majd szépen beülnek a különböző minisztériumokba, és ők fogják megkötni a békét, amit meg *kell* kötni. Egyék meg maguk a levest, amit nekünk főztek!«"

És amikor von Thaer utánarohant és karon ragadta, Ludendorff mélységes nyugalommal, szelíden így válaszolt: „Fájdalom így van. Nem látok más kiutat."

A „kiút", amelynek gondolata „mélységesen nyugodttá és szelíddé" tette Ludendorffot, nem volt egyéb, mint hogy mások nyakába lehet varrni a vereség felelősségét. Ez lett később a tőrdöfés-legenda alapja. Mert ugyan ki volt az, aki főzte a levest, és ki volt az, aki vállalta, hogy kikanalazza? Ha a német vereség már szeptember 29-én olyan totális volt, mint Ludendorff állította, akkor ez az *ő* veresége volt. *Ő* döntött a hadvezetés és a háborús politika minden kérdésében, ő és nem azok, akik bírálták. Ha pedig a vereség nem volt még teljes, és Németország elhamarkodottan kért fegyverszünetet, akkor volt ez csak igazán az ő veresége. Ebben az esetben ő idézte elő a fegyverszüneti kérelemmel, amelyhez annyira ragaszkodott. Ha volt még kétség a győzelemben a másik oldalon, ha volt még kétség a vereségben Németországban, ha volt még hajlandóság a tárgyalásra ott, ha volt még hajlandóság az ellenállásra itt, az azonnali fegyverszünet iránti kérelem véget vetett mindennek. A fehér zászló kitűzését jelentette, és Ludendorff volt az, aki ragaszkodott hozzá, hogy megtörténjen. El akarta azonban kerülni, hogy mindezt az ő számlájára írják, a Reichstag-többségnek kellett „kikanalaznia a levest". Ez volt az ára annak, hogy Ludendorff kezükbe adta a hatalmat.

Ludendorff a veresége pillanatában ugyanaz a hidegen és vakmerően kalkuláló játékos volt, mint mindig. Szokásához híven mindent kockáztatott. Olyan ajánlatot tett a Reichstag-többség pártjainak, amilyenről ők álmodni sem mertek: a parlamentarizációt minden megkötöttség nélkül, a teljes hatalmat. Olyan csalétek volt ez, amelynek nem lehetett ellenállni, csak éppen mérget rejtett magában, a felelősséget a vereségért, a fegyverszüneti kérelem után immár feltartóztathatatlanná vált totális vereségért. Ludendorff ugyanúgy csapdát állított belpolitikai ellenfeleinek, mint annak idején Tannenbergnél az oroszoknak, és akárcsak az oroszok, ők is belesétáltak Ludendorff csapdájába, ha nem is minden gyanú nélkül, a csapda előtt ugyanis óvatosan körülszimatolva riadtan visszahőköltek. Badeni Miksa herceg, az új kancellár, a badeni főhercegség liberális trónörököse, az elmúlt években Ludendorff háborús politikájának óvatos bírálója, a hetedik mennyországból pottyant le, amikor október 1-jén Berlinbe érkezve megtudta, hogy mit várnak tőle. Néhány napig kétségbeesetten tiltakozott a fegyverszüneti kérelem ellen, aminek következtében ez csak október 4-én ment el, és nem Ludendorff kívánságának megfelelően, 1-jén. Philipp Scheidemann, az SPD második embere és külügyi szóvivője a Reichstagban, rosszat sejtve, a parlamenti frakció ülésén óvott a „csődbe jutott vállalkozásba" való betársulástól, és a frakció jelentős része egyetértett vele.

Azok, akik a herceg és a szociáldemokrata képviselő ellenállását megtörték, sajátos módon

az államfők voltak: a jelenlegi és a jövőbeli. II. Vilmos ezekkel a szavakkal torkolta le okvetetlenkedő uralkodótársát a koronatanácsban: „Nem azért vagy itt, hogy nehézségeket támassz a Legfelsőbb Hadvezetésnek." Friedrich Ebert, a Szociáldemokrata Párt vezetője pedig úgy érvelt a parlamenti frakció ülésén, hogy most, amikor az egész világ összedőlni készül és minden oldalról a párt segítségét kérik, nem lehet azt megtagadni. „Éppen ellenkezőleg, minden erőnket latba kell vetnünk. Tájékozódnunk kell, képesek vagyunk-e érvényt szerezni szavunknak, és ha befolyásunkat fel tudjuk használni az ország megmentésére, elmulaszthatatlan kötelességünk, hogy megtegyük" – mondta Ebert, és ő nyert, a vonakodó Scheidemannt pedig megtette államtitkárnak Badeni Miksa herceg kormányában.

Így október 5-én Németország megtudhatta, hogy mostantól fogva parlamentáris demokrácia van, új kormány lépett hivatalba egy liberális badeni herceg kancellársága alatt, a hangadók pedig a szociáldemokraták, ők a „scheidemannok",[5] valamint a németek azt is megtudhatták, hogy ez a kormány azonnal, legeslegelső tevékenységeképpen békét és fegyverszünetet kért Wilson amerikai elnöktől. Arról, ami szeptember 29-én történt, senki nem tudott meg semmit. Hogy az események hátterében Ludendorff áll, hogy ő volt az, aki a fegyverszüneti kérelmet valósággal kikényszerítette, ezt a beavatottak szűk körén kívül még csak nem

[5] A szó jelentése: döntőbíró.

is sejtette senki. Ilyen gyanúval előhozakodni egyenesen abszurd lett volna, hiszen Hindenburg és Ludendorff voltak az acélidegzetű és vasakaratú férfiak, a végső győzelem önjelölt zálogai. Bezzeg Scheidemann és a Centrum párti Matthias Erzberger, a Reichstag 1917. júniusi „békehatározatának" kifundálói, akik most egyszerre ott ültek a kormányban, ők voltak a „puhányok, a kétbalkezesek, a vészmadarak, a károgó varjak, az iszapból előbújó varangyok", ahogy a Szabadkonzervatív Párt kiáltványa üdvözölte őket. Hát persze, mit is tehettek egyebet, mint hogy most, amikor rosszra fordultak a dolgok, egyből békéért kezdtek rimánkodni. Hindenburg kössön békét vagy Scheidemann? – ez volt a kérdés Németországban éveken keresztül, és most tessék, alighogy Scheidemann kormányra került, rögtön itt a kapituláció. Hogy is történhetett volna másképp? Mi egyébre képes ez a kormány, mint hogy befejezze a háborút – és elveszítse?

A másik újdonságot, az átfogó alkotmányreformról és a parlamentarizációról szóló tudósítást teljesen elnyomta ez az iszonyatos hír. Ebert persze úgy ünnepelte a Reichstagban október 5-ét mint a „német történelem fordulópontját" és a „német demokrácia születésnapját", de erre senki nem figyelt oda. Ilyesmi, hogy alkotmányreform, pillanatnyilag nem nagyon érdekelte a német tömegeket, és különben is, az, hogy egy herceg lett a birodalmi kancellár, nem hangzott valami demokratikusan. Az számított, hogy vége a háborúnak, hogy vesztettünk, hogy kapitulálunk, hogy szörnyű vége

szakadt valami szörnyűségnek. Ez pillanatok alatt két táborra szakította az országot. Az egyiken a kétségbeesés lett úrrá, a másik megkönnyebbülést érzett. A háborúba belefáradt, éhező tömegek fellélegeztek, a háborúért lelkesedő, győzelemre éhes polgárok zokogtak. „Végre!" – sóhajtották az egyik oldalon.

„Árulás!" – sóhajtották a másik oldalon, és a két tábor ellenségesen méregette egymást. Csak egy dologban értettek egyet, abban, hogy itt a vég.

Ebben azonban tévedtek. A vég még váratott magára. Az egész október ráment erre a várakozásra. A fegyverszüneti kérelem Wilson elnöknek volt címezve, ő azonban nem dönthetett egyedül, és habozva, bizalmatlanul reagált, cseppenként adagolva a feltételeket. Október 8. és 23. között három jegyzéket küldött. Az elsőben a megszállt területekről való visszavonulást követelte, a másodikban a tengeralattjáró-háború leállítását, a harmadikban alig leplezetten a császár lemondását. Közben folytatódott a háború. A fronton továbbra is pusztultak a katonák, otthon továbbra is éhezett a lakosság. A katonai hatóságok még újabb behívóparancsokat is küldtek ki, méghozzá tömegével: immár a tizenhét évesek kerültek sorra.

Wilson mindegyik válaszát napokig tartó huzavona követte Berlin és Spa, a kormány és a főhadiszállás között, és – sajátos módon – felcserélődtek a frontok.

Október első hetében a birodalmi kancellár volt az, aki kétségbeesetten tiltakozott a fegyverszüneti kérelem ellen, Ludendorff pedig ellentmondást nem tűrve ragaszkodott hozzá. Most, hogy a kérelem a címzett kezében volt és a birodalmi kormány már nem vonhatta vissza, Ludendorff egyre inkább visszakozott eredeti álláspontjától. Most egyszerre a jegyzékváltás felfüggesztése és a háború folytatása mellett emelt szót, miközben Németország helyzete egyre kétségbeejtőbbé vált.

A szövetségesek nagy áttörése, amitől Ludendorff szeptember utolsó napjaiban annyira tartott, nem következett be októberben, sőt novemberben sem. A nyugati front meg-megingott, horpadozott, de tartotta magát, a német csapatok még a fegyverszünet napján is összefüggő vonalat alkottak, habár folyamatosan visszavonulóban voltak, és semmi reményük nem lehetett arra, hogy fel tudják tartóztatni az ellenséget. Az utolsó két szövetséges, Ausztria–Magyarország és Törökország azonban október folyamán összeomlott, és a Balkán és Olaszország irányából fenyegetően közeledtek az antant-csapatok Németország védtelen déli határa felé. A román olaj kiesése belátható távolságba hozta azt a napot, amikor kimerülnek a csapatok, a repülőgépek és a haditengerészet tartalékai. Ha a tél beálltáig sikerült volna is kihúzni valahogy a nyugati fronton, egy tavaszi offenzíva már nem jöhetett számításba.

Alábecsüli Ludendorff katonai ítélőképességét az, aki feltételezi, hogy mindezzel nem volt tisztában. Mint mindenki másnak, neki is látnia

kellett október második felében, hogy a vereség immár valóban feltartóztathatatlan és hogy a gyors fegyverszünet az egyetlen lehetőség, amely megmentheti az országot legalább az invázió szörnyűségeitől. Ennek ellenére a végsőkig folytatott harc szószólójának adta ki magát, mintha soha nem lett volna szeptember 29.

Ludendorff színeváltozásának nem katonai vagy külpolitikai, hanem belpolitikai magyarázata van. Ludendorff nem volt a parlamentáris demokrácia barátja. Jóllehet szeptember 29-én ő rendelte el a parlamenti többségre támaszkodó kormányzást, de nem azért, hogy tartós és sikeres intézménnyé tegye, hanem azért, hogy erre a kormányra lehessen rásütni a vereség és a kapituláció bélyegét, majd miután elvégezte a rá kiszabott feladatot, minél gyorsabban és biztosabban meg lehessen buktatni. Az első lépés minden várakozást felülmúlóan sikerült. Az új parlamentáris kormány teljes egészében magára vállalta a felelősséget a fegyverszüneti kérelemért és fedezte a Legfelsőbb Hadvezetést az apaság gyanújával szemben. Október 16-án a sajtó a következő direktívát kapta a birodalmi kormánytól: „Mindenképpen kerülendő az a benyomás, mintha a béke irányába tett lépés katonai oldalról indult volna ki. A birodalmi kancellár és a kormány magára vállalta ennek a lépésnek a kezdeményezését. A sajtó nem kelthet ellentétes benyomást." A lojális önmegtagadásnak ezt a hazafias blöffjét az ellenséges külföldnek szánta a Reichstag-többség kormánya. Amerikában, Angliában és Franciaországban lehetőleg az utolsó pillanatig

senkinek nem volt szabad megtudnia, hogy a Legfelsőbb Hadvezetés adta fel a háborút. Ezzel azonban a parlamenti többséget képviselő kormány kiszolgáltatta magát a Legfelsőbb Hadvezetésnek. Miután a kormány maga hangoztatta, hogy saját elhatározásából tűzte ki a fehér zászlót, a hadvezetés megengedhette magának, hogy tiltakozzék a harc e puhány és szégyenletes módon való feladása ellen – és előkészítse a „hátba döfés" későbbi vádját. Tehette ezt annál kevesebb kockázattal, minél inkább nyilvánvalóvá vált, hogy a kormánynak nincs lehetősége a visszakozásra. Október közepétől Ludendorff újra abban a helyzetben volt, hogy a verhetetlen és harcias katona heroikus pózában lépjen fel, aki férfiasan szembeszáll a reszkető térdű, beijedt demokraták békéért esedező, az ellenség előtt meghunyászkodó kormányával.

Az első Wilson-jegyzéket még lenyelte valahogy Ludendorff. A második után már hangot adott rosszallásának, és megtagadta az igenlő válasz jóváhagyását. A harmadik után nem várta meg, hogyan reagál rá a birodalmi kormány, önhatalmúlag hadparancsot adott ki, amelyben kijelentette, hogy a jegyzék elfogadhatatlan, és „mi, katonák csupán kihívásnak tekinthetjük, hogy minden erőnk latba vetésével folytassuk a harcot".

Ezzel azonban Ludendorff túllőtt a célon. Váratlan dolog történt: a birodalmi kancellár, az előkelő és engedékeny Badeni Miksa herceg, akitől távol állt minden harciasság, a sarkára

állt, és választás elé állította a császárt: „Vagy Ludendorff megy, vagy én." A császár döntött, és ez alkalommal Ludendorff volt az, akinek mennie kellett.

Az október 17-i kormányülésen, amelyen Ludendorff is részt vett, Miksa herceg „elveszítette a bizalmat Ludendorff, az ember iránt". – „A mai napon Ludendorff tábornok egy szót sem ejtett a fegyverszüneti ajánlatról és annak a világra és Németországra tett katasztrofális hatásáról, ugyanakkor azt állította, hogy a fegyverszüneti ajánlattal kapcsolatos berlini megbeszélések felbátorítják az ellenséget és rontják a front hangulatát" – írta a herceg emlékirataiban. Talán nem látta át teljesen, hogy milyen álságos játékot játszik a kormánnyal Ludendorff, de mint uralkodói házból származó arisztokrata, ösztönösen ráérzett arra az illojalitásra, kíméletlen erőszakosságra és megbízhatatlanságra, amely Ludendorff pálfordulásának hátterében állt. Az október 24-én kiadott hadparancsot követően, majd amikor másnap Hindenburg és Ludendorff a kancellár kifejezett akarata ellenére Berlinbe utazott, túlcsordult a pohár. „Szilárd elhatározás fogalmazódott meg bennem: ez az utazás csak Ludendorff menesztésével végződhet. A tábornok önhatalmú döntése csupán az alkalmat szolgáltatta elhatározásomhoz, amihez hozzájárult az a kívánság, hogy könnyítsünk mind a belső, mind a külső helyzeten. *A döntő azonban az elvesztett bizalom volt.*"

És most egyszerre kiderült, hogy a birodalmi kormány és a Legfelsőbb Hadvezetés közötti

konfliktusban már nem Ludendorff az erősebb fél. A fegyverszüneti kérelem kikényszerítésével saját maga alatt vágta a fát. Két évig tartó korlátlan hatalma arra alapult, hogy az ő személye volt a győzelem záloga. Amióta megfosztotta magát ettől a nimbusztól, már csak egy volt a sok tábornok közül. Szeptember 29. előtt elég volt a lemondással fenyegetőznie, és mindent elért, amit akart. Most, amikor újra ezzel próbálkozott, meg kellett érnie, hogy a császár így válaszolt: „Hát, ha feltétlenül menni akar, felőlem mehet."

Ez október 26-án délelőtt 10 órakor történt, amikor a berlini Bellevue kastélyban megtartott császári audiencián Hindenburg és Ludendorff „fölöttébb rideg" fogadtatásban részesült. A császár váratlanul szemrehányást tett Ludendorffnak – a fegyverszüneti ajánlat, de az október 24-én önhatalmúlag kiadott hadparancs miatt is –, és kereken megmondta neki, hogy elveszítette a bizalmát.

Ludendorffnak volt még egy utolsó kártyája – vagy legalábbis azt hitte, hogy tart ilyet a kezében. Amikor azonban a császár a tábornok lemondását ilyen semmibevevő módon elfogadta, a „tábornagy [Hindenburg] kilépett eddigi tartózkodásából, és kérte a saját felmentését is, amit a császár kurtán elutasított:

– Ön marad. – A tábornagy ekkor meghajolt, és tudomásul vette a császári döntést. Alighogy a császár elhagyta a helyiséget, rövid, izgatott szóváltásra került sor Hindenburg és Ludendorff között, amelyben a tábornok a tábornagy szemére vetette, hogy cserbenhagyta ebben a

döntő órában. Amikor Hindenburg felszólította, hogy szálljon fel a gépkocsira, és együtt menjenek vissza a főhadiszállásra, Ludendorff megtagadta ezt, és egyedül tért vissza." (A feljegyzés von Haeften ezredestől származik, akinek Ludendorff közvetlenül az audiencia után beszámolt a történtekről.)

Ilyen gyászosan végződött Ludendorff tábornok diktatúrája.

Figyelemre méltó, hogy a közvélemény, amelyet ez a fejlemény egy hónappal korábban még megrendített volna, most alig vett róla tudomást. Az események túlhaladták Ludendorffot.

Ugyanis nemcsak a hadi helyzet, hanem az országon belüli hangulat, a belső helyzet is óriásit változott Németországban a fegyverszüneti kérelem elküldése óta. „Két érzés tartja hatalmában a tömegeket – jelentette minisztériumának a berlini szász követ –, az egyik a végsőkig fokozott békevágy, a másik a félreismerhetetlen keserűség amiatt, hogy a korábbi kormányok nem ismerték fel az ország erejének és teljesítőképességének határait, és tápot adva a németek legyőzhetetlenségébe vetett hitnek, széles rétegeket hamis biztonságba ringattak." Békevágy és bizalmi válság társult tehát ahhoz az október 5. óta kétségtelen bizonyossághoz, hogy az ország elvesztette a háborút, és minden további áldozat hiábavaló. Mindez robbanással fenyegető, kiszámíthatatlan tömeghangulatot eredményezett. Közben pedig múltak a napok, és a fegyverszünet egyre csak váratott magára. Türelmetlenség, keserű, ingerült, csaknem

elviselhetetlen türelmetlenség vibrált a levegőben.

A legfőbb beszédtémát Wilson jegyzékei szolgáltatták, amelyekben az elnök megkérdőjelezte Németország máról holnapra bejelentett demokratizálását, és további változtatásokat sürgetett. A Miksa herceg kormánya és az amerikai elnök közötti jegyzékváltás páratlan volt a maga nemében. Fegyverszüneti feltételekről alkudozó hadviselő felek aligha produkáltak ilyet a történelem folyamán: úgyszólván különböző irányzatot képviselő államjogászok tudományos vitájának nevezhető. A német jegyzékek azt hangsúlyozták újra és újra, hogy az októberi alkotmányreform óta nem lehet Németországban autokratikus rendszerről beszélni, mert a kormány kizárólag a népnek és a nép által választott parlamentnek felelős. Wilson ezt nem igazán akarta elhinni, és a gyanakvása talán nem volt teljesen alaptalan. „Bármilyen jelentőségteljesnek és fontosnak tűnik is fel azon alkotmányreform, amelyről a német külügyi államtitkár ír október 20-án kelt jegyzékében – válaszolta az elnök három nap múlva –, nem derül ki belőle egyértelműen, hogy érvényt szerez-e annak az elvnek, miszerint a kormány a német népnek felelős, illetve, hogy van-e olyan biztosíték vagy mérlegelés tárgyát képezik-e olyan biztosítékok, amelyek a most foganatosított elvi és gyakorlati reformok tartósságáról kezeskednek... Kézenfekvő, hogy a német népnek nem áll módjában kényszert alkalmazni a birodalmi katonai hatóságokkal szemben akarata megvalósítására, hogy a porosz király továbbra is dön-

tő befolyást gyakorol a birodalom politikájára, hogy a meghatározó iniciatíva továbbra is Németország eddigi uraitól indul ki." Ez az okoskodás nem tekinthető mindenestül elvetendőnek. Lehet, hogy naiv donquijotizmus volt, amikor a doktriner Wilson – polgári foglalkozására nézve az államtudomány professzora – a világháborút (teljes őszinteséggel) a demokráciáért vívott keresztes hadjáratként fogta fel, a német viszonyokat elemezve azonban rátapintott a lényegre. Hiszen az újsütetű parlamentáris demokrácia kizárólag a Legfelsőbb Hadvezetés kegyelméből jött létre, és aligha érezhette magát biztosan a nyeregben addig, amíg az egész országban ostromállapot uralkodott és a katonai hatóságok kormányoztak. Vajon több volt-e Miksa herceg kormánya, mint holmi vékony szövésű parlamentáris lepel a régi valóság elfedésére, mindaddig, amíg csupán egy „felülről jövő forradalomnak" köszönhette létezését?

A harmadik Wilson-jegyzéket követően mindenki a „császárkérdésről" és a „forradalomról" beszélt, két olyan szó forgott egyszerre közszájon, amelyet három héttel korábban még senki nem hallott. Ha a császár személye a fegyverszünet útjában álló akadály, igazán meghozhatná azt az áldozatot, hogy lemond – és ezt nemcsak a szociáldemokrata munkások kezdték hirtelen hangoztatni, hanem a meggyőződéses monarchisták, nemcsak a nép, hanem a miniszterek is. A kérdés azonban nem így hangzott: „monarchia vagy köztársaság?" Éppen ellenkezőleg, sokan a felelős vezetők közül, maga a

birodalmi kancellár is, a császár lemondásában látták a monarchia megőrzésének legalkalmasabb, sőt egyetlen eszközét. Úgy vélték, hogy a régensség intézménye és a gyors fegyverszünet megmentheti az államot, az alkotmányt és a monarchiát. Ha azonban a „császárkérdés" miatt meghiúsul a fegyverszünet, ez a forradalom veszélyét idézi fel.

Hogy merről érkezik a forradalom és hogyan, ezt nem tudta senki, de ijesztő és megfoghatatlan módon ott volt a levegőben, és úgy látszott, hogy a császár személye lobbantja lángra. Olyan homályos elképzelések kaptak lábra, hogy a tömegek kétségbeesett felkelésben törnek ki, mert meg akarnak szabadulni a császártól, aki közöttük és a béke között áll, és ha ez megtörténik, magukkal sodornak mindent: monarchiát, államot és flottát, kormányt és felsőbbséget, nemességet és burzsoáziát.

Ezt mindenképpen meg kellett előzni. Nemcsak Miksa herceg gondolta így, hanem Friedrich Ebert is. A forradalom víziója benne is nyomasztó aggodalmat keltett. A külső vereséget már nem lehetett feltartóztatni, és ez önmagában véve is tragikus volt. Az azonban, hogy a külső vereséget még belső forradalom is súlyosbíthatja, megoldhatatlan helyzettel fenyegetett, aminek a gondolata rettegéssel töltötte el Ebertet. Így a szociáldemokrata vezető programja ugyanaz volt, mint a kormányé, amelybe nem lépett be, de kívülről teljes erőbedobással támogatta: a császár távozása – gyors fegyverszünet – régens az államfő helyén – a monarchia megmentése.

A császár a maga részéről nem gondolt lemondásra, de a forradalomtól ő is félt, és ezért ugyanolyan sürgős volt neki a fegyverszünet, mint a népnek és a kormánynak. Szüksége volt a hadseregre, hogy odahaza legyen kivel leverni a forradalmat, ha valóban kitör, és ehhez meg kellett kötni a fegyverszünetet. A hadsereg nem maradhatott tovább a fronton, hátraarcot kellett csinálnia, hogy a lázongó hátország ellen vonulhasson. Ha Ludendorff mást gondolt, és ezt meg akarja akadályozni, akkor fel is út, le is út. A „hadvezér", akit a császár a forradalom leverésére kiszemelt, Groener tábornok volt, egy józan sváb, akitől azt várta, hogy hidegvérrel levezényli a vereséget, hiszen nem az övé, majd otthon erős kézzel rendet és nyugalmat teremt. Október 30-án a császár búcsú nélkül távozott Berlinből, otthagyta a fővárost, amely volt olyan tapintatlan, hogy a lemondásáról vitázott, és bevette magát a főhadiszállásra, hűséges paladinjaival véve magát körül.

Zavaros időszak volt ez a hónap, 1918 októbere, a háború és a béke, a császári birodalom és a forradalom, a katonai diktatúra és a parlamentáris demokrácia közötti időszak. Minél előbbre haladt a hónap, annál inkább ködbe vesztek a normális politika tájékozódási pontjai, látó-, sőt hallótávolságra sem voltak egymástól azok, akiknek valamilyen szerepük volt ebben a furcsa játszmában. Mindenki valami másért aggódott: a császár a trónjáért, a Legfelsőbb Hadvezetés a hadsereget egybetartó fegyelemért, a kancellár az időben megkötött fegyverszünetért, a szociáldemokrata pártvezetés a tömegek türelméért. Berlinben (és nem csak ott) néhány összeesküvő forradalmi akciót tervezett, először november 4-ére, majd 11-ére. Ők is aggódtak – a terveik megvalósíthatóságáért. Mert bár mindenki a forradalomról beszélt, senki nem tudta, hogy a tömegek valóban készek és képesek-e forradalmat csinálni, és senki nem tudta, mennyi ellenállásra telik az *ancien régime*-től, ha valóban kitör a forradalom.

Végül is nem a berlini forradalomcsinálók robbantották ki a felkelést, nem is a „császárkérdés", hanem a haditengerészet vezetésének egy olyan kétségbeesett aktusa, amelyre senki nem számított.

Hogy ezt megértsük, ismét Ludendorffra kell fordítani a figyelmünket, aki elhagyta Németországot – hamis útlevéllel Svédországba ment –, de akinek a szelleme ott lebegett a hadsereg és a flotta vezérkara felett. Október 31-én Ludendorff papírra vetette, ami ekkoriban foglalkoztatta: „A helyzet javulására valóban nem lehetett számítani. Délkeleten feltartóztathatatlanul haladt előre a végzet a maga útján, ezt nem vonhatta kétségbe senki. A német nép végsőkig fokozott erőfeszítése mindazonáltal kijózanítólag hatott volna Franciaország, Anglia, és bizonyára Amerika népére és hadseregére is. Néhány hónapig még tudtuk volna magunkat tartani. Egy erődítmény, amely megadja magát, anélkül hogy utolsó ereje megfeszítésével védekeznék, a becstelenség átkát vonja magára. Egy nép, amely eltűri a megaláztatást, és végső erejét bevetve nem áll ellen, ha-

nem hagyja, hogy olyan feltételeket kényszerítsenek rá, amelyek lététől fosztják meg, pusztulásra van ítélve. Ha erejének végső megfeszítése után kényszerül rá, hogy elszenvedje mindezt, élni fog."

Ez a gondolatmenet több tekintetben irreális és nélkülöz minden logikát, de van benne egy valódi érzés. Ha valakit megfosztanak a lététől, azt természetesen nem éli túl akkor sem, ha utolsó erejét összeszedve védekezik. De Wilson feltételei nem teremtettek ilyen helyzetet. Az az állítás pedig, hogy Németország néhány hónapig még tartani tudja magát, szeptember 29. előtt talán megállta volna a helyét, most, október 31-én azonban már nem. Amikor viszont Ludendorff a „becstelenség átkáról" beszél, amely azt éri, aki még harcképes és feladja a harcot, valóságos és széles körben elterjedt szemléletmódnak ad hangot: annak a merevnek és formálisnak nevezhető becsület-fogalomnak, amely a német tisztikarnak és egyáltalában a német társadalom felső rétegének a zsigereibe ivódott. Ennek a becsületkódexnek a lapjai azóta megsárgultak, de a kódex hosszú ideig rendkívül hatékony pszichológiai valóság volt. Meghatározta a német uralkodóosztály gondolkodásmódját, érzésvilágát, cselekvési mechanizmusát, ennek segítségével definiálták magukat, ez választotta el őket a párbajképtelen plebstől. Ez a becsület-fogalom két egymástól elkülönülő világra osztotta a társadalom felső és alsó rétegeit. Sajátos, hogy Ludendorff szeptember 29-én megfeledkezett róla, majd ismét eszébe jutott.

Voltak, akik nem feledkeztek meg róla időlegesen sem. Emlékezzünk csak von Thaer ezredes naplóbejegyzésére: „Mialatt Ludendorff beszélt, itt is, ott is szaggatott sóhaj és zokogás tört fel a hallgatóságból. Sokan, a legtöbben nem tudták visszafojtani a könnyeiket." Úgy érezték, hogy oda a becsület. Az otthoni tömegeket és az egyszerű katonák tömegeit a fronton megkönnyebbüléssel töltötte el a béke, a túlélés lehetősége, a háború elvesztését és a harc feladását nem kívánták „végső erejük bevetése" utánra halasztani. A tisztek nem így gondolkodtak. Az ő szemükben szégyen volt a kapituláció, és a becsületkódex azt írta elő, hogy inkább a halál választandó, mint a szégyen. Ugyanakkor a legénységtől is elvárták volna, hogy szíveskedjék velük együtt meghalni.

A legénység azonban nem kívánt meghalni azért, mert Németország elveszítette a háborút, nem akart meghalni azért, mert az úri osztálytól így kívánta a becsület. Nekik semmi közük nem volt az urak becsületkódexéhez, nem jelentett számukra semmit. És ez robbantotta ki a forradalmat, nem a császárkérdés.

Amikor a tisztek valóban a haditengerészet „végső erejének" bevetésére készültek, a matrózok fellázadtak, és velük tartott a városokban állomásozó katonaság és a munkásság is. Az elemi élni akarás lázadása volt ez egy hóbortos, egy heroikus önfeláldozást követelő becsületfogalom ellen. Három nappal Ludendorff menesztése, két nappal Wilson harmadik jegyzékének átvétele után, miközben a kormány azon tanakodott, hogy miként lehetne megszabadul-

ni a császártól és hogy lehetne megmenteni a monarchiát, a fegyverszüneti delegáció pedig már csomagolt, Németországban megindult a föld.

4

A FORRADALOM

Arthur Rosenberg, a weimari köztársaság első történésze, „minden forradalmak legfurcsábbikának" nevezte az 1918. novemberi német forradalmat, lévén hogy „a Reichstag-többség mögött álló tömegek Badeni Miksa herceg kormánya, vagyis tulajdonképpen saját maguk ellen lázadtak fel".

Arthur Rosenberg elemzése a weimari köztársaság létrejöttéről és történetéről annyira mélyenszántó és lényeglátó, hogy azóta sem múlta felül más szerző, ezen a ponton azonban Rosenberg téved. A tömegek nem a kormány *ellen*, hanem – bármennyire is különösen hangzik – a kormány *mellett* lázadtak fel.

A köztudat szerint november második hetében a földindulás azzal kezdődött, hogy a matrózok fellázadtak a flotta vezetése ellen. Az azonban, ami a matrózok lázadását kiváltotta – és ezt később szerették elhallgatni –, egy másik lázadás volt: a flottavezetés lázadása a kormány és politikája ellen.

Amikor a matrózok fellázadtak a lázadók ellen, ezzel a kormányt kívánták támogatni. A legénység és a tisztek közötti erőpróba, amely 1918. október 30-án zajlott le a wilhelmshaveni kikötő bejáratánál fekvő Schillig előtti vizeken,

és amely a forradalom kezdetét jelentette, nem a kormány és a forradalom közötti erőpróba volt. Az ellenforradalom és a forradalom közötti első erőpróba volt, amelyet az ellenforradalom provokált ki.

Miután Wilson követelésére a birodalmi kormány október 20-án elrendelte a tengeralattjáró-háború leállítását, a flotta vezetése úgy döntött, hogy még egy utolsó, döntő csatát kezdeményez az angol nyílt tengeri hajóhaddal. A saját elhatározásukból döntöttek így, és a döntésük egyet jelentett a lázadással. Az új kormány háta mögött hozták meg ezt a döntést, és szigorúan titokban tartották a kormány előtt. A döntés célja egyértelműen a kormány politikájának keresztezése volt, ami mögött ki nem mondottan és talán csak félig tudatosan, ám félreismerhetetlenül az a szándék állt, hogy ignorálják, meg nem történtnek tekintsék, netán meg nem történtté tegyék a „puhányokat és kétbalkezeseket" kormányra juttató „felülről jövő forradalmat".

Azok, akik később a közvéleményt formálták, megpróbálták elbagatellizálni a nyílt tengeri hajóhad kifutását elrendelő parancs jelentőségét, és úgy beállítani, mintha csupán olyan rutinmanőverről lett volna szó, amely a szorongatott helyzetben lévő szárazföldi front támogatását kívánta szolgálni. Ez azonban olyan magyarázkodás és kifogáskeresés, amely tarthatatlan. A nyugati fronton vívott csata kritikus pontjai mélyen a szárazföld belsejében voltak, és a harc kimenetelét a tenger felől nem lehetett döntően befolyásolni. Senkinek nem jutott ilyesmi az

eszébe, a Legfelsőbb Hadvezetésnek sem. Soha senki nem adott parancsot a flottának a szárazföldi hadsereg akcióinak támogatására, egyszerűen azért, mert ez katonailag teljesen értelmetlen lett volna. Nem, ha a német flotta most teljes felkészültségben kifut a tengerre, amit két éve nem tett meg, ennek csak *egyetlen célja* lehetett, ugyanaz, mint 1916 májusában a Skagerrak tengerszorosban: döntő tengeri csatát kezdeményezni az angolokkal.

Egy ilyen tengeri csata nem fordíthatta volna már meg a hadiszerencsét, még abban a valószínűtlen esetben sem, ha sikerül megverni az angolokat, mert az angol flotta mögött ott volt az amerikai, és az továbbra is fenntartotta volna a tengeri blokádot. De a blokádnak különben sem volt szerepe a háború kimenetelére nézve, a döntés a szárazföldi frontokon múlott. Az a szörnyű véráldozat viszont, amivel egy nagy tengeri csata járt volna, akárhogy is végződik, újra a végsőkig hevítette volna a szemben álló felek elkeseredettségét és bosszúvágyát, meghiúsítva minden reményt a gyors és bonyodalommentes fegyverszünetre, amire a német kormány törekedett. A tengeri csata kiprovokálásának szándéka ebben a helyzetben a kormányt semmibe vevő politikai döntés volt. A flottavezetésnek ez az önhatalmú döntése a legmagasabb szinten elkövetett parancsmegtagadás, inszubordináció, tiszti lázadás volt. Erre a tiszti lázadásra válaszolt a matrózok lázadása.

A német nyílt tengeri flotta legénységi állományában hosszú idő óta nyugtalanság uralkodott. Már 1917-ben előfordultak politikai színezetű fegyelemsértések, amelyeket vaskézzel elfojtottak és kegyetlenül megbüntettek. Ezt követően azonban nem voltak hasonló esetek, és semmi nem utal arra, hogy a megfélemlített matrózoknak éppen most, az utolsó pillanatban, amikor már karnyújtásnyira volt a vágyva vágyott béke, saját jószántukból támadt volna kedvük kockára tenni az életüket egy lázadással. Egy nagy tengeri csatával persze éppoly kevéssé, és amikor hirtelen az elé a választás elé állították őket, hogy így viszik a bőrüket a vásárra vagy úgy, több nagy (korántsem az öszszes) hajó legénysége a lázadást választotta. Semmiképpen nem gyávaságból – a lázadáshoz több bátorságra van szükség a háborúban, mint a csatában való helytálláshoz –, hanem azért, mert úgy érezték, igazuk van.

A „Thüringen" – a kifutást megtagadó két sorhajó közül az egyik – matrózainak képviselője az október 30-i parancsmegtagadás előtt néhány nappal azzal érvelt az első tisztnek, hogy a tervezett akció nem áll összhangban az új kormány szándékával. Mire az első tiszt (a matróznak a haditörvényszéki vizsgálóbíró előtt tett vallomás szerint) keserűen így válaszolt: „Igen, ez a *maguk* kormánya!" A „Thüringen" matrózának és első tisztjének szóváltása fényt vet arra, hogy valójában hol húzódtak most a frontok. A tisztek nem tekintették magukénak a kormányt, a legénység pedig úgy vélte, hogy meg kell védenie a *saját* kormányát. Fellépésüket azzal igazolták, hogy az állam jogos önvédelmének, a magasabb szintű jognak szereznek érvényt, és amikor lázadnak, lázadók ellen lázadnak.

A schilligi matrózlázadás, ez az eltitkolt dráma, amelyről napokig nem értesítettek senkit, sem Berlinben, sem a főhadiszálláson, döntetlenül végződött. Néhány lélegzetelállító perc után, amikor a lázadásban részt vevő és a lázadásban részt nem vevő hajók ágyúi közvetlen közelről meredtek egymásra, a lázadók megadták magukat. Ennyiben a tisztek győztek. A tervezett akció azonban elmaradt, az admirálisok a legénység megbízhatatlansága miatt nem merték vállalni a tengeri csata kockázatát. Ennyiben a legénység győzött. A schilligi gyülekezőhelyen összevont flottát szétszórták, csak egy hajóraj maradt Wilhelmshaven térségében, a másodikat Brunsbüttelbe vezényelték, a harmadik, amelyik nem vett részt a lázadásban, visszahajózott Kielbe, ahová pénteken, november 1-jén futott be. A letartóztatott több mint ezer matrózt a szárazföldön katonai börtönökbe zárták. Haditörvényszék és kivégzőosztag várt rájuk.

A továbbiakban az ő sorsuk volt a tét. A harmadik hajóraj legénysége ugyanolyan nehéz szívvel tért vissza Kielbe, mint amikor az előző héten elindultak Wilhelmshaven felé. Parancsnokaiknak az a szándéka, hogy a halálba hajszolják őket, meghiúsult ugyan, de most azokat a bajtársaikat fenyegette halál, akik meghiúsították ezt a szándékot. Valójában csak a „Thüringen" és a „Helgoland" legénysége lázadt fel

Schillignél, bár szíve szerint csaknem valamennyi matróz megtette volna, ha van hozzá bátorsága. És ez most nagyon bántotta őket. A „Thüringen" és a „Helgoland" fedélzetén lévő bajtársaikból nem hiányzott a bátorság, nekik köszönhetik az életüket, és most ők haljanak meg? Ezt nem hagyhatták. Ahhoz azonban, hogy tegyenek valamit a bajtársaikért, sokkal több bátorságra volt szükség, mint ami tegnapelőtt Schillignél, az utolsó pillanatban cserbenhagyta őket. Valami hallatlan, elképzelhetetlen dologra kellett vállalkozniuk. Nem volt elég a parancsmegtagadás: ide felkelés, erőszak alkalmazása, hatalomátvétel kellett. És mi lesz utána? Beleszédültek, ha rágondoltak. De a bajtársaikat nem hagyhatták meghalni. Ezt ugyanolyan lehetetlennek érezték, sőt még lehetetlenebbnek.

Három napig tartott, amíg azok a matrózok, akiknek Wilhelmshavenben nem volt bátorságuk a lázadáshoz, Kielben bátorságot gyűjtöttek a felkeléshez. Az első nap küldöttséget menesztettek a városparancsnokhoz, és a letartóztatottak szabadon bocsátását követelték, amire természetesen elutasító választ kaptak. A második nap órákon át vitatkoztak a kieli szakszervezeti házban a tengerészgyalogosokkal és a dokkmunkásokkal arról, hogy mi a teendő, de nem tudtak dűlőre jutni. A harmadik nap, november 3-án, vasárnap folytatni akarták a vitát, de zárva találták a szakszervezeti házat: fegyveres őr állt előtte. Így a szabadban folytatták a megbeszélést, egy katonai gyakorlótéren, ahol munkások ezrei csatlakoztak hozzájuk és hallgatták a beszédeket, míg végül a vitából nagyszabású tömegtüntetés lett. Némelyik résztvevőnél fegyver is volt. Az egyik kereszteződésnél katonai járőr állta útjukat, egy bizonyos Steinhäuser hadnagy vezetésével, akinek az első vezényszava így hangzott: „Oszolni!", a második pedig: „Tűz!" Kilenc halott és huszonkilenc sebesült maradt az utca kövezetén. A tüntetők menekültek, amerre láttak, az egyik fegyveres matróz azonban előrontott és golyót eresztett Steinhäuser hadnagyba.

Ez volt a forradalom startlövése, amely mindent eldöntött. Egyszerre rájött mindenki, hogy nincs többé visszaút, és a résztvevők felismerték, hogy mi a teendő. November 4-én, hétfő reggel a harmadik hajóraj matrózai katonatanácsokat választottak, lefegyverezték tisztjeiket, magukat pedig felfegyverezték és kitűzték a vörös zászlót. Egyetlen hajó, a „Schlesien" nem csatlakozott a felkeléshez, és a nyílt tengerre menekült a többi hajó ágyúinak fenyegetésétől kísérve. Egyetlen kapitány védte fegyverrel a kezében hajója lobogóárbocát, Weniger kapitány, a „König" parancsnoka, aki az életével fizetett ezért.

Felfegyverzett matrózok, immár a katonatanácsok parancsnoksága alatt, egy Artelt nevű tengerész őrvezető vezetésével katonai alakzatban bevonultak a városba, ellenállás nélkül megszállták a katonai fogdát, és kiszabadították bajtársaikat. Mások a középületeket szállták meg, ismét mások a pályaudvart. A délutáni órákban a szárazföldi hadsereg egy zászlóalja érkezett a városba, akiket az altonai főparancsnokság a

felkelés leverésére vezényelt ki, de a matrózok heves fraternizálás közepette lefegyverezték őket. A haditengerészeti állomáshely minden hatalomtól megfosztott parancsnoka fogcsikorgatva fogadta a katonatanács küldöttségét, és kapitulálni kényszerült. A haditengerészet kötelékébe tartozó helyőrség szolidárisnak nyilvánította magát a matrózokkal. A dokkmunkások az általános sztrájk mellett döntöttek. November 4-én este Kiel a negyvenezer felkelő matróz és tengerészgyalogos kezén volt.

A matrózoknak semmi elképzelésük nem volt arról, hogy mit kezdjenek a kényszerből kivívott hatalommal. Amikor ennek a november 4-ének az estéjén két küldött érkezett Berlinből az időközben riasztott birodalmi kormány megbízásából: Gustav Noske szociáldemokrata parlamenti tag és a polgári oldalt képviselő Konrad Haußmann államtitkár, éljenzéssel és megkönnyebbüléssel fogadták őket, Noskét pedig azonnal megválasztották a város „kormányzójának". Ez is azt bizonyítja, hogy a matrózok nem a kormány ellen lázadtak fel, hanem a kormány szövetségesének tekintették magukat. Azt azonban ösztönösen érezték, hogy miután megtették a nagy ugrást a semmibe, megdöntötték a helyi hatalmat és kezükbe vették a város vezetését, a mozgalom nem korlátozódhat Kielre. Ebben az esetben ugyanis a város csapdát jelentett volna számukra. Nem tehettek mást, mint megpróbáltak előremenekülni. Meg kellett kísérelniük a kitörést, és terjeszteni a mozgalmat, mert különben az elért siker az öngyilkossággal

lett volna egyenértékű, mint egy hete lázadó társaik sikere Schillignél, akik közül még mindig több százat tartottak fogva Wilhelmshavenben és Brunsbüttelben. Egyértelmű volt, hogy ki kell szabadítani őket, és ezt csak a Kielben történtek példáját követve lehet megvalósítani, máskülönben valamennyiüket halomra lövik. Ahogy a lázadásból felkelés lett, a felkelésnek most forradalomba kellett átmennie, vagyis a lázadóknak Kiel mintájára az egész országban magukhoz kellett ragadniuk a hatalmat, ha nem akarták, hogy bekerítsék és leverjék őket, utána pedig szörnyű büntetésben legyen részük. „Exportálniuk" kellett a forradalmat a szárazföldre, és ebben olyan nagy sikert értek el, amilyenre maguk sem számítottak.

Ahol megjelentek a matrózok, mindenütt csatlakoztak hozzájuk a katonák és a munkások, mintha csak rájuk vártak volna. Komoly ellenállással úgyszólván sehol nem találkoztak. A régi rend minden ízében-recsegett ropogott. November 5-én elérte a forradalom Lübecket és Brunsbüttelkoogot, 6-án Hamburgot, Brémát és Wilhelmshavent, 7-én Hannovert, Oldenburgot és Kölnt, 8-án már minden nyugatnémet város a forradalom ellenőrzése alatt állt, amely az Elbán átcsapva Lipcséig és Magdeburgig hatolt előre. A harmadik naptól kezdve nem volt szükség matrózokra és exportra, futótűzként terjedt a forradalom magától is. Mint valami hallgatólagosan egyeztetett forgatókönyv alapján, mindenütt ugyanaz történt: a katonák katonatanácsokat választottak, a munkások munkástanácsokat, a katonai hatóságok kapi-

tuláltak, megadták magukat vagy elmenekültek, a beijedt polgári hatóságok elismerték felettes szervként a munkás- és katonatanácsokat. Mindenütt ugyanaz játszódott le: nagy felvonulás az utcákon, tömeggyűlés a piactereken, lelkes fraternizálás a kék egyenruhák, a szürke egyenruhák és a csont és bőr civilek között. A forradalom mindenütt a politikai foglyok kiszabadításával kezdődött, majd a börtön elfoglalása után a városháza, a pályaudvar, a katonai parancsnokság következett, esetenként az újságok szerkesztősége.

A munkás- és katonatanácsok megválasztását ne úgy képzeljük el, mint valami szabályos, békebeli választást. A kaszárnyákban gyakran egyszerűen az történt, hogy a katonák hangerővel döntötték el, kik a legnépszerűbb és legtekintélyesebb bajtársak, és ők lettek a katonatanács tagjai. A munkástanácsok megválasztására csak ritkán került sor a gyárakban, és hasonló módon zajlott le, mint a katonáknál. A legtöbb esetben a két szociáldemokrata párt – az SPD és a függetlenek – helyi vezetőségének tagjait jelölték, és tömeggyűléseken, gyakran szabad ég alatt, a város valamely központi helyén közfelkiáltással meg is választották őket. Többnyire paritásos alapon állították össze a munkástanácsokat a két párt tagjai közül. A tömegek kívánsága egyértelműen az volt, hogy újra egyesüljön a háború alatt különvált két ellenséges testvérpárt, és közösen alakítsák meg az új, forradalmi kormányt.

Ellenállás, erőszak, vérontás alig fordult elő. A legfőbb jellemzője ezeknek a forradalmi napoknak a döbbenet érzése volt: a hatalmasok döbbenete, hogy egyszerre nincs hatalmuk, a forradalmárok döbbenete, hogy egyszerre van hatalmuk. Mindkét oldal úgy reagált, mintha álmodnék. Az egyik úgy, mintha lidérces álma volna, a másik úgy, mint aki egyszerre repülni tud álmában. A forradalom nagyvonalúan bánt ellenfeleivel. Nem volt lincselés, nem volt forradalmi törvényszék. Sok politikai fogoly kiszabadult, a helyükre nem zártak be senkit. Még az is ritkán fordult elő, hogy egy gyűlölt tisztet vagy őrmestert megvertek. Mindössze annyi történt, hogy leszedték a tisztekről a kokárdát és a rangjelzést, de hát ez hozzátartozik a forradalomhoz, akárcsak a vörös zászló. Persze sokan az érintettek közül még ezt is halálos sértésnek vették. Hiába voltak nagyvonalúak a győztes tömegek, legyőzött uraik nem bocsátották meg nekik azt a megaláztatást, hogy vert pozícióba kerültek.

Ezek a legyőzött urak írták meg később a német forradalom történetét, nem csoda tehát, hogy nem sok jó olvasható az 1918. november 4. és 10. közötti hét eseményeiről. Még azzal sem tisztelik meg ezek az urak a forradalmat, hogy forradalomnak nevezzék, felfordulást, zendülést, lázadást, árulást, a csőcselék önkényét, káoszt emlegetnek. Pedig az, ami ezen a héten lejátszódott, igazi forradalom volt. Október 30-án Wilhelmshavenben még valóban csak lázadásról beszélhetünk, a felsőbbség által kiadott

parancs megtagadásáról, amiben nyoma sem volt a felsőbbség megdöntésére vonatkozó terveknek és elképzeléseknek. A november 4-i kieli eseményeket azonban már nem lehet sem zendülésnek, sem lázadásnak nevezni, ez már felkelés volt. A matrózok ekkor megdöntötték a felsőbbséget, de arról még nem volt elképzelésük, hogy ki lépjen a helyükbe. Az viszont, ami Németországnak az Elbától nyugatra eső részében november 4. és 10. között lezajlott, már igazi forradalom volt: a felkelők a régi felsőbbség helyére újat állítottak.

Ezen a héten Németország nyugati felében a katonai diktatúrát tanácsköztársaság váltotta fel, a tömegek a felkelésükkel nem káoszt idéztek elő, hanem a maguk nyers és faragatlan módján egy új rend világosan felismerhető alapjait teremtették meg. Megszűntek a katonai főparancsnokságok, amelyek az ostromállapot következtében az egész háború alatt minden német városban és járásban a legfőbb hatalmat képviselték. A helyükre a forradalom új szervei, a munkás- és katonatanácsok léptek. A civil közigazgatási hatóságok megmaradtak, s ahogy korábban a katonai hatóságok, most a tanácsok felügyelete alatt dolgoztak. A magántulajdonhoz nem nyúlt a forradalom. A gyárakban minden maradt a régiben. A mindenható katonai hatóságokkal együtt eltűntek a királyok, nagyhercegek és hercegek, akiknek a nevében ezek kormányoztak, valamint a hadsereg alakulataiban a tisztek helyét a katonatanácsok foglalták el. A forradalom nem volt szocialista vagy kommunista, bizonyos kimondatlan, magától értő-

dő természetességgel, csaknem mellékesen, köztársasági volt és pacifista. Mindenekelőtt azonban és tudatosan antimilitarista volt. Amikor létrehozta a munkás- és katonatanácsokat, ezzel a tisztikar diszciplináris hatalmának vetett véget a hadseregben és a flottában, valamint a katonai hatóságok 1914 óta fennálló diktatórikus végrehajtó hatalmának az élet minden területén.

A tömegek, amelyek a munkás- és katonatanácsok megteremtésével új alapokra helyezték az államigazgatást, nem voltak spartakisták vagy bolsevikok. Szociáldemokraták voltak. A forradalom vezetői, vagy ahogy a másik oldalon nevezték őket, a „főkolomposok”, nem a Spartakus-szövetségből, a későbbi Kommunista Párt elődjéből kerültek ki, a fő spartakistákat a forradalom szabadította ki a börtönből. Rosa Luxemburg például még az egész hetet a breslaui városi börtönben töltötte, égve a türelmetlenségtől, és csak november 9-én nyerte vissza szabadságát többéves fogság után. Karl Liebknecht, aki október 23-án szabadult a börtönből, és az elkövetkező napokban Berlinben tartózkodott, csak az újságokból értesült mindarról, ami a forradalom hetében a vidéki városokban történt.

Az orosz példa bizonyára lelkesítőleg hatott a távolból, de olyan orosz ügynökök, akik a forradalmat irányították volna, nem léteztek. És egyáltalában, ennek a forradalomnak, Münchentől eltekintve, nem voltak nevesíthető irányítói, nem volt szervezete, vezérkara, hadműveleti terve. A tömegek, a munkások, a közka-

tonák spontán műve volt. Ebben rejlett gyengesége, ami hamarosan megmutatkozott, de ez vont köréje glóriát is.

Ettől a forradalmi héttől ugyanis nem lehet elvitatni a glóriát, bárhogy ítéljük is meg a célokat. Tiszteletre méltó és nemes emberi tulajdonságok törtek elő a mélyből és hatották át a tömegeket, ami tettekben nyilvánult meg: bátorság, elszánt akarat, áldozatkészség, egyetértés, lendület, kezdeményezőkészség, ösztönös céltudatosság – minden tehát, ami egy forradalom köré glóriát von. És mindez vezetők nélküli tömegeknek adott erőt a cselekvésre, méghozzá német tömegeknek! Azt mondják, hogy a németek képtelenek a forradalomra – Lenin szerint a német forradalmárok nem szállnak meg egy pályaudvart, ha zárva van a pénztár, mert nem tudnak peronjegyet váltani –, nos ez a november eleji hét az ellenkezőjét bizonyítja. Ezen a héten a németek sok pályaudvart és egyéb épületet szálltak meg. Egyik város után a másikban nemcsak az életüket tették ezrével kockára, hanem vállalták az ismeretlenbe, a sötétbe, a semmibe való ugrást, ami még az élet kockáztatásánál is nagyobb bátorságot igényel – forradalmi és nem csupán katonai bátorságot. A német tömegek forradalmi bátorsága nem marad el a megelőző négy évben tanúsított katonai bátorságuk mögött, és kiállja az összehasonlítást az 1917. februári orosz forradalommal is. Ennek a hétnek a lelkesedése és lendülete sok polgárt is magával ragadott.

Rainer Maria Rilke például, akit aligha lehet forradalmárnak nevezni, inkább sznob volt, ezt

írta november 7-én a feleségének egy Münchenben megtartott forradalmi gyűlés után: „Bár az asztalok körül és az asztalok között talpalatnyi hely sem volt, és a pincérek alig tudták keresztülpréselni magukat a szorosan egymás mellett ülő emberek között, nem hatott nyomasztónak a légkör. Senkit nem zavart a sör szaga, a füst és az emberi kigőzölgés, szinte nem is érezte senki, annyira fontos és mindennél előbbre való volt az, hogy ki lehet mondani bizonyos dolgokat, hogy ezek végre szóba kerültek, hogy ezeknek a dolgoknak a legegyszerűbb lényegét, ha valamennyire is érthetően adták elő a szónokok, a jelen lévő hatalmas tömeg megértette, és súlyos, masszív tetszésnyilvánítással nyugtázta. Hirtelen felugrott egy sápadt, fiatal munkás és körbemutogatva, így szólt: »Maga, maga vagy maga, maguk tették meg a fegyverszüneti ajánlatot? És mégis nekünk kell megcsinálnunk, azok az urak ott fönn nem jutnak semmire. Szerezzünk egy szikratávírót, és intézzük el a dolgot mi, egyszerű emberek az ottani egyszerű emberekkel, akkor mindjárt kész a béke.« Nem egészen így fejezte ki magát, nem tudom pontosan idézni a szavait. Amikor ezt elmondta, megakadt, majd megindító arckifejezéssel Weberre, Quiddére és a többi professzorra nézett, akik mellette ültek az emelvényen, és így folytatta: »A professzor urak beszélnek franciául, majd segítenek nekünk, hogy le tudjuk írni, amit gondolunk.« Felemelőek az ilyen pillanatok, és mennyire nélkülöztük őket pont itt, Németországban... Igazat kell adnunk

az időnek, amikor nagy léptekkel kíván előrehaladni."

A fenti levélrészlet fontos kordokumentum, nemcsak azért, mert a költő finom érzékkel adja vissza a német forradalom atmoszféráját, az elszánt komolyság és a megható esetlenség sajátos keverékét, hanem azért is, mert Rilke sorai akaratlanul megmutatják azt is, hogy milyen volt a forradalom viszonya a kormányhoz. A müncheni forradalmárok, akárcsak tíz nappal korábban a schilligi lázadók, nem álltak szemben az új kormánnyal, éppen ellenkezőleg, a matrózokhoz hasonlóan segíteni próbáltak a kormánynak, mert úgy érezték, szükség van rá. A béke ügyét nem akarták csupán „azokra az urakra ott fönn" bízni, ők maguk is részt kívántak vállalni belőle, hogy döntés szülessen, mert úgy látták, hogy az új kormány megtette ugyan az első lépéseket, de nem tud dűlőre jutni. Az „alulról jövő forradalom" nem elégedett meg azzal, hogy saját hasznára fordítsa a „felülről jövő forradalom" eredményeit, hanem hozzá akarta tenni ezekhez a magáét, igazi életet kívánt lehelni a forradalomba, a forradalom folytatására törekedett, és egyáltalán arra, hogy a forradalom eredményei megvalósuljanak. Nem az új, parlamentáris kormányt akarta megdönteni, hanem a katonai diktatúrát, amely még mindig az ostromállapot, a cenzúra, az internálás eszközeit alkalmazta és állam volt az államban. A tömegek ösztönösen megérezték, hogy a katonai uralom a felülről jövő forradalomnak éppen úgy ellensége, mint az alulról jövő forradalomnak, és hogy igazából sem a békét, sem a demokráciát nem akarja; hogy megrögzötten és engesztelhetetlenül ellenforradalmi indulatok fűtik, és hogy a kezében lévő hatalmi eszközökkel, a jelképeivel és szimbólumaival együtt el kell távolítani, mert csak így lehet tiszta levegőt teremteni, és csak így valósítható meg az, ami mindenkinek a szeme előtt lebeg: a nép állama, a béke. Így gondolkoztak a szociáldemokrata tömegek, és azokkal együtt, akik a forradalmat csinálták, egynek hitték magukat vezetőikkel. Tragédia volt számukra, hogy csalódniuk kellett.

Senki nem sejtette a forradalomnak ebben a hetében, hogy az események tragédiába fognak torkollni, jóllehet az első felvonás már ekkor lezajlott. Miközben a forradalom tüze gyorsan terjedt Németországban – még azon az éjszakán, amelyről Rilke oly megindultan tudósított, győzött a forradalom Münchenben –, hirtelen kihunyt ott, ahol lángra lobbant: Kielben. Gustav Noske szociáldemokrata képviselő még november 4-én, hétfőn megérkezett Kielbe, ahol a matrózok megéljenezték, és mint az „ő emberüket" üdvözölték. Másnap este Noske azt telefonálta Berlinbe, hogy „csak egy dologban reménykedik: hogy az emberek önként viszszatérnek a rendhez szociáldemokrata vezetés alatt, s akkor a lázadás magától összeomlik..." Arról számolt be továbbá, hogy érzése szerint „a munkásokban és matrózokban mindenütt újra felébredt a rend iránti vágy, ami a német ember veleszületett szükséglete". A birodalmi kancellár, Badeni Miksa herceg, aki ezt felje-

gyezte, még aznap keresztülvitte a kormányban, „hogy Noske szabad kezet kapjon, és saját belátása szerint próbálja meg elfojtani a helyi felkelést”. Néhány nap múlva Miksa herceg elégedetten állapíthatta meg, hogy Noske próbálkozása eredménnyel járt, és sikerült a forradalom nevében lefújnia a forradalmat Kielben, helyreállt a tisztek megtépázott tekintélye, sőt már egy járőrhajó is cirkál a kikötőben, a városban maradt matrózok pedig újra ellátják a szolgálatot. „Nem kérnek az angolokból”, telefonálta Noske elégedetten Berlinbe, és Miksa herceg bámulattal nyugtázta Noske teljesítményét: „Ez az ember csodát művelt.” A kancellár emlékirataiban később így fogalmazta meg azt, ami sejtésként már ekkor körvonalazódott benne: „Németország sorsa azon múlott, hogy Ebert országos méretekben megismételte párttársa teljesítményét: »visszagörgette« a megindult lavinát.”

Visszagörgetni a lavinát – erre törekedett a forradalom hetében az a három hatalmi központ Németországban, amely még megvolt és inogni érezte lába alatt a talajt: a császár és a Legfelsőbb Hadvezetés Hindenburggal és Groenerrel az élen a belgiumi Spában, a birodalmi kormány Miksa herceg vezetésével Berlinben és a szociáldemokrata pártvezetés Ebert irányításával, ugyancsak Berlinben, amely a kormány legfőbb támasza volt, de most úgy vélte, hogy elő kell lépnie a háttérből, és csak úgy menthető meg a helyzet, ha saját kezébe veszi a kormányzást. A forradalom „elfojtásának” vagy „visszagörgetésének” szükségességével valamennyien egyetértettek, és napról napra egyre sürgetőbb szükségét érezték annak, hogy tegyenek valamit ennek érdekében.

Abban is egyetértettek, hogy legelső feladatuk a fegyverszünet megkötése: amíg folytatódik a háború, addig a forradalom is megy a maga útján.

Nagy megkönnyebbüléssel fogadták tehát szerdán, november 6-án mind Berlinben, mind Spában Wilson elnök értesítését, hogy Foch tábornok, a szövetséges erők főparancsnoka hajlandó fogadni compiègne-i főhadiszállásán a német fegyverszüneti küldöttséget. Még aznap, nagyon is kedve ellenére, útnak indították Spán keresztül Compiègne-be Erzberger államtitkárt. (A kormány az utolsó pillanatig ragaszkodott ahhoz a fikcióhoz, hogy a saját és nem a Legfelsőbb Hadvezetés kezdeményezésére kért fegyverszünetet. Ez a magyarázata annak a meglehetősen szokatlan megoldásnak, hogy politikus kapott megbízást a fegyverszüneti küldöttség vezetésére és nem tábornok.) Pénteken, november 8-án délelőtt 10 órakor Erzberger megérkezett Compiègne-be Spában összeállított katonai kíséretével, és jelentkezett Fochnál, aki a következő szavakkal fogadta a küldöttséget: „Hogy kerülnek ide az urak? Mit óhajtanak tőlem?” Erzberger válaszára, hogy Foch javaslatait kívánják átvenni a fegyverszünetre vonatkozólag, a tábornok csak ennyit mondott: „Nincsenek javaslataim.” És valóban, nem voltak „javaslatai”. Egy kész listát nyújtott át a német küldöttségnek a fegyverszüneti feltételekről, amit a szövetséges kormányok előzőleg tíz

napig egyeztettek, valamint hetvenkét órás ultimátumot szabott meg a feltételek elfogadására vagy elutasítására. Hogy Németország elfogadja a feltételeket, egy pillanatig nem volt kétséges.

De hogyan tovább a fegyverszünet után? Erről különböző elképzelései voltak a szorongatott helyzetben lévő hatalmasoknak Spában és Berlinben. Abban valamennyien egyetértettek – a császár, a Legfelsőbb Hadvezetés, a kancellár és az SPD vezetősége –, hogy a következő feladat megálljt parancsolni a forradalomnak és megmenteni a fennálló államot, már amennyi megmaradt belőle. Abban is egyetértettek, hogy a döntő tényező ebben a nyugati hadsereg, az egyetlen hatalmi eszköz, amelyet nem fertőzött meg a forradalom, amely még engedelmeskedik és amelyet a fegyverszünet felszabadított a belső bevetésre. De hogy miért és kiért kell bevetni, erről már megoszlottak a vélemények.

A császár meg volt róla győződve, hogy a nyugati hadsereg engedelmeskedni fog neki mint Legfőbb Hadurának, ugyanúgy lecsap a „belső ellenségre", mint a külsőre, a fegyverszünet után hátraarcot csinál és a hátország ellen vonul. Groener, az első főszállásmester és a birodalmi kancellár, Miksa herceg nem osztotta ezt a meggyőződést. Mindkettőjüknek az volt a hallgatólagos véleménye, hogy a császár személye botránykővé vált, amit el kell távolítani, mert a hadsereg csak ebben az esetben marad kezelhető és csak ebben az esetben lesz bevethető a forradalom ellen. Miksa herceg abban látta a megoldást, hogy a császár lemond, és egy helytartó vagy régens veszi át az uralkodói jogkört. Groener tábornok a frontra küldte volna a császárt, hogy önkéntes hősi halált haljon. Egyiküknek sem volt azonban bátorsága arra, hogy magának a császárnak is megmondja, mit gondol. A kancellár legfeljebb a minisztereivel, a főszállásmester pedig a többi tábornokkal osztotta meg véleményét, akik rossz lelkiismerettel egyetértésükről biztosították felettesüket, vagy szörnyülködve megpróbálták jobb belátásra bírni. A császárral azonban nem beszéltek ők sem. Így múlt el egyik nap a másik után, és közben nem történt semmi.

Aki végül is kikényszerítette, hogy történjék valami, az az SPD vezetősége volt, személy szerint Ebert, aki egyre inkább az események homlokterébe került. Ebert nem volt a kormány ellensége, hiszen ő segítette életre és fennállása első pillanatától támogatta, nem volt elvből ellensége a monarchiának sem, még kevésbé az államrendnek, magát és pártját államfenntartó erőnek tartotta, a fennálló állam utolsó tartalékának. Neki is az állam megmentése és a forradalom feltartóztatása volt a célja, akárcsak Groenernek és Miksa hercegnek, de világosabban látta, mint ők, hogy mennyire előrehaladott állapotban van a forradalom és hogy nincs egyetlen elvesztegetnivaló napja sem, ha az eseményeket még ellenőrzése alá akarja vonni. Volt Ebertnek még egy másik gondja is. Míg a kancellár és a tábornok csak azt tekintette feladatának, hogy miként tartsa kézben a nyu-

gati hadsereget, Ebertnek az SPD-t is kordában kellett tartania. Napról napra nőtt a forradalom irányába „elhajló" párttagok és funkcionáriusok száma.

Szerdán, november 6-án megjelent Ebert az SPD elnökségének kíséretében a birodalmi kancellárián – ahová ugyanakkor Groener tábornok is megérkezett –, és a császár lemondásának ultimátumként előadott követelésével állt elő. Erre a lépésre a jelen pillanatban van szükség, állította Ebert, „ha meg akarjuk akadályozni, hogy a tömegek átmenjenek a forradalom táborába. Ez az utolsó alkalom a monarchia megmentésére."

Groener válasza a felháborodott elutasítás volt: a javaslat „szóba sem jöhet", mondta, mire Ebert drámai hangon kijelentette: „Akkor jöjjön, aminek jönnie kell. Mostantól fogva elválnak útjaink. Ki tudja, látjuk-e még egymást."

Groenert tehát felháborította a javaslat, és hallani sem akart róla, a kancellárt azonban meggyőzte. Másnap, csütörtök reggelre Miksa herceg négyszemközti beszélgetésre újra a Birodalmi Kancelláriára kérette Ebertet. A beszélgetésre a kancellária télikertjében került sor, ahol a két politikus fel-alá sétálva tárgyalt egymással az öreg fák elsárgult lombja alatt. Miksa herceg később szó szerint feljegyezte a beszélgetés döntő jelentőségű részeit. A feljegyzés szerint a kancellár közölte Eberttel, hogy elhatározta, maga utazik a főhadiszállásra, és felszólítja a császárt a lemondásra. Ezután megkérdezte: „Ha sikerül meggyőznöm a császárt, a magam oldalán tudhatom-e Önt a társadalmi

forradalom elleni harcban?" Majd így folytatódik Miksa herceg feljegyzése:

„Kérdésemre Ebert habozás nélkül és félreérthetetlenül ezt válaszolta: »Ha a császár nem mond le, elkerülhetetlen a társadalmi forradalom. Amit pedig nem akarok, mert gyűlölöm, mint a bűnt.« Azt reméli, folytatta Ebert, hogy a császár lemondása után fel tudja sorakoztatni a pártot és a tömegeket a kormány mögött. Ezután érintettük a régens által történő kormányzás kérdését. Megneveztem Eitel Frigyes herceget, akit az alkotmány Poroszország és a Birodalom régensének jelölt ki. Ebert maga és pártja nevében kijelentette, hogy alkotmányos kérdésekben nem fognak nehézségeket támasztani a kormánynak. Ezután megindult szavakkal sok sikert kívánt utamhoz."

Elkésett vele. Az utazás elmaradt, így a november 6-án kötött paktum is még aznap érvényét vesztette. A nap folyamán ugyanis kiderült, hogy a forradalom Berlinre is átterjedt, így a kancellárnak már nem volt ideje Spába utazni. A függetlenek, az SPD baloldali riválisa huszonhat gyűlést hirdetett meg erre a szerdai estére Berlinben. A kormány be akarta tiltani ezeket a gyűléseket, az SPD viszont meg volt róla győződve, hogy egy ilyen tilalom forradalmat vált ki a fővárosban. Az volt a szándéka, hogy átveszi a kezdeményezést a gyűléseken, és ezzel megakadályozza a helyzet kiéleződését. Délután öt órakor a párt vezetősége újabb ultimátumot intézett a kormányhoz, követelte a gyűlések engedélyezését és a császár lemondását, legké-

sőbb péntek délig. A kancellár felháborodott szemrehányására Ebert így válaszolt: „Amenynyiben ma este nem jelentjük be minden szónoki emelvényről az ultimátumot, az egész társaság átmegy a függetlenekhez. A császárnak azonnal le kell mondania, különben itt a forradalom." Úgy látszott, hogy Miksa herceg és Ebert, akik ugyanazt akarták – megszabadulni a császártól és elfojtani a forradalmat –, most egyszerre ellenségként állnak szemben egymással.

A császári birodalom végnapjainak zűrzavara, kapkodása és pánikja mögött azonban ki nem mondottan volt még valami, ami mélyen érintette a felelősöket. Mindhármuk számára, Groener és Miksa herceg számára az egyik, Ebert számára a másik oldalon, egyre fenyegetőbb körvonalakat öltött az a lehetőség, ami irtózattal töltötte el őket. Mind a hárman úgy látták, árulóvá kell lenniük ahhoz, hogy megvalósíthassák közös céljukat, a fennálló állam és társadalom megmentését. Groenernek és Miksa hercegnek császári urát kellett elárulnia, akinek hűséget esküdött. Ebertnek a forradalmat kellett elárulnia, amely gyanútlanul az ő kezébe tette le sorsát. Egyelőre még mind a két fél abban reménykedett, hogy a másik árulása megoldja a helyzetet, ő pedig megmenekül az árulástól. A hivatalos tárgyalásokon kívül folyt közöttük egy földalatti, szavakba nem foglalt dialógus, amely valahogy így hangzott: „Ha ti eláruljátok a császárt, akkor nekem nem kell elárulnom a forradalmat." – „Nem, te keltsd azt a látszatot, hogy a forradalom mellé állsz, aztán áruld el, és nekünk nem kell elárulnunk a császárt." Ám egyik fél sem akarta meghallani a másik titkos segélykiáltását, az idő pedig múlott és lassan lepergett a homokóra.

Végül is egyik felet sem kímélte meg a sors a nagy árulástól, amit a másikra szeretett volna hárítani. Egy és ugyanazon napon ütött számukra az igazság órája, szombaton, november 9-én. Ezen a napon dőlt el a német monarchia és a német forradalom sorsa. Ezen a napon fosztották meg hatalmától a császárt saját paladinjai. Ezen a napon szolgáltatta ki magát a forradalom annak az embernek, aki mindenáron el akarta fojtani.

5

NOVEMBER 9.

Pénteken, november 8-án este a porosz kormány ülésén Drews belügyminiszter az órájára nézett, és így szólt: „Fél tíz van már, napoljuk el az ülést. Holnap általános sztrájk lesz, véres zavargások várhatók. Minden azon múlik, hogy a katonaság helytáll-e vagy sem. Ha nem, akkor már holnap úgysincs porosz kormány." Mire von Scheüch hadügyminiszter pikírten így válaszolt: „Mire alapozza excellenciád azt a feltételezést, hogy a katonaság nem fog helytállni?"

Körülbelül ugyanebben az időben Richard Müller, egy összeesküvő csoport vezetője, amely már egy hete puccsot tervezett a következő hétfőre, a Hallei Kapunál állt. Müller a következőképpen emlékszik vissza az itt látottakra: „Állig felfegyverzett gyalogos menetoszlopok, géppuskás századok és könnyű tábori tüzérség vonult el mellettem végtelen sorokban a város belseje felé. Az emberanyag nagyon marcona benyomást keltett. Szorongó érzés fogott el."

Ami Müllerből „szorongó érzést" váltott ki és amiben von Scheüch reménykedett, az a negyedik vadászezred volt, egy különösen megbízható egység, amelyet Keleten már többször sikerrel bevetettek az orosz forradalmárok ellen.

Most az volt a terv velük, hogy Berlinben, a német forradalom ellen vetik be őket. Az előző nap vezényelték őket Naumburgból a fővárosba, a berlini helyőrség megerősítésére. November 8-án késő este vonultak be az Alexander-laktanyába, és megérkezésük után kézigránátokat osztottak szét közöttük.

Mind ez ideig nem történt semmi említésre méltó esemény. Ekkor azonban egy őrvezető visszafeleselt a tisztjének, mire azonnal lefogták és elvezették. Még ez sem váltott ki ellenállást a többiekből, de miután a jelenet lezajlott, a tisztek megdöbbenésére a legénység morgolódni kezdett és egyre nagyobb hangerővel kérdéseket tett fel. Vagyis ez a „marcona emberanyag" is furcsán kezdett viselkedni. Tudni akarták, hogy tulajdonképpen mi is történik. Miért hozták őket Berlinbe? Hát nem a háború végéről és a császár lemondásáról beszél mindenki? Nem a szociáldemokraták ülnek a kormányban? Talán bizony a kormány ellen kell harcolniuk? Nem értettek semmit, s mielőtt gránátot dobtak volna német honfitársaikra, tudni akarták, hogy mire megy ki a játék. A tisztek megígérték nekik, hogy másnap reggel mindenre magyarázatot adnak. Ez valamelyest megnyugtatta a katonákat, és lefeküdtek aludni. Végtére is fáradtak voltak, nehéz nap állt mögöttük. Szombat reggel, ébresztő után azonban úgy döntöttek, hogy maguk szerzik be az információkat. Teherautón küldöttséget menesztettek a *Vorwärts*, az SPD lapjának szerkesztőségébe. Nem világos, hogy ez a tisztek tudtával és beleegyezésével történt-e.

A *Vorwärts* szerkesztőségében pattanásig feszült volt a hangulat. Reggel óta itt üléseztek az SPD üzemi megbízottai, várva a híreket, hogy lemond-e a császár, vagy hamarosan „áll a bál". Idegesek voltak, mert már nem lehettek biztosak abban, hogy az üzemekben a munkások hallgatnak rájuk. Ott most radikálisabb elemek vitték a szót, és a szociáldemokraták attól féltek, ha rövid időn belül nem történik valami, nélkülük kezdődik el a „tánc". Ebbe a helyzetbe csöppentek vagy inkább robbantak be a katonák. Az egybegyűltek hirtelen arra gondoltak, hogy a letartóztatásukra küldték őket. Minden lehetséges volt ezekben az időkben. A katonák teljes fegyverzetben álltak az ajtóban, öntudatosan követelve, hogy azonnal menjen velük valaki és adjon felvilágosítást az ezrednek a helyzetről. Otto Wels, az SPD egyik parlamenti képviselője vállalta, hogy bemerészkedik az oroszlán barlangjába. Nagydarab, robusztus, falusias viselkedésű ember volt. Egyetlen civilként szállt fel a teherautó platójára a katonák közé, és el volt készülve a legrosszabbra.

A kaszárnya udvarán katonás rendben felsorakozott az egész ezred, a tisztekkel az egységek élén. Hogy milyen a hangulat, Welsnek erről sejtelme sem volt. Feltették egy kiszolgált katonai autóra, onnan kellett beszélnie. Óvatosan tapogatózva kezdte, nehogy izgatással vagy lázítással vádolhassák. Szomorúan és szívhez szólóan mondott néhány szót az elvesztett háborúról, Wilson kemény feltételeiről, a császár hajthatatlanságáról, és miközben beszélt, egyre inkább érezte, hogy a legénység rokonszenvvel

követi szavait, a tisztek pedig mindinkább elbizonytalanodnak. Mind merészebb hangot ütött meg, majd végül így fejezte be: „Katonák! A ti feladatotok, hogy megakadályozzátok a polgárháborút. Így szólok tehát hozzátok: Éljen a nép szabad állama!" A hallgatóság éljenzésben tört ki, Wels megnyerte a csatát. A sorok fölbomlottak, és a katonák a szónok autója körül tolongtak, aki könnyű célpont lett volna, ha valaki le akarja lőni. De egy tiszt sem lőtt. Wels valóságos diadalmenetben hagyta el a kaszárnyát, hatvan katona kísérte. Ezek a továbbiakban a *Vorwärts* szerkesztőségének biztosítottak önkéntesen védelmet, Wels pedig a többi berlini kaszárnyát vette sorra. Most már tisztában volt a helyzettel, és tudta, hogy hányadán áll a katonákkal. A naumburgi vadászoknál szerzett tapasztalatok máshol is beváltak.

Reggel kilenc óra volt. Berlinben béke honolt, a munkások a gyárakban dolgoztak. A forradalom még nem kezdődött el, de a sorsa már el volt döntve. Berlinben a fegyveres hatalom immár az SPD kezében volt, és ez azt jelentette, hogy november 8-án megdőlt a császári birodalom. A következő napon azonban ugyanez már azt jelentette, hogy a forradalom sorsa is megpecsételődött.

Ugyanabban az órában, amikor Wels katonai fedezettel visszaérkezett a *Vorwärts* szerkesztőségébe, Hindenburg és Groener Spában a főhadiszálláson felkereste a császárt, hogy közölje vele: a harcoló alakulatok már nem állnak mögötte. Előző este – körülbelül akkor, amikor a porosz belügyminiszter kijelentette: „Minden

azon múlik, hogy a katonaság helytáll-e" – megrendítő hírt kaptak. A porosz királyi háziezredekből álló második gárdahadosztály, amelyet a frontról Aachen irányában útnak indították, hogy pacifikálja a forradalmi Kölnt, és ezzel biztosítsa a legfontosabb utánpótlási és visszavonulási vonalat a harcoló alakulatok számára, „megtagadta tisztjeinek az engedelmességet, és a kifejezett parancs ellenére hazafelé vett irányt". A második gárdahadosztály! Ha már bennük sem lehet megbízni, akkor mindennek vége.

Ezen a reggelen harminckilenc csapatparancsnok érkezett a frontról a főhadiszállásra, hogy jelentést tegyenek: hajlandóak-e a csapatok a császár parancsára a forradalom ellen harcolni. Először Hindenburgnak és Groenernek fejtették ki röviden a véleményüket, mielőtt az OHL két vezetője kihallgatásra jelentkezett a császárnál, majd részletesen beszámoltak a hadműveleti osztály főnökének, Heye ezredesnek. Amit elmondtak, megerősítette a második gárdahadosztállyal szerzett tapasztalatokat: a csapatok már nem voltak alkalmasak a polgárháborúban való bevetésre.

Az előző napon a délelőtti eligazításnál a császár még úgy nyilatkozott, hogy a fegyverszünet után azonnal elindul a hadsereg élén a hátországba, és helyreállítja a rendet. A művelet előkészítésére formálisan Groener tábornoknak adott parancsot. Most az a feladat várt Groenerre, hogy megmagyarázza a császárnak: a parancs teljesíthetetlen. Körülményesen és száraz tárgyilagossággal adta elő mondanivalóját, sok technikai részlettel alátámasztva. A lényeget ebben a mondatban összegezte: „A hadsereg zárt rendben vissza fog vonulni a hátországba vezénylő tábornokai parancsnoksága alatt, de nem Felséged irányításával." Az a sokat idézett mondat, amely szerint „a katonai esküneknek most csupán eszmei értéke van", nem ekkor hangzott el. A tábornok később tette ezt a kijelentést más tisztek társaságában. Heye ezredes, aki időközben megszavaztatta a harminckilenc frontparancsnokot, lényegében ugyanazt mondta a császárnak, mint Groener: „A hadsereg hazavonulása ugyancsak kizárólag a tábornokok vezényletével fog megtörténni, de ha Felséged velük tart, a katonák ezt örömmel veszik. Harcolni azonban nem akar a hadsereg, sem az országon kívül, sem az országon belül."

Ezzel megtörtént a döntés Spában is. A berlini helyőrséghez hasonlóan a harctéri alakulatokat sem lehetett felhasználni a forradalom leverésére. A császári birodalomnak immár nem állt olyan hatalmi eszköz a rendelkezésére sem a fronton, sem a hátországban, amellyel meg tudta volna védeni magát.

Amikor ezen a délelőttön sorra érkeztek a hírek a Birodalmi Kancelláriára arról, hogy a csapatok átálltak a forradalom oldalára, Miksa herceg, emlékiratai szerint, a következő felismerésre jutott: „Már nem tudjuk leverni a forradalmat, legfeljebb elfojthatjuk." Valószínűleg Groener tábornoknak is ilyesmi járt a fejében ezen a reggelen. Az elfojtás azt jelentette, hogy hagyni kell győzni a forradalmat, legalábbis lát-

szólag, hagyni kell, hogy elfoglaljon jelentős előretolt állásokat, és a megerősített tartalékállásokba visszavonulva kell feltartóztatni. Konkrétan: a császárnak le kell mondania, a felerészben szociáldemokrata kormányt egyszínű szociáldemokrata kormánynak kell felváltania, a birodalmi kancellári posztot át kell engedni Friedrich Ebertnek. Ebert dolga ezután, hogy a magukat túlgyőzött, a túl könnyen megszerzett győzelemtől megriadt, tanácstalan forradalmárokat hazaküldve helyreállítsa a rendet – Miksa herceg szavaival élve: azt kell megismételnie nagyban, amit Noske Kielben vitt végbe kicsiben.

Miksa herceg tudta, hogy Ebert kész erre, Groener tábornok pedig legalábbis sejtette. Legkésőbb november 9-én reggel ez a három ember végleg egy oldalra került a politikai kötélhúzásban, és ugyanazon terv szerint cselekedett.

Nem egyformán időzítettek azonban, és ebből adódott november 9.-ének drámája, ami minden pátosza és idegfeszültsége mellett nem nélkülözte a bohózati elemeket sem. Groener azt hitte ezen a reggelen, hogy van még néhány napnyi idő a fegyverszünetig, Miksa herceg legalább néhány órában reménykedett – Berlin nyugodtnak látszott még. Ebertnek viszont nem volt vesztegetni való ideje. A reggelizőszünetben már mindenütt gyülekeztek a gyárakban a munkások, és menetoszlopokba rendeződtek. Ha az SPD nem csatlakozik azonnal hozzájuk és nem tesz úgy, mintha ő volna a kezdeményező, kicsúszik a kezéből az ellenőrzés.

A következmény az volt, hogy Ebert lépéskényszerbe került, nem várhatta be Miksa herceget a cselekvéssel. De lépnie kellett a kancellárnak is, és nem várhatott Groenerre. Spában az egész nap a lemondás körüli dráma jegyében telt el, holott a berlini események már rég túlhaladtak ezen. Miksa herceg órák hosszat tartó lelki tusa után bejelentette a császár lemondását, jóllehet a császár nem mondott le, Miksa herceg álhíre pedig későn érte el a közvéleményt ahhoz, hogy befolyásolni tudja az eseményeket.

Mindannak, amin a császári birodalom tisztségviselői ezekben a napokban problémáztak és gyötrődtek, úgyszólván már semmi jelentősége nem volt. Spában és a Birodalmi Kancellárián a szereplők nagy pátosszal játszották el a dráma utolsó felvonását, de ezen semmi nem múlott. A színészek nem vették tudomásul, hogy a függöny már lehullt, továbbra is a szemüket forgatva és hadonászva deklamáltak.

Röviddel reggel kilenc óra után Spa felhívta a Birodalmi Kancelláriát (egy titkos, közvetlen vonalon, amelynek a későbbiekben nagy szerep jutott), és bejelentette, a Legfelsőbb Hadvezetés hajlandó közölni a császárral, hogy a hadsereg már nem áll mögötte. A Birodalmi Kancellária azonnal telefonált Ebertnek, és távirati stílusban továbbította a hírt: forradalom tárgytalan, lemondás küszöbön. Ebert válasza így hangzott: „Késő! A lavina elindult. Egy gyár már kivonult az utcára." Majd rövid szünet után hozzátette: „Meglátjuk, mit lehet még tenni."

Míg Ebert, legnagyobb sajnálatára, elkésettnek ítélte meg a császár lemondását, Spában túl korainak tartották, hogy végleges döntést hozzanak. Tizenegy órakor ugyan a császár, kelletlen és megvető hangon megemlítette egyik személyes tanácsadójának a lemondás lehetőségét (most beszélt róla először): „Eleget uralkodtam ahhoz, hogy tudjam, milyen hálátlan feladat ez. Nem ragaszkodom hozzá." Egyelőre azonban nem határozta el magát a lemondásra, sőt a következő órákban hirtelen új ötlete támadt: azt kezdte fontolgatni, hogy lemond a császári méltóságról, de megmarad porosz királynak. Tizenkettőkor a naiv és tájékozatlan trónörökös rontott be apjához a maga erőszakos módján: „Hát még mindig nem állítottak falhoz néhány matrózt?" Apa és fiú a parkban tárgyalt egymással, a beszélgetést nem hallotta senki. Úgy látszott, hogy minden kezdődik elölről. Közben Berlinből újabb és újabb sürgető hívások érkeztek: a lemondást azonnal be kell jelenteni, hogy meglegyen a kellő hatása, minden perc drága. Spa indignáltan azt válaszolta, hogy az ilyen fontos döntést nem lehet elhamarkodni. Őfelsége döntött, de ezt még meg kell fogalmazni, Berlin tehát legyen szíves és várjon türelemmel.

Tizenkét órakor, miközben egyre érkeztek a hírek a Birodalmi Kancelláriára, hogy újabb és újabb menetoszlopok vonulnak a munkásnegyedekből a város központjába, a kancellárnak elfogyott a türelme. Elrendelte, hozzák nyilvánosságra a császár lemondásáról szóló közleményt, amelyet már órákkal előbb előkészítetett, annak ellenére, hogy nem felelt meg a valóságnak. A hivatalos hírügynökség a következőkről tájékoztatta a nyilvánosságot:

„A császár és király úgy döntött, hogy lemond a trónról. A birodalmi kancellár addig marad hivatalban, amíg nem rendeződnek a császár visszavonulásával, a Német Birodalom és Poroszország trónörökösének lemondásával, valamint a régens hatalomátvételével kapcsolatos kérdések. A kancellár azzal a javaslattal kíván élni a régensnek, hogy Ebert képviselőt nevezze ki birodalmi kancellárrá, és terjesszen elő törvénytervezetet, amely azonnali hatállyal általános választásokat ír ki egy alkotmányozó nemzetgyűlés összehívására. Ezen alkotmányozó nemzetgyűlés feladata lenne a német nép jövőbeli államformájának végleges meghatározása, beleértve azon néprészeket is, amelyek csatlakozni kívánnak a Német Birodalomhoz."

Miksa hercegnek az volt az érzése, valami szörnyű dolgot művel, amikor a császár döntését megelőzve úgy adja tudtára a népnek az uralkodó lemondását, hogy ez még nem történt meg. Órákon keresztül vívódott, míg elszánta magát rá, és származását és rangját tekintve valóban történelmi méretű gaztettet követett volna el – ha van még az egésznek valami jelentősége. De nem volt, és az uralkodói vérből származó kancellár gesztusa egy cirkuszi bohóc gesztusához hasonlított, aki úgy tesz, mintha ő vezényelné az attrakciót. Komédia volt, éppúgy, mint a tűzparancs körüli huzavona, ami nem sokkal ezután következett. A berlini városparancsnok, von Linsingen tábornok utasí-

tást kért: tekintettel arra, hogy a csapatok legnagyobb része nem hajlandó lőni, adjon-e ki tűzparancsot. A birodalmi kancellár gyors tanácskozást tartott vezérkarával, és a következő választ sikerült összehozniuk: „Csak a polgárok élete és létbiztonsága, valamint a kormányépületek védelmében." A válasz pusztába kiáltott szó volt, mert Linsingen az idő és a körülmények nyomásának engedve már intézkedett. „A csapatok ne használják fegyverüket, épületek védelmére sem" – rendelte el a városparancsnok, de ezzel is elkésett, mert amikor a parancs elérte a katonákat, azok már a felvonuló munkásokkal fraternizáltak, és úgysem lőttek volna.

Ezalatt, néhány perccel tizenkét óra után Ebert az SPD elnökségének küldöttsége élén bevonult a Birodalmi Kancelláriára, és azt követelte, hogy a kormány adja át a hatalmat neki és pártjának, „a rend és a nyugalom megőrzése érdekében". Nemrég ment ki a közlemény arról, hogy a birodalmi kancellár egyelőre a helyén marad, de Miksa herceg nem tanúsított ellenállást. Alapjában véve ugyanazt akarta, mint Ebert, és óriási megkönnyebbülés volt számára, hogy Ebert minden további felelősséget levesz a válláról. Átadta tehát neki a kancellárságot – a császári kormány kancellári tisztét, miután bejelentette a császár lemondását, annak tudatában, hogy a császár nem mondott le. De ha nincsenek ilyen bonyodalmak, az eljárás akkor is alkotmányjogi nonszensz lett volna. A kancellárnak nincs joga arra, hogy másik kancellárt nevezzen ki. Mindazonáltal a kormány, amelyet Ebert átvett, ugyanaz maradt, minden államtitkár megtartotta tisztségét, még von Scheüch porosz hadügyminiszter is, csak a kancellárt hívták Badeni Miksa helyett Ebertnek. Ebert első hivatali tevékenysége az volt, hogy a következő kiáltványt intézze a felvonuló berlini munkásokhoz: „Polgártársak! Az eddigi birodalmi kancellár valamennyi államtitkár hozzájárulásával rám ruházta a birodalmi kancellári teendők ellátását. [...] Polgártársak! Nyomatékosan kérlek mindannyiotokat, hagyjátok el az utcákat! Gondoskodjatok a nyugalomról és rendről!" Ezzel persze Ebert is elkésett már. Felhívása, hogy a tüntetők hagyják el az utcákat, ugyanúgy hatástalan maradt, mint Miksa herceg hamis híre a császár lemondásáról és az általa elrendelt igen is – nem is tűzparancs. Több százezer ember volt az utcákon, a tömeg ekkorra – egy óra lehetett – elérte a város központját, és Ebert röplapjára rá se hederítettek.

Elérkezett az ebéd ideje, és ennek a semmiben végződő tragikomédiának a következő nagyjelenetei ebéd közben játszódtak le. Három ilyen volt.

Az első a Reichstag épületében zajlott le, ahol Ebert és Scheidemann étkezett – két külön asztalnál, ugyanis nem túlságosan kedvelték egymást. Mialatt a képviselőknek felszolgált híg krumplilevest kanalazták, egyre erősödött a kinti zaj, a hatalmas embertömeg Ebertet és Scheidemannt követelte, közben pedig szavalókórusok ezt skandálták: „Le a császárral! Le a háborúval! Köztársaságot!" A többi képviselő arra biztatta őket, hogy szóljanak a tömeghez,

de Ebert a fejét rázta, és tovább kanalazta a levest. A szónoki képességeire büszke Scheidemann viszont lecsapta a kanalat, felugrott, és sietős léptekkel a zaj irányába indult. Útja a díszes, hosszú folyosókon egy csoport magas rangú hivatalnok mellett vezetett el, akik a régensi kormányzás személyi vonzatairól tárgyaltak komoly arccal, és Scheidemann magában jót derült rajtuk. Odalépett az egyik ablakhoz, kinyitotta. Lent megpillantotta a hatalmas tömeget, amely egyszerre elcsendesedett, megpillantotta a vörös zászlók erdejét, a beesett, elgyötört, hittől átszellemült arcokat, a rá irányuló, önkívületben égő tekinteteket. Micsoda pillanat! És Scheidemann úgy érezte, méltó ehhez a pillanathoz. A rögtönzött, gyújtó hangú beszédek mestere volt, ehhez volt tehetsége, ez volt az ő formája. Megoldódott a nyelve, jöttek a szavak maguktól, nem kellett gondolkoznia azon, hogy mit mondjon: „A nép győzött az egész vonalon!", kiáltotta, majd amikor a tömeg üdvrivalgásban tört ki, folytatta: „Éljen a német köztársaság!"

Úgy ítélte meg, nem csinálta éppen rosszul a dolgot, és elégedetten tért vissza felvizezett krumplilevesého, amely közben kihűlt. De mielőtt folytathatta volna az ebédet, ott termett Ebert, az arca lilásvörös volt a dühtől, „öklével az asztalra csapott és rám ordított: »Igaz, amit mondanak?« Azt válaszoltam, hogy nemcsak igaz, de a legtermészetesebb dolog is a világon, mire ő számomra teljesen érthetetlen módon jelenetet rendezett, és ezt kiabálta: »Nincs jogod kikiáltani a köztársaságot. Hogy mi lesz

Németországból, köztársaság vagy más, erről az alkotmányozó nemzetgyűlés dönt majd.«" Így számol be a történtekről Scheidemann az emlékirataiban.

Ami azt illeti, Ebert sem vette túlságosan komolyan az alkotmányozó nemzetgyűlést. Néhány órával később arra kérte Miksa herceget, aki búcsúzni jött hozzá, hogy maradjon és legyen – kormányzó. Ebert éppen úgy hajlott rá, hogy elébe vágjon az alkotmányozó nemzetgyűlésnek, mint Scheidemann, csak éppen ellenkező irányban: nem köztársaságot akart, hanem a monarchiát szerette volna megmenteni, még most is. Miksa herceg azonban nem érzett kedvet a játszma folytatására, már össze volt csomagolva. Még aznap délután otthagyta a végsőkig felzaklatott, őrjöngő Berlint, hazautazott Dél-Németországba, és kilépett a történelemből.

A második történelmi nevezetességű ebéd színhelye a császár különvonatának szalonkocsija volt Spában. Itt érte a császárt ebédelés közben az a telefonon érkezett hír, hogy Miksa herceg bejelentette őfelsége lemondását. A császárt önuralomra nevelték, így mechanikusan folytatta az étkezést, de fokozatosan elsápadt. „Hogy egy badeni herceg megdöntse a porosz királyt..." kezdte volna, de nem tudta befejezni a mondatot. Elcsuklott a hangja.

Nem sokkal előbb írta alá azt az okmányt, amelyben császárként lemondott ugyan, porosz királyként azonban nem, és kezdte magát beleélni a porosz király szerepébe. És akkor most

ez! Az ebéd utáni kávézásnál, szűkebb körben már szabad utat engedett indulatának és felháborodásának: „Árulás, arcátlan, felháborító árulás”, ismételte többször is, és a sietve odarendelt távirati űrlapokat egyre élesebb hangú tiltakozásokkal írta tele. Hiábavaló fáradság volt azonban, a címzettet immár nem lehetett elérni.

A Birodalmi Kancellárián ugyancsak az ebédet szakította félbe az a telefonhívás, amely a császár igen is – nem is lemondását tudatta Berlinnel, és nem kisebb felháborodást váltott ki, mint Miksa herceg eljárása a császárból. „Mit beszél maga ott? – kiabálta Wahnschaffe helyettes államtitkár a telefonba. – Császárként lemondott, porosz királyként nem? Ezzel semmit nem segít rajtunk, államjogilag ez teljes képtelenség!” Az államjogi képtelenségen persze nem sok múlott, hiszen néhány óra óta minden, ami történt, államjogi képtelenség volt. A berlini urakat inkább az háborította fel, hogy erről a tervről nem szólt nekik senki, amiben igazuk volt. Komolytalan rögtönzésnek tekintették az egészet, és egyszerűen nem vettek róla tudomást. A bejelentést *ad acta* tették, a császár fél-lemondása egy pillanatra sem lépett érvénybe.

1918. november 9-én valójában nem mondott le a császár (csak három héttel később tette meg, amikor már Hollandiában volt), és a Német Birodalom nem volt még köztársaság. Az, hogy Scheidemann a Reichstag ablakából megéljeneztette a köztársaságot, államjogi szempontból nem jelentett semmit. Miksa herceg

közleménye a császár lemondásáról nem volt több álhírnél. A császár nyilatkozatát, amely szerint a jövőben csak a porosz trónt kívánja megtartani, hivatalos ellenjegyzés nélküli fogalmazványként süllyesztették el a Birodalmi Kancellária irattárában. Az az ember, aki szabálytalanságok sorozatát követően kancellár lett, még mindig császári birodalmi kancellárnak érezte magát, és azon fáradozott, hogy valami módon megmentse a monarchiát.

De a monarchia menthetetlen volt. A német közvélemény, még a monarchia hívei szemében is, ezen a napon múlt ki. A kegyelemdöfést végül maga a császár adta meg neki (nem a lemondással, erről a továbbiakban nem esett szó), hanem azzal, hogy elhagyta az országot.

Nem világos, hogy kitől származott az elutazás ötlete és miért tartották szükségesnek. A császár személyét nem fenyegette veszély Spában. Továbbra is zavartalanul járt-kelt a rezidencia, a főhadiszállás és a rendelkezésére álló különvonat között, a tábori őrség ugyanúgy tisztelgett neki, mint addig. Spában nem volt forradalom. A fronton harcoló csapatok parancsnokai a reggeli órákban úgy nyilatkoztak Heye ezredesnek, hogy a katonák „örömmel vennék”, ha a császár velük együtt békésen hazamenne. Ebéd után mégis mindenki a császár személyének biztonságáért kezdett aggódni, és azon törte a fejét, hogy hol lehetne biztonságos helyet találni számára. Teljes volt az egyetértés, hogy a császárt veszély fenyegeti, és el kell utaznia, csak Groener jelentett be különvéleményt:

„Felhívom a figyelmet arra, hogy a császár, miután lemondott, oda utazik, ahová akar. Ha azonban nem mondott le, nem hagyhatja el a hadsereget. Nem lemondani és a sereget otthagyni, ez képtelenség."

Zavart hallgatás volt a válasz. Mindenki úgy tett, mintha nem értené a tábornok szavait. Rövid szünet után folytatódott a vita a császár elutazásának lehetőségeiről, mintha Groener nem is szólt volna. Hindenburg, aki egyébként nagyon tartózkodó magatartást tanúsított ezen a napon, többször is megjegyezte: „Végszükség esetén Hollandia jöhetne számításba." Az udvari tisztviselők megjegyezték, időben kellene dönteni a császár utazásáról, hogy értesíteni lehessen a holland kormányt. Bár döntés végül is nem született, lázas telefonálgatás következett. A császár, aki ebben nem vett részt, öt órakor hirtelen magához rendelte az OHL vezetőit, hogy elköszönjön tőlük. Groener tábornoknak nem nyújtott kezet, hanem ezt mondta: „Miután leadtam a főparancsnokságot, önnel nincs több dolgom. Ön württembergi tábornok." Bizonyára személyes sértésnek vette Groener megjegyzését, hogy a császárnak kötelessége a hadsereggel maradni, amíg nem mondott le. Márpedig porosz királyként nem mondott le, mint porosz király készült elhagyni a hadsereget.

A továbbiakban volt még némi huzavona, hol az hangzott el, hogy „mégsem utazunk", hol az, hogy „mégis utazunk", a császár mindenesetre a különvonaton éjszakázott becsomagolt bőröndökkel, majd másnap reggel öt órakor elindult a vonat Hollandia felé, és rajta, mint tizenkét órával korábban a badeni herceg, II. Vilmos is kivonatozott a történelemből a német monarchiával együtt. A császár elutazásnak nevezett menekülését követően már senki és semmi nem tudta megmenteni a monarchiát. Nem volt szükség semmiféle lemondásra, egyszerűen megszűnt létezni.

A császár dicstelen távozása és a német monarchia ezzel együtt bekövetkező csendes összeomlása végzetes következményekkel járt. Megfosztotta a német uralkodó osztályt minden hagyományától és tartásától. Ez adott a forradalmat követő ellenforradalomnak olyan közönyös és nihilista hátteret, ami egy monarchista restaurációról aligha lett volna elképzelhető, és olyan vákuumot hagyott maga után, amelyet végül Hitler töltött be. Ám a november 9-én és 10-én lezajló dráma kimenetele szempontjából lényegtelen volt, hogy mit tesz vagy mit nem tesz a császár. Akár lemond, akár nem mond le, akár Spában marad, akár Hollandiába megy, ez attól kezdve nem befolyásolta az eseményeket, vagyis hogy a munkások Berlinben az utcára vonultak, és a katonák átálltak az SPD oldalára. A régi rend védelmezője november 9-ének reggelétől nem a császár volt, hanem Ebert. Ő pedig – nem úgy, mint Miksa herceg délelőtt – nem tudott időt szakítani ennek a napnak a délutánján arra, hogy a császárral foglalkozzék. Más gondjai voltak. November 9. délutánján a forradalom azzal fenyegetett, hogy Ebertet is elsodorja.

A német polgárokhoz!

Berlin, november 9. Ebert, az új birodalmi kancellár a következő felhívást intézi a német polgárokhoz:

Polgártársak!

Az eddigi birodalmi kancellár, Miksa badeni herceg valamennyi államtitkár hozzájárulásával rám ruházta a birodalmi kancellári teendők ellátását. Az új kormányt a pártokkal való egyetértésben szándékozom megalakítani, és ezért az eseményről rövidesen értesítem a nyilvánosságot.

Az új kormány a nép kormánya lesz. Tevékenységét az a cél fogja irányítani, hogy minél hamarabb békét teremtsen a német nép számára és megszilárdítsa a nép által kivívott szabadságot.

Polgártársak! Kérem, támogassatok bennünket mindannyian abban a nehéz munkában, ami ránk vár. Tudjátok, hogy milyen mértékben fenyegeti a háború a népesség ellátását, ami pedig a politikai élet legalapvetőbb feltétele.

A politikai átalakulás nem zavarhatja a lakosság ellátását.

Minden város és országrész alapvető kötelessége, hogy ne akadályozza, hanem támogassa az élelmiszerek előállítását és a városokba való felhozatalát.

Az élelmiszerhiány fosztogatást és rablást eredményez, és mindannyiunkat nyomorba dönt! A legszegényebbeknek okozná a legtöbb szenvedést, az ipari munkásokat érintené a legsúlyosabban.

Az, aki élelmiszert vagy más közszükségleti cikket tulajdonít el, vagy kárt tesz az ezek szétosztásában szükséges közlekedési eszközökben, a legsúlyosabb bűnt követi el a közzel szemben.

Polgártársak!

Nyomatékosan kérlek Mindannyiotokat, hagyjátok el az utcákat! Gondoskodjatok a nyugalomról és a rendről!

Berlin, 1918. november 9.

A birodalmi kancellár. Ebert

An die deutschen Bürger!

Berlin, 9. November. Der neue Reichskanzler Ebert erläßt folgende Kundgebung an die deutschen Bürger:

Mitbürger!

Der bisherige Reichskanzler Prinz Max von Baden hat mir unter Zustimmung der sämtlichen Staatssekretäre die Wahrnehmung der Geschäfte des Reichskanzlers übertragen. Ich bin im Begriff, die neue Regierung im Einvernehmen mit den Parteien zu bilden und werde daher über das Ergebnis der Oeffentlichkeit in Kürze berichten.

Die neue Regierung wird eine Volksregierung sein. Ihr Bestreben wird sein müssen, dem deutschen Volke den Frieden schnellstens zu bringen und die Freiheit, die es errungen hat, zu befestigen.

Mitbürger! Ich bitte Euch alle um Eure Unterstützung bei der schweren Arbeit, die unser harrt. Ihr wißt, wie schwer der Krieg die Ernährung des Volkes, die erste Voraussetzung des politischen Lebens, bedroht.

Die politische Umwälzung darf die Ernährung der Bevölkerung nicht stören.

Es muß die erste Pflicht aller in Stadt und Land bleiben, die Produktion von Nahrungsmitteln und ihre Zufuhr in die Städte nicht zu hindern, sondern zu fördern.

Nahrungsmittelnot bedeutet Plünderungen und Raub, mit Elend für alle! Die Aermsten würden am schwersten leiden, die Industriearbeiter am bittersten getroffen werden.

Wer sich an Nahrungsmitteln oder sonstigen Bedarfsgegenständen oder an den für ihre Verteilung benötigten Verkehrsmitteln vergreift, versündigt sich aufs schwerste an der Gesamtheit.

Mitbürger! Ich bitte Euch alle dringend: Verlaßt die Straßen! Sorgt für Ruhe und Ordnung!

Berlin, den 9. November 1918.

Der Reichskanzler. Ebert.

6

EBERT, A KANCELLÁR

Friedrich Ebert, az a férfi, akit a sors 1918. november 9-én kijelölt Németország számára, nem volt imponáló jelenség. Alacsony volt, kövér, kurta volt a lába, rövid a nyaka, körte formájú testén körte formájú fej ült. Nem volt magával ragadó szónok sem. Torokhangon beszélt, és a beszédeit felolvasta. Nem volt sem értelmiségi, sem proletár. Az apja szabó volt (akárcsak Walter Ulbrichté), ő maga a szíjgyártó mesterséget tanulta ki. Titkos szerelme kiskorától a lovak voltak, és később, birodalmi elnökként, reggelente rendszeresen kilovagolt a Tiergartenbe.[6]

Ebert tipikus német mesterember volt: alapos, megbízható, szűk látókörű, de a maga szűk keretein belül a szakma mestere, szerény és öntudatos az előkelő vásárlókkal szemben, szófukar és fölényes a műhelyben. Az SPD-funkcionáriusok mindig remegtek egy kicsit, ha vele volt dolguk, mint ahogy az inasok és segédek remegnek a szigorú mestertől. Nem volt túlságosan népszerű a pártban, de a tekintélyét nem vitatta senki. A háború előtt alig vett részt

6 Egy városrész és egy nagy területű park neve Berlinben. (A ford.)

a pártot megrengető nagy vitákban – a forradalomról, a reformokról, a tömegakciókról vagy a parlamentarizmusról –, amikor azonban beválasztották a pártvezetőségbe, első dolga volt, hogy telefonnal és írógéppel lássa el a pártirodákat és irattár rendszeresítésére kötelezze őket. Ebert alatt maximálisan érvényesült az, hogy „rendnek kell lenni". A háború kitörésekor ő volt az, akit – biztos, ami biztos – a pártkasszával Zürichbe küldtek. Ő volt az az ember, akiben meg lehetett bízni, ő volt az, aki mindig tudta, hogy mit akar.

Hogy mit akart? Forradalmat biztos nem, azt gyűlölte, „mint a bűnt". Ha valamit még ennél is jobban gyűlölt, akkor az a párton belüli fegyelmezetlenség volt. „A párt összeomlását eredményezi – jelentette ki 1916-ban –, ha a fegyelem és a bizalom semmivé lesz és a szervezet alapjai szétmállanak. Ez a nagy veszély leselkedik a pártra! Ennek a folyamatnak megálljt kell parancsolni." Valójában, Ebert magatartása idézte elő a pártszakadást. 1917-ben mindazok a kritikus szellemek, akik nem tudták elviselni Ebert iskolamesteri pálcáját, kiléptek az SDP-ből, s megalapították a Független Szociáldemokrata Pártot. Ebert szervezetlen és fegyelmezetlen csürhének tartotta ezt az új baloldali pártot, és csak felháborodott megvetéssel tudott beszélni róluk.

A legjobbat akarta pártjának, és semmi kétsége sem volt afelől, hogy mi ez a legjobb. Több hatalmat a Reichstagnak, a Birodalom egyéb részeiben érvényes választójog kiterjesztését

Poroszországra,[7] amitől az SPD egy szép napon kormánypárt lesz, alkalmasint a legerősebb kormánypárt, és akkor meg tudja valósítani a tervezett reformokat, jobbra tudja fordítani a munkások sorsát. Eddig terjedt Friedrich Ebert horizontja, többet nem akart.

Ami a Német Birodalmat illeti, nem talált rajta Ebert semmi különös kivetnivalót. A háború természetesen hazafias érzelmeket váltott ki belőle, de nem sújtotta le túlságosan a vereség sem. „Nyugodtan és szilárd eltökéltséggel nézünk szembe békekezdeményezésünk következményeivel. Tulajdonunkat és javainkat elveszíthetjük, ujjáteremtő erőnket azonban nem veheti el tőlünk senki. Bármi történjék is, jelentős számú, jóravaló és megbecsülésre méltó nép maradunk Európa közepén" – mondta Ebert október 22-én tartott beszédében a Reichstagban.

1918 októberében Ebert tulajdonképpen mindent elért, amire valaha is törekedett, a pártja pontosan olyan szerephez jutott, amilyet szánt neki. Hogy a párt egyelőre nem egyedül kormányoz, hanem más, tekintélyes polgári partnerekkel együtt, ez csak kedvére való volt, valamint az is, hogy a helyzetet a császár tiszteletre méltó személyisége szentesítette. És pont most kellett kitörnie a forradalomnak! És pont az ő párthívei műveltek ilyet! Szörnyű félreértés, valóságos sorscsapás volt ez Ebert

[7] A Reichstagot a 25 év feletti férfiak általános és titkos szavazati joga alapján választották, de Poroszországban fennmaradt az antidemokratikus háromosztályos választójog. (A ford.)

számára, de bízott benne, hogy úrrá tud lenni rajta.

Birodalmi kancellár volt immár, mögötte állt az állam, a hivatali apparátus, a tisztviselői kar, a fegyveres erők, vagy az, ami megmaradt belőlük. Ő testesítette meg a rendet. És ez talán semmi? Nem volt-e szükség törvényes kormányra a fegyverszünethez és a békéhez, amit mindenki akart? Nem volt-e szükség rendre az éhínség fenyegetésének elhárítására? Ebert rendet akart, Ebert maga volt a rend, és nevetséges lett volna, ha nem tudja gyorsan a rend oldalára állítani, illetve visszaállítani a németeket.

De Ebert tartott egy másik adut is a kezében. Nemcsak birodalmi kancellár volt, hanem az SPD elnöke is. Nemcsak úgy általában testesítette meg a rendet, hanem az *új* rendet testesítette meg. Ki mást akarhattak a javarészt szociáldemokrata forradalmárok a birodalom élére állítani, mint a saját pártelnöküket? Na persze, ott voltak azok az izgága figurák a függetleneknél, ott volt az a kellemetlen alak, Karl Liebknecht, aki most a háború elleni tiltakozás mártírjává nőtte ki magát. Hát, isten neki, vegyünk be néhány USPD-funkcionáriust a kormányba, és tömjük be ezzel a forradalom száját. Sok kárt úgysem tehetnek. Még november 9-én, a nevezetes ebédet megelőzően, fogadta Ebert az USPD küldöttségét, és felszólította őket, hogy jelöljenek három minisztert. A küldöttség egyik tagja megkérdezte, hogy bárkit jelölhetnek-e. „Igen – válaszolta Ebert –, személyi kérdéseken nem fog múlni a dolog." „Liebknechtet is?, érdeklődött a kérdező. „Ha akar-

ják, jelölhetik Karl Liebknechtet is, örömmel üdvözöljük", jelentette ki Ebert.

Ezt követően mindannyian átmentek a Reichstag épületébe, Ebert azért, hogy csendben és magányosan elfogyassza a már említett krumplilevest, a küldöttek azért, hogy megtárgyalják a parlamenti frakcióval a kormányban való részvételt. Egész délután tárgyaltak, de nem sikerült egyezségre jutniuk. Hiába, fegyelmezetlen társaság voltak, mindenkinek megvolt a maga véleménye. A Reichstag olyan volt ezen a délutánon, mint egy katonai tábor. Az SPD és az USPD frakciója szünet nélkül ülésezett, és időnként valamelyik párttag bedugta a fejét az ajtón, hogy megszületett-e végre a döntés. Mások is benyitottak az USPD ülésére, így Karl Liebknecht, aki megkérdezte, hogy miről van szó, majd „diadalmas, csaknem parancsoló hangon" a következőket diktálta a jegyzőkönyvvezetőnek: „Minden végrehajtó, törvényhozó és bírói hatalmat a munkás- és katonatanácsoknak" – mire azon nyomban parázs vita kerekedett. De más vendégek is berontottak a Reichstagba, ismeretlenül, hívatlanul, némelyek csapatostul, vörös zászlóval a kezükben. Folytonos volt a jövés-menés. Berlin utcáin óceán módjára hullámzott a tömeg ennek a november 9-ének a délutánján, és az óceán egy-egy hulláma a Reichstagot ostromolta.

Senki nem számolta meg november 9-én a város belseje felé özönlő tömeget, de minden szemtanú százezrekről beszél. A tüntetők óriási hangulatváltozáson mentek keresztül. Délelőtt még valamennyien abban a tudatban vonultak

az utcára, hogy a halálba menetelnek. Nem számítottak rá, hogy a katonaság „nem áll helyt", a kaszárnyák és a kormányépületek elé érve gépfegyversorozatra vártak. Minden égtáj felől jöttek lassú, dübörgő léptekkel a végtelen menetoszlopok, és az első sorokban haladók plakátokat vittek: „Testvérek, ne lőjetek!" Hátrébb sokan fegyvert tartottak a kezükben. Tragikus elszántsággal a kaszárnyákért vívott élethalálharcra voltak felkészülve. Az idő borús volt, az évszakhoz képest enyhe, a levegő nyomott, csaknem fülledt. Igazi sorsdöntő, végzetet hozó, meghalni való nap volt.

És végül nem történt semmi! A „testvérek" valóban nem lőttek. Ők maguk nyitották meg a kaszárnyák kapuját, segítettek kitűzni a vörös zászlót, csatlakoztak a tömeghez, vagy – mint a rendőrök az Alexanderplatzon, a főkapitányságon – lecsatolták a fegyverüket, és gyorsan elpárologtak. A tömeget annyira elképesztette ez a fejlemény, hogy utat nyitottak a hazafelé somfordáló rendőröknek, és még csak becsmérlő megjegyzéseket sem tettek rájuk. A forradalom Berlinben is olyan jólelkű volt, mint a többi városban. Vért csak a másik oldalról ontottak. A Maikäfer-kaszárnyában néhány tiszt elbarikádozta magát egy szobában, és amikor kívülről felrántották az ajtót, lőttek. Három halott volt, majd hasonló incidensekre került sor a Marstallban, a királyi palota istállóházában és az egyetemen is, így a halottak száma tizenötre emelkedett. Erről azonban a hatalmas tömegben nemigen értesültek. A déli óráktól kezdve, amikor kiderült, hogy elmarad a vérfürdő, a

félelem és a feszültség alaptalan volt, mérhetetlen megkönnyebbülés, felszabadultság és ujjonghatnék vett erőt a tömegen – meg valami csalódottság és tanácstalanság. Mit lehet és mit kell még tenni? Ami most az utcákat megtöltötte és betöltötte, tulajdonképpen csak céltalan tolongás, fraternizálás és egy kissé félresikerült népünnepély hangulata volt – félresikerült, mert a halálraszántság megüresedett pátosza sajátos módon megülte a levegőt, és azt az érzést keltette, hogy nincs mit ünnepelni.

Akadtak ugyan itt-ott szervező és improvizáló készséggel megáldott bátor férfiak, akik gyalog menetelő vagy teherautókon száguldozó fegyveres alakulatokat állítottak össze és „csináltak valamit". Elsőnek, mint máshol is, kiszabadították a politikai foglyokat – csakis az akták alapján bizonyítottan politikaiakat –, utána megszállták a pályaudvarokat és a postaközpontokat, valamint több újság szerkesztőségét (a *Vorwärts*-nél útjukat állták a naumburgi vadászok). Az őrizetlenül maradt kormányépületeket nem bántották, hiszen úgy hírlett, hogy ott már a nép kormánya intézi az ügyeket. Délután négy órakor valaki kiadta a jelszót: „A palotához!" A fegyveresek fél órán belül elfoglalták a királyi palotát, vörös drapériát lógattak le az egyik erkélyről, ahol megjelent Karl Liebknecht, és kikiáltotta a köztársaságot. Ezen a napon tehát már másodszor kiáltották ki a köztársaságot, most a szocialistát. Liebknecht szép, paposan éneklő hangja betöltötte a teret, ahol fej fej mellett szorongott a tömeg. Így fejezte be szónoklatát: „Aki a szabad, szocialista német köztársaság és a világforradalom beteljesedését akarja, emelje fel esküre a kezét!" Mindenki felemelte. Vajon hányan tartották meg ezt az esküt – ki tudja?

A Karl Liebknecht név sokat, talán a legtöbbet emlegetett név volt ezekben a napokban Németországban. Mindenki ismerte ezt a nevet, és senki számára nem volt közömbös. Rajongó szeretettel vagy izzó gyűlölettel emlegették, de csupán szimbolikus figura volt, hatalmat nem képviselt. Két hete szabadult a börtönből, ahol két és fél évet töltött a háború elleni nyilvános tiltakozásért. Nem volt tagja egyik pártnak sem – az USPD csak akkor alakult meg, amikor ő már börtönben ült –, nem állt mögötte semmiféle szervezet, nem is volt egyébként tehetsége a szervezéshez, mint ahogy ez a következő hetekben kiderült. Az elmúlt hetek forradalmi eseményeiben semmiféle szerepet nem játszott, és most, november 9-én is úgyszólván csak dekoratív mellékszerep jutott neki. A forradalom vezetője nem ő volt, és fellépése a királyi palota erkélyén csupán szenzációs közjátéknak tekinthető, olyan epizódnak, amely szemernyit nem változtatott a dolgok menetén.

Létezett azonban egy olyan csoport, amelynek tagjai nagyon is kézbe akarták venni a forradalom vezetését, és akiknek a fellépése még ezen a napon drámai fordulatot adott az eseményeknek. A berlini nagyüzemek munkásai által választott, „forradalmi bizalmiak" voltak

ezek az emberek, számuk körülbelül százat tett ki, és közülük mintegy tucatnyian alkották a kemény magot. Igazi, képzett munkások és tapasztalt munkásvezérek voltak. A nevüket (ellentétben Liebknechttel) nem ismerték Németország-szerte, viszont állt mögöttük (ugyancsak Liebknechttől eltérően) olyan szervezet, amelyre támaszkodhattak: a saját üzemük dolgozói. Ezek az emberek megszokták, hogy hallgatnak a szavukra.

A forradalmi bizalmiak csoportja az elmúlt tél sztrájkjai során jött létre, ők voltak az igazi sztrájkvezérek. Ettől fogva konspiratív kapcsolatot tartottak fenn egymással, és néhány hét óta forradalmat terveztek. November 4-én úgy döntöttek – még sejtelmük sem volt arról, hogy micsoda lavina indult el Kielben ezen a napon –, hogy 11-én puccsot hajtanak végre Berlinben. Fegyvereket szereztek és osztottak szét, és terveket készítettek a kormánynegyed rajtaütésszerű elfoglalására. Az események másként alakultak, de a forradalmi bizalmiakat nem olyan fából faragták, hogy hagyták volna magukat. Még ennek a november 9-ének a délutánján – mialatt a tömegek lelkesen, de már kissé fáradtan hullámzottak Berlin utcáin, mialatt Ebert a Birodalmi Kancellárián a kormányzással kísérletezett, és mialatt az SPD és az USPD parlamenti frakciója vég nélkül ülésezett, de nem tudott dűlőre jutni, hogy milyen feltételekkel lépjen be az USPD Ebert kormányába – a forradalmi bizalmiak gyors tanácskozást tartottak, és a tettek mezejére léptek.

Nem voltak nagy teoretikusok és programatikusok, gyakorlati érzékük azonban volt. Világosan felismerték, hogy mire van szükség: a tömegeket vezető cselekvőképes élcsapatra, olyan szervezetre, amely politikát tud csinálni, forradalmi kormányra, amely félretolja az útból Ebertet és a pártokat. Összetrombitálták tehát néhány száz megbízható emberüket, és a sötétség beálltával, amikor már oszladozni kezdett a tömeg, megszállták a Reichstag épületét.

A Reichstagban egész nap olyan feltartóztathatatlan és ellenőrizetlen jövés-menés volt, hogy az este nyolc és kilenc között benyomuló csapat nem tűnt fel senkinek, már csak azért sem, mert látszólag semmiben nem különbözött a többi, ugyancsak tarkabarka képet nyújtó látogatócsoporttól. Nem kértek senkitől belépőjegyet, így mindenféle civil és katonaruhás kíváncsiskodó és különféle vállalkozó szellemek csatlakoztak a forradalmi bizalmiak csapatához. Aztán egyszerre kiderült, hogy ez a társaság rendezett alakzatban, meghatározott tervet és rendezői utasításokat követve cselekszik. A néhány száz fős csoport először a 17-es számú helyiséget foglalta el, utána az üléstermet, amelyet vörös kendőkkel dekorálták ki, majd leültek a képviselők helyére. Valaki átvette az elnökséget, és megrázta az elnöki csengőt. A zűrzavar rendnek és fegyelemnek adta át a helyét, elnökséget jelöltek, a jelölést elfogadták. Kívülről beszédeket lehetett hallani, tapsot, mintha normális parlamenti ülés zajlanék odabenn. A frakcióülésekről odasiető képviselőket meg-

döbbentő látvány fogadta: egy forradalmi parlamentet láttak akcióban.

A nézők viharos jelenetek szemtanúi lehettek: a forradalmi parlamentben nem választott képviselők ültek, mégis működőképesnek látszott. A miniszterek helyét elfoglaló betolakodók biztos kézzel irányították az ülés menetét. Ők voltak a forradalmi bizalmiak vezetői, és néhány közismert figura is ott ült közöttük, mint például Richard Müller és Emil Barth. A durva hangnemet használó szónokokat félbeszakították, egymásnak adták át a szót, röviden, lényegretörően fogalmazták meg a mondanivalójukat, szemmel láthatólag pontosan tudták, hogy mit akarnak. Indítványok hangzottak el, ezekről annak rendje és módja szerint szavaztak. Röviddel tíz óra előtt néhány SPD-tag átrohant a Birodalmi Kancelláriára, és feldúltan jelentették Ebertnek, hogy mi történt: valakik valamilyen gyűlést tartottak a Reichstagban, és úgy döntöttek, hogy másnap reggel a gyárakban és kaszárnyában munkás- és katonatanácsokat kell választani. Minden zászlóalj és minden ezer munkás egy küldöttet választhat, délután öt órakor pedig az ily módon megválasztott tanácsok a Busch Cirkuszban egybegyűlve „Népmegbízottak Tanácsa" néven ideiglenes kormányt neveznek ki. Ebert kormányáról ezen a gyűlésen szó sem esett, a résztvevők úgy tettek, mintha ilyen nem is volna, nyilvánvalóan a kormány félreállítása a céljuk. Valószínűleg elindították már küldötteiket a Reichstagból, hogy összehívják a munkásokat és a katonákat a másnap reggeli választásokra. Erről szólt a

beszámoló, és arra lehetett belőle következtetni, hogy a forradalmi bizalmiak államcsínyt kíséreltek meg. Azt, hogy „forradalmi bizalmiak" működnek az üzemekben és hogy milyen nagy a hatalmuk, nagyjából mindenki tudta.

Ebert elsápadt a vészhír hallatára, de összeszorított ajakkal és minden különösebb felindultság nélkül hallgatta végig. „Jól van – mondta. – Várjatok meg az előszobában."

Hogy Ebert mit akart ezen a napon, egyértelműen kitűnik mindabból, amit mondott és tett: az utolsó pillanatban meg akarta akadályozni a forradalmat, azt szerette volna elérni, hogy a felvonuló munkások békésen hazamenjenek, az új cégér alatt a régi rendet akarta megőrizni és továbbvinni. A programja ugyanaz volt, mint Miksa hercegé: a császár lemondatása – régens az államfő helyén – fegyverszünet – nemzetgyűlés. Csupán arról volt szó, hogy úgy érezte, személyileg alkalmasabb és politikailag jobban pozicionált a program végrehajtására, mint a herceg. Délutáni búcsúlátogatása során Miksa úgy látta, Ebert „még mindig arra törekszik, hogy fenntartsa a múlttal való szerves kapcsolatot".

Délben, amikor Ebert átvette a kancellári posztot, még bízott benne, hogy sikerül megvalósítania, amit akar. Bejáratott kormányt vett át, amelynek személyi összetételén egyelőre nem változtatott. A délután folyamán úgyszólván kérésnek és mentegetőzésnek is beillő felhívást intézett a hivatalnoki karhoz: „Tudom, hogy sokuknak nehézséget fog okozni az új em-

berekkel való együttműködés, de hadd hivatkozzam a népünk iránt érzett szeretetükre." Egyébként pedig bízhatott abban, hogy a hivatalnokok ritkán szánják rá magukat a sztrájkra. Az SPD vezetőségét Ebert a markában tartotta, és reggel óta a Berlinben állomásozó katonaságot is maga mögött tudhatta. A munkástömegek megnyugtatására kész volt arra, hogy bevesz néhány függetlent a kormányba. Ismerte őket, nem félt tőlük. A háború előtt és még a háború alatt is egy ideig az ő pártjához tartoztak, derék szocdemek voltak, és ha fokozatosan elváltak is az útjaik, kevesen lettek közülük forradalmárok és felforgatók. A kabinetben ellenőrzés alatt tartja majd őket, és jó alibi lesz, ha a függetlenek is részt vesznek a kormányzásban. Amikor délben, a krumplileves előtt röptében koalíciós ajánlatot tett nekik, szemtanúk szerint „meglehetősen barátságtalan" és „lekezelő" hangnemben tette ezt. Ekkor, délben, még úgy hitte, hogy az összes adu az ő kezében van.

Délután már minden balul ütött ki. Az első váratlan fordulatot Scheidemann idézte elő a köztársaság kikiáltásával, a második és rosszabb az volt, amikor Miksa herceg nem vállalta a kormányzóságot, és hirtelen elutazott. Ezt követően Ebertnek meg kellett békülnie a köztársaság gondolatával – egyszerűen azért, mert nem volt senki, aki hajlandó lett volna az új rendszerben képviselni a monarchiát. Tetszik, nem tetszik, el kellett fogadnia az államforma megváltozását. Utána jött a sikertelen egyezkedés a függetlenekkel, akik váratlanul nehézségeket támasztottak. Először nem tudták eldönteni, hogy mit válaszoljanak a koalíciós ajánlatra, majd elfogadhatatlanul radikális feltételekkel hozakodtak elő. Estére még mindig nem állt össze a koalíció, és Ebertnek be kellett érnie azzal, hogy néhány SPD-taggal egészítse ki a kormányt. Az a felhívása, hogy a tüntetők hagyják el az utcákat, süket fülekre talált. Az utcai tömegtüntetések mindenesetre úgyszólván vérontás nélkül zajlottak le, és Ebert azt remélte, hogy másnap, vasárnap a fáradt berliniek otthon maradnak és kialusszák a forradalom mámorát.

Ez a számítása sem vált be. A Reichstagban történtek alapján világossá vált, hogy másnap folytatódnak az utcai megmozdulások, méghozzá sokkal veszélyesebben, sokkal szervezettebben, sokkal céltudatosabban. Egy ellenerő lépett elő a homályból, amely kétségbe vonta Ebert vezető szerepét, és elszántan szembefordulva vele, nem lefújni akarta a forradalmat, hanem folytatni. Hogyan boldogul ezekkel?

További visszavonulásra nem volt lehetőség, Ebertnél végződött az „establishment", ő helyezkedett el a balszárny baloldalán, ő volt a régi rend – Ebert számára a rend mint olyan – utolsó tartaléka. Ebert mögött csak Ebert állt, tovább nem volt, utána a semmi következett.

Tehát nyílt harc? A Busch Cirkuszba meghirdetett gyűlés és a tanácsválasztások betiltása? Szükség esetén az ellenszegülők halomra lövetése? Ettől a gondolattól visszarettent Ebert. Szombat reggel óta mögötte álltak ugyan a katonák, de arra aligha számíthatott, hogy *mindenre* kaphatók. Lehetett-e még egyáltalá-

ban igazi, vakon engedelmeskedő katonaságról beszélni? Néhány órával korábban Wels még arra biztatta őket, hogy *ne* lőjenek. De még ha számíthatott is Ebert a katonákra, adhatott-e nekik ilyen parancsot? Első szociáldemokrata kancellárként kezdhette-e azzal a tevékenységét, hogy vérfürdőt rendez és szociáldemokrata munkásokat gyilkoltat? Nem, ez képtelenségnek tűnt Ebert számára.

Akkor viszont csak egy lehetősége maradt: lemondani arról, hogy személye a „múlttal való szerves kapcsolat" biztosítéka legyen. Fel kellett adnia azt a fikciót, hogy ő az utolsó birodalmi kancellár, és helyette vállalnia kellett, hogy ő lesz annak az izének, annak a „Népmegbízottak Tanácsának" az első elnöke. Szüksége volt tehát egy második legitimációra is, de hát az, amit Miksa hercegtől kapott, úgysem volt igazán korrekt. Ilyen második legitimációt a Busch Cirkuszban lehetett beszerezni. Hogy ez is képtelen ötlet volt? Egyáltalán nem! Akadt még a berlini munkások között elég megbízható szociáldemokrata, akiket mozgósítani lehetett. Mindenekelőtt a függetlenekkel kellett tető alá hozni a szövetséget, ha engedmények árán is. A közös szociáldemokrata kormány megalakulását tanácsos volt befejezett tényként demonstrálni a Busch Cirkuszban egybegyűlt munkások és katonák előtt. Kibékülés, egység, „nincs testvérharc", erre a jelszóra volt most szükség. Ebert ismerte a munkásokat, és tudta, hogy ez a jelszó hatni fog rájuk, sőt nem tudnak ellenállni neki.

Na és a katonák! Ők is választanak másnap, de ők aztán végképp nem forradalmárok. Reggel még azt sem lehetett tudni, hogy nem fogják-e szétlőni a forradalmat. Ezt végül is nem tették meg, és ezek után végképp ki lehet hagyni a számításból, hogy megteszik, azzal viszont érdemes kalkulálni, hogy szét*szavazzák* a forradalmat. Itt van ez az Otto Wels. Olyan jól csinálta reggel, nagyszerűen megtalálta a hangot a katonákkal. Nosza, vessük be újra, járja végig a kaszárnyákat, és dolgozza meg őket, hogy holnap jól szavazzanak!

És végül, ha sikerült mindezt megvalósítania, az a feladat vár Ebertre, hogy a két szociáldemokrata párt kész koalíciójával fellépve a Busch Cirkuszban megválasztassa magát – a forradalom vezérének. Isten neki, egy vagy két órát együtt kell üvöltenie a farkasokkal. Ez az egyetlen járható út. Amit Miksa herceg birodalmi kancellár számára jelentett Ebert mint birodalmi kancellár, azt jelentette Ebert birodalmi kancellár számára Ebert – a népmegbízott. Ha meg akarja akadályozni a forradalmat, látszólag a forradalom élére kell állnia. Másként nem megy a dolog, így van még rá remény, hogy menni fog.

Ebert döntött, újra behívatta az előszobából elvtársait és ellátta őket utasításokkal. A csapat azonnal munkához látott, élén a nap hősével, a fáradhatatlan Otto Welsszel. A forradalmi bizalmiak csapata sem tétlenkedett ezen az éjszakán. Úgy készültek mindkét oldalon a cirkuszba, mint két ellenséges hadsereg vezérkara a döntő csatára.

Több drámai fordulat nem fért ebbe a napba. A monarchia végérvényesen megbukott, de a forradalom még nem győzött, sorsa ezen az éjszakán bizonytalan volt. A döntés csak november 10-én született meg.

7

NOVEMBER 10.
A FORRADALOM MARNE-I CSATÁJA

Ernst Troeltsch professzor – teológus és történelemfilozófus, 1914-től a berlini egyetem egyik büszkesége – még ebben a hónapban leírást ad arról, hogyan élte meg a berlini polgárság 1918. november 10-ét:

„Vasárnap reggel a rettegésben eltöltött éjszaka után a következő kép rajzolódott ki az újságokból: a császár Hollandiában, a legtöbb hatalmi központ a győztes forradalmárok kezén, a szövetségi tartományok uralkodói lemondtak vagy lemondani készülnek. Senki nem áldozta fel életét a császárért és a birodalomért! A hivatalnoki kar az új kormány szolgálatába lépett, minden kötelezettség jogfolytonossága biztosítva! A bankokat nem rohanták meg!

Csodálatos őszi idő volt ezen a vasárnapon, november 10-én. Szokás szerint tömegével sétáltak a polgárok Grunewaldban. A sétálók kerülték a hivalkodó eleganciát, némelyek hangsúlyozottan polgári egyszerűséggel voltak öltözve. Kissé nyomott hangulat érződött mindenütt, az emberek mintha tudták volna, hogy a sorsukról valahol messze távol döntenek, de egyben nyugalmat és jó érzést keltett bennük, hogy minden ilyen simán zajlott le. A villamo-

sok és a földalatti a szokásos módon közlekedett, annak zálogaként, hogy a legfontosabb életszükségletek biztosítva vannak. Az arcokra volt írva, hogy a fizetéseket továbbra is folyósítják."

A vasárnap délutáni sétájukat végző grunewaldi polgárok, akik máris megnyugodtak, hogy „minden ilyen simán zajlott le", nem sejtették, hogy a sorsukról valóban ezekben az órákban döntenek, és nem is „valahol messze távol", hanem saját városuk keleti részében, a Busch Cirkuszban, egy viharos tömeggyűlésen. November 10. délutánján vívta meg és vesztette el a forradalom az első nagy csatáját – az első és egyben döntő ütközetet. Ez volt a német forradalom marne-i csatája.

Szombat, november 9. volt a csúcspontja az improvizált, vezető nélküli forradalomnak, amely az előző hétfőn, Kielben tört ki. A vasárnap, november 10. már a bukás árnyékát vetette előre. Paradox módon az az esemény, amely a vereséget pecsételte meg, kívülről a legnagyobb és végleges diadal látszatát keltette.

Vasárnap reggel még nem dőlt el semmi. A belváros utcái, ahol tegnap hullámzott az embertömeg, most üresek és elhagyatottak voltak a vasárnap csendjében. Az Unter den Linden még mindig vörös zászlókkal volt fellobogózva, de alig akadt járókelő, aki örült vagy bosszankodott volna ezen. A munkások az előző napi nagy forradalmi felvonulás után ma (vasárnap!) újra bementek a gyárakba, hogy munkástanácsokat válasszanak. Ezeknek kellett délután a Busch Cirkuszban az új kormányt, a győztes

forradalom kormányát kijelölniük. A forradalmi bizalmiak döntöttek így szombaton késő este, és a szervezés fényes sikerét jelentette, hogy a terv meg is valósult. Szájról szájra terjedt a felhívás, és a munkások csaknem teljes létszámban megjelentek az üzemekben, hogy szavazzanak.

Csakhogy nem úgy szavaztak, mint ahogy a forradalmi bizalmiak remélték. Az SPD sem töltötte hiába az időt ezen az éjszakán. Röplapokat fogalmaztak meg sietve, és ezrével nyomtatták és osztogatták őket. A párt lapja, a *Vorwärts* kézről kézre járt reggel a gyárakban, vagy a munkások csoportosan, állva olvasták, s komolyan bólogattak közben. A vezércikk a „Nincs testvérharc!" címet viselte, és ez a jelszó zseniális ösztönnel ráérzett a közhangulatra.

Ez a hangulat már nem az volt, mint az előző reggelen – amit a forradalmi bizalmiak nem vettek figyelembe. A tegnapi hangulat keserű, türelmetlen, forrongó, komoran elszánt volt, robbanásra kész a régóta felhalmozódott haragtól, igazi forradalmi hangulat. Ma felszabadultság, nagylelkűség, békülékenység vett erőt az embereken, győzelmi hangulat, nem a megrészegült, hanem a hálás győzelemé. Mindenki valami bizonytalan hálát érzett, hogy ilyen könnyen sikerült kivívni a győzelmet, hogy nem kellett harcolni, nem voltak áldozatok, nem volt vérontás. Mindazok, akik egy nappal korábban a végsőkig elszántan masíroztak a város felé, most úgy érezték, hogy ajándékképpen visszakapták az életüket. Richard Müllernek, a forradalmi bizalmiak egyik vezetőjének

beszámolója szerint néhány üzemben, ahonnan tegnap még kiseprűzték az SPD-funkcionáriusokat, mert nem akartak részt venni a felvonulásban, ma ugyanezeket beválasztották a munkástanácsba.

Ez ellen a nagy testvéri összeborulás ellen nem volt mit tenni. Jóllehet a forradalmi megbízottak jelöltjei többnyire ugyancsak befutottak, délben már fogcsikorgatva el kellett ismerniük, hogy az újonnan megválasztott munkástanácstagok nagy része Ebert híve.

A gyárakban megtartott választások fél, a kaszárnyákban megtartottak teljes vereséget jelentettek a forradalmi bizalmiak számára. Itt nem volt semmi keresnivalójuk, nem ismerte őket senki, a kaszárnyákban Otto Wels vitte a szót és nem tett lakatot a szájára. Egy szót sem ejtett holmi kibékülésről, testvéri egymásratalálásról, egy sötét összeesküvés meghiúsítására biztatta a katonákat, amelynek célja az SPD letámadása és kiszorítása a kormányból. Nem álltak-e tegnap pártállásra való tekintet nélkül a nép mellé? Jól tették, de akkor most is az a kötelességük, hogy megvédjék a nép jogait és az Ebert–Scheidemann-kormány rendelkezésére álljanak. Kövessék tehát a naumburgi vadászok tegnapi példáját!

Viharos éljenzés. Azonnal határozat született a berlini csapatrészek akcióbizottságának megalakításáról. Délben a *Vorwärts* épületének udvarán a katonák tömeggyűlést tartottak – a megválasztottak és meg nem választottak egyaránt részt vettek rajta –, vezetőt és szóvivőt jelöltek

ki, ételt-italt vételeztek fel, és délután, jóval a gyűlés kezdete előtt, Welsszel az élen, zárt sorokban a Busch Cirkuszhoz vonultak, ahol elfoglalták a porondhoz közeli alsó sorokat. A gyűlésre menetelő katonák hangulatára némi fényt vetnek Hermann Müller, a későbbi szociáldemokrata kancellár sorai: „Egy spartakista, aki kíváncsiságból csatlakozott a katonatanácsok menetéhez, rájött, hogy miről van szó, dühöngő őrült módjára pisztollyal Welsre támadt, és ezt kiabálta: »Te rohadt kutya, a végén még mindent elrontasz!« Lőni azonban nem lőtt, különben meglincselik."

Így tehát november 10-én a délelőtti és a kora délutáni órákban a gyárakban és a kaszárnyákban már kirajzolódtak a forradalom vereségének és Ebert győzelmének körvonalai. Az erről szóló hírek azonban nem jutottak el Eberthez, ő a délutáni gyűlésre koncentrált, mint az idomár első látogatására az oroszlánketrecben, és úgy érezte, csak akkor képes megfelelni ennek a kihívásnak, ha prezentálni tudja a függetlenekkel való koalíciót, a szociáldemokrata újraegyesülés kormányát. Mialatt a gyárakban és a kaszárnyákban agitáltak és választottak, a Birodalmi Kancellárián Ebert elnökletével a birodalmi kormány ülésezett, a régi, Miksa hercegtől örökölt félig polgári kormány, a Reichstagban pedig a függetlenek frakciója gyűlt ismét össze. Mindkét ülés tárgya a kormány átalakítása volt.

A kormányülésen dönteni kellett még a fegyverszüneti feltételek elfogadásáról vagy elutasításáról is, de erről nem sok vita folyt, kezdettől

fogva nyilvánvaló volt, hogy a kormány az elfogadás mellett dönt. A feltételek kemények voltak, lehetetlenné tették Németország számára a harc folytatását. De szeptember 29-én amúgy is nyilvánvalóvá vált, hogy Németország nem tudja folytatni a háborút. A Legfelsőbb Hadvezetés táviratában az állt, hogy kísérletet kell tenni engedmények elérésére, de ha nem sikerül, akkor is meg kell kötni a fegyverszünetet. „Kérem a kormány ilyen értelemben való mielőbbi döntését. Von Hindenburg." A kormány ennek megfelelően határozott. Erzberger, aki ezt a napot ideges várakozással töltötte Compiègne-ben, beszámol róla, hogy késő este nyílt sürgönyben felhatalmazást kapott az aláírásra. „Ez fölöttébb kínos helyzetbe hozott, mert kérdésessé tette a két napja folyó tárgyalások eredményét." (Néhány könnyítést mégis sikerült elérnie.) „A sürgöny így volt aláírva: »Reichskanzler Schluss«. A tolmácstiszt megkérdezte, hogy a »Schluss« az új birodalmi kancellár neve-e, mert a francia főparancsnokság és a párizsi kormány még nem hallott róla. Felvilágosítottam, hogy a »Schluss« pontot jelent."

Ez azonban, mondhatni, csupán mellékesen került szóba. A fegyverszüneti feltételek elfogadása nem volt komoly kérdés. Ebertet ezen a délelőttön csak a függetlenek döntése érdekelte igazán, és a jelenlegi helyzetben hajlandó volt a feltételeiket, akárcsak a fegyverszüneti feltételeket, úgyszólván fenntartás nélkül elfogadni. Szüksége volt a kialakult körülmények között a függetlenekre a kormányban, akárcsak Németországnak a háború befejezésére, vagy legalább-

is így hitte Ebert még ezen a délelőttön. Úgy vélte, a szociáldemokrata megbékélés kormányával a háta mögött máris ura a helyzetnek, ha viszont nem alakul meg ez a kormány, akkor nem sok esélye van a délutáni forradalmi gyűlésen.

1 óra 30-kor végre megkapta a megváltást jelentő üzenetet. A függetlenek órákig tartó huzavona után úgy döntöttek, hogy három „népmegbízottat" delegálnak Ebert kormányába. A feltételek kemények voltak. Tegnap Ebert még nem fogadta el őket, most csak egy röpke pillantást vetett rájuk: a politikai hatalom megtestesítői a munkás- és katonatanácsok; a nemzetgyűlésről szóló határozat elhalasztása; egyenlő jogok minden „népbiztosnak". Majdcsak lesz valahogy, gondolta Ebert. A legfontosabb az, hogy a függetlenek benne legyenek a kormányban. A jelöltjeik neve kifejezetten megnyugtató: az elnökük, Haase, lágyszívű, melankolikus alkat, aki megszokta már, hogy méltatlankodva ugyan, de mindig enged, a második, Dittmann, egy nulla, a harmadik – hát igen, Emil Barth, a forradalmi bizalmiak egyik vezetője. De talán nem is rossz ötlet ezt az embert túszként fogva tartani a kormányban. Ebert minden ellenvetés és vita nélkül elfogadta a függetlenek feltételeit és miniszterjelöltjeit. Miután gyorsan megebédelt és megírta délutáni beszédét, újra nyeregben érezte magát.

De még egy harmadik ülésre is sor került a kora délutáni órákban, a Busch Cirkusz-beli döntő csatát megelőzően: a forradalmi bizalmiak, tekintettel az újonnan kialakult helyzet-

re, rövid, sietős taktikai megbeszélést tartottak. Nem úgy, mint Ebert és Haase, ők már ismerték a délelőtti választások eredményét. Ott voltak, és tudták, hogy rájuk nézve rosszul végződött a dolog. Most valami újat kellett kitalálniuk, és ez most is sikerült.

Richard Müller így jellemzi a helyzetet:

„A választások eredményének ismeretében világos volt, hogy a jobboldali szocialisták és a jobboldali függetlenek... a maguk oldalán tudhatják a többséget. A jobboldali szocialisták nélkül nem lehet kormányt alakítani, ezt tényként el kellett fogadnunk. Az is világos volt mindannyiunk számára, hogy a jobboldali szocialisták megpróbálják majd a munkás- és katonatanácsokat megfosztani a hatalomtól, végső céljuk pedig a nemzetgyűlés és a polgári demokratikus köztársaság. Márpedig ez a forradalom végét jelentette volna."

Mit lehetett tenni? Valakinek – kideríthetetlen, hogy kinek – mentő ötlete támadt. Ha már nem lehet megakadályozni, hogy Ebert alakítson kormányt, választani kell valamilyen néven egy másik testületet is, amely egyfajta ellenkormánnyá nőheti ki magát. Végül is mint a Busch Cirkuszba egybehívott gyűlés rendezői, ők, a forradalmi bizalmiak foglalnak majd helyet az elnökségben, ők határozzák meg a napirendet, ügyes irányítással el kell tehát érni, hogy a gyűlés a „Népmegbízottak Tanácsa" mellett hozzon létre egy másik tanácsot is, amely az ő embereikből áll majd. Richard Müller: „Elhatároztuk, hogy javaslatot teszünk a gyűlésen a munkás- és katonatanácsok akcióbizottságának megválasztására, de úgy, hogy ennek feladatairól ne essék szó, és kerülünk minden vitát ezzel kapcsolatban. Vagyis az akcióbizottságról szóló javaslat úgyszólván blöff volt."

Le voltak tehát fektetve az aknák és ellenaknák, és amikor a korai novemberi szürkület beálltával a grunewaldi polgárok délutáni sétájukról visszatértek rosszul fűtött lakásukba, a cirkusz nézőterének fortyogó boszorkánykatlanában, két-háromezer ember előtt kezdetét vette a forradalom és a polgári-parlamentáris köztársaság összecsapása. Mindkét oldal hamis zászló alatt küzdött. Ebert is forradalmárnak adta ki magát, és a forradalmárok is a parlamentarizmus híveinek. A győztesekről és vesztesekről azonban tömeggyűlés döntött, ami se előtte, se utána nem fordult elő Németországban. Az alsó sorokban mintegy ezer férfi ült csukaszürke egyenruhában, szigorúan fegyelmezett blokkot alkotva, a felső sorokban, egészen a kupoláig, ezer-kétezer ember, férfiak és nők, egy Zille vásznára kívánkozó világ a félhomályban: lázban égő, gondterhelt arcok. A porondon sebtében összehordott asztaloknál az elnökség foglalt helyet és a két szociáldemokrata párt teljes vezérkara Eberttől Liebknechtig.

Emil Barth volt a levezető elnök, a forradalmi bizalmiak egyik vezére, és néhány órája népmegbízottjelölt, akiben éppen úgy túláradt az energia és a tettvágy, mint a hiúság. A forradalom Napóleonjának képzelte magát, és jobban szerette hallani a saját hangját, mint kellett

volna. Ez lett most a veszte neki is és az általa képviselt ügynek is.

Ebert, aki elsőként beszélt, bejelentette a két szociáldemokrata párt egyesülését, amivel rögtön megnyerte magának a közönséget. Ezt akarták hallani. A beszéde, amely hangnemében atyai, szigorú és tárgyilagos volt, mint mindig, különben is jól alkalmazkodott a hangulathoz. Többször megemlítette, hogy nyugalomra és rendre van szükség, és hozzátette, hogy a rend „a forradalom teljes győzelmének" a feltétele. Utána Haase, a függetlenek vezetője következett, és sokkal kevésbé volt meggyőző. Tőle csak arra tellett, hogy megismételje, amit Ebert mondott. Talán kiérződött a szavaiból, hogy ellenezte a koalíciót. Haasénak most is, mint annyiszor, így például 1914. augusztus 4-én, az a sors jutott osztályrészül, hogy olyan párthatározatot képviseljen a nyilvánosság előtt, amellyel nem ért egyet. A következő szónok Liebknecht volt, aki megpróbált az ár ellen úszni. Fejére olvasta az SPD-nek a háború alatt elkövetett bűneit, de a kibékülés és a győzelem felemelő pillanatában senki nem akarta ezt hallani. Közbekiáltások zavarták meg a beszédet, különösen a porond közelében ülő katonák nyugtalankodtak. „Egységet akarunk! Egységet akarunk!", ismételték kórusban.

Ezután következett volna a szavazás és az a pillanat, amikor teljesen magától értetődően és teljesen mellékesen, anélkül hogy valaki rájött volna, mire megy ki a játék, meg lehetett volna választatni az akcióbizottságot. A gyűlés elnöksége – tehát a forradalmi bizalmiak – kész listával várta ezt a pillanatot, de Emil Barth nagy hibát követett el. Ahelyett, hogy egyszerűen szavazást rendelt volna el, programon kívül tartott egy hosszú, negyedik beszédet – talán azért, hogy kiköszörülje a Liebknecht által ejtett csorbát, de az is lehet, hogy egyszerűen csak nem tudott betelni a saját hangjával. Barátja és ellensége, Richard Müller, aki mellette ült és feltűnés nélkül hol erre, hol arra tekingetett, megjegyzi: „A figyelmes hallgató felfedezte Barth szavai mögött a rosszul leplezett szándékot." Ebert ilyen figyelmes hallgató volt, még egyszer szólásra jelentkezett, és kurtán és határozottan kijelentette, hogy ez a bizottság „teljesen fölösleges", de ha a gyűlés mindenáron választani akar ilyet, akkor a kormányhoz hasonlóan paritásos alapon a két párt tagjaiból kell állnia. Márpedig a felolvasott listáról hiányoznak az SPD képviselői. Mire Barth végleg elvetette a sulykot. Ebben a bizottságban nincs helyük a jobboldali szociáldemokratáknak, kiáltotta indulatosan, amitől aztán robbant a bomba.

„Nehéz leírni Barth szavainak hatását – olvashatjuk Richard Müllernél. – A katonák kórusa vad hangzavarrá fajult: »Egységet akarunk! Paritást! Paritást!« Von Beerfelde százados átnyújtott egy listát, amit a katonák állítottak össze. A jobboldali szociáldemokrata Büchel (akit Barth a másik Müller, Hermann Müller tudósítása szerint úgy akart megakadályozni a szónoklásban, hogy az elnöki csengővel a hátát döfködte) a saját pártja listáját lobogtatta. Richard Müller és Karl Liebknecht megpróbált

érveket felhozni a bizottsági helyek paritásos elosztása ellen, de lehurrogták őket. Az izgalom az őrjöngésig fokozódott. A katonák berohantak a porondra, és az elnöki emelvényre felugrálva azzal fenyegetőztek, hogy a munkások és a pártok nélkül viszik tovább a forradalmat, és katonai uralmat vezetnek be. Olyan tumultus volt, hogy nem lehetett folytatni a gyűlést.

Miközben a gyűlés félbeszakadt, és a katonák az alsó sorokban tomboltak, a felső régiókban pedig a megzavarodott munkások egymás között tisztázni igyekeztek a helyzetet, a porondon lázas tárgyalás folyt – a felbolydult tömeg szeme láttára, de nem füle hallatára, hiszen ekkor még nem volt mikrofon. Mind a két oldalon megrémültek a fejleményektől, és elhamarkodott, meggondolatlan ajánlatokat tettek. Az egyik pillanatban az SPD megelégedett volna két hellyel a tizenegy fős akcióbizottságban, a másik pillanatban a forradalmi bizalmiak felajánlották, hogy lemondanak az egész bizottságosdiról, amit most már az SPD ellenzett, mondván: hogy nézne ki ez a történtek után? Na jó, akkor maradjunk a paritásos összetételnél, és egyezzünk meg a személyekben. Valaki Liebknechtet javasolta, de Liebknecht elutasította a javaslatot, kijelentve, hogy soha nem fog egy asztalhoz ülni Ebert embereivel. Amikor végre már majdnem megegyeztek, a katonák újabb nehézséget támasztottak: kettős paritást követeltek: nemcsak a két munkáspárt, hanem a munkások és a katonák között is. Mivel késő volt és hozni kellett valamilyen határozatot, a munkás-

vezérek ezt is elfogadták, ekkor azonban a katonák nem tudtak megegyezni a saját képviselőikről. Végül újra megnyitották a gyűlést, és miközben lassan helyreállt a nyugalom, Barth bejelentette egy húsztagú testület, a „Munkás- és Katonatanácsok Végrehajtótanácsának" megalakulását, amelynek tíz katona és tíz munkás tagja lesz. A munkásokat felerészben az SPD, felerészben a forradalmi bizalmiak delegálják, a katonák a következő nap választják meg képviselőiket.

A gyűlés elfogadta a bejelentést. Ott tartottak, hogy nagyjából mindent elfogadtak volna már. Késő volt, hiányzott a vacsora, mindenki éhes volt (az emberek éheztek ebben az időben Németországban), sokan messze laktak. Most már ment minden, mint a karikacsapás. Megerősítették hivatalában az új birodalmi kormányt, amely immár „Népmegbízottak Tanácsa" névre hallgatott. Elfogadtak egy előzőleg megfogalmazott határozatot, amelyben sok szép és hangzatos szó volt a szocialista köztársaságról és a világforradalomról (a polgári lapok másnap lehozták a határozat szövegét, a *Vorwärts* nem). Ezután elénekelték az Internacionálét, és végre – éjszaka lett közben – lassan kiürült a Busch Cirkusz.

A főszereplők közül senki sem mehetett haza elégedetten. A forradalmi bizalmiak tudták, hogy csatát vesztettek. Ebert ellenforradalmi kormánya forradalmi legitimációt kapott, és nem kellett attól tartania, hogy a Végrehajtótanács jelenlegi formájában majd sok vizet zavar. De Ebert is nyomott hangulatban volt.

Kétségtelen, hogy győzött, a kormányrúd a kezében maradt, de milyen áron! A függetlenek ott ültek a kormányban, ott volt ez a gyanús Végrehajtótanács mint mellékkormány, saját magát pedig birodalmi kancellár helyett „népmegbízottként" tisztelhette. Akarata ellenére a forradalom vezetője lett, úgyszólván annektálta a forradalom, amelyet fel akart tartóztatni és amelyet megpróbált leszerelni. Vajon megbíznak-e benne ezek után polgári szövetségesei a Reichstagban, miniszterkollégái és a Legfelsőbb Hadvezetés Spában? Úgy érezte, hamis és álságos szerepre kényszerül. Mindig is gyűlölte a forradalmat, de most kétszeresen gyűlölte, mert őt, Friedrich Ebertet, a becsületes német munkásembert hazugságra és árulásra kényszerítette. Nem lehetett ugyanis kétsége afelől, hogy amennyiben a forradalmat ezek után meg nem történtté akarja tenni – márpedig mi egyebet akarhatott –, el kell árulnia. Kettős játékra ítélte a történelem. De vajon alkalmas-e erre a feladatra? Vajon hajlandó lesz-e az állam és a társadalom, amelyet meg akar menteni, a mai nap után elfogadni az általa felkínált megmentést?

Ez utóbbi kételyét illetően mindenesetre megnyugtatta egy váratlan, késő esti telefonhívás. Olyan titkos vonalon érkezett, amelynek létéről eddig nem is tudott. Spa jelentkezett a drót másik végén, a Legfelsőbb Hadvezetés, Groener tábornok. Végre egy rendes ember, akivel lehet értelmesen beszélni!

Nem ismeretes ennek a legendák övezte telefonbeszélgetésnek a szövege, akkor még nem

volt magnószalag és tanúk sem voltak jelen, csupán Groener későbbi utalásaiból lehet következtetni arra, ami kettőjük között elhangzott. (Ebert soha nem beszélt róla.) A tábornok lojális együttműködést ajánlott fel neki, ennek feltételeként a radikalizmus és a bolsevizmus elleni harcot, a „tanácsvircsaft" mielőbbi felszámolását, a nemzetgyűlés összehívását és a „rendezett viszonyokhoz" való visszatérést jelölte meg. Mindezt Ebert teljes szívből csak helyeselni tudta, pontosan ez volt az, amit ő is akart. Nagyon kiönthette Groenernek a szívét, mert a tábornok később azt jegyezte fel, hogy a beszélgetésből szerzett benyomása alapján Ebert „csak kínnal-keservvel tudta magát a felszínen tartani, és komoly veszély fenyegette, hogy alulmarad a függetlenekkel, valamint a Liebknecht-csoporttal szemben". Ebert bizonyára még mindig a nemrég befejeződött viharos gyűlés hatása alatt állt, olyannyira, hogy a végén köszönetet mondott Groenernek. A birodalmi kancellár a tábornoknak – és nem fordítva.

Groener később úgy emlékezett vissza az Eberttel folytatott telefonbeszélgetésre, hogy ezen az estén „szövetséget" kötöttek. A forradalom elleni harci szövetség volt ez, az ellen a forradalom ellen, amely alig néhány órával előbb pajzsra emelte Ebertet. „Ebert elfogadta a felajánlott szövetséget – írja Groener. – Ettől fogva naponta tárgyaltunk egymással a Birodalmi Kancellária és a Legfelsőbb Hadvezetőség közötti titkos vonalon, s minden este megbeszéltük a szükséges tennivalókat. A szövetség bevált."

8

Forradalom és ellenforradalom között

Theodor Wolff, a korszak egyik leghíresebb német publicistája ezt írta november 10-én a *Berliner Tageblatt*-ban: „A forradalom, minden idők legnagyobb forradalma mint hirtelen kerekedő forgószél elsodorta a császári rendszert annak valamennyi felső és alsó szintű tartozékával együtt. Minden idők legnagyobb forradalmának nevezhető, mert nincs rá példa a történelemben, hogy egy ilyen szilárdan megépített, ilyen erős falakkal körülvett Bastille-t ehhez hasonló lendülettel, egy rohammal bevettek volna. Egy héttel ezelőtt még olyan szerteágazó, egymásba fonódó, mélyen gyökerező katonai és civil közigazgatási apparátus létezett, amelynek uralma biztosítottnak látszott az idők változásaival szemben. Berlin utcáin a tisztek szürke autói száguldoztak, a tereken a hatalom rendíthetetlen oszlopaként rendőrbiztosok strázsáltak. Egy hatalmi szervezet mintha mindent magába foglalt volna, a hivatalokban és minisztériumokban egy látszólag legyőzhetetlen bürokrácia trónolt. Tegnap reggel, legalábbis Berlinben, mindez még megvolt, tegnap délután pedig már nem létezett."

Ez nem felel meg a valóságnak – november 10-én talán ez volt a látszat, de valójában nem így volt. Az, ami történt, alig érintette az államapparátust. A forradalmi hétvége utáni hétfőn ugyanazok a hivatalnokok mentek be ugyanazokba a hivatalokba, mint előtte, néhány nap múlva ugyanazok a „rendőrbiztosok" posztoltak a tereken, akik szombat délután még örültek, hogy ép bőrrel hazamehettek. A harcoló alakulatoknál, nyugaton és keleten egyaránt, továbbra is ugyanazok a tábornokok és tisztek parancsnokoltak, maga a kormány is alapjában véve a régi maradt, mindössze annyi változás történt, hogy hivatalosan nem császári birodalmi kancellár töltötte be a kormányfői tisztet, hanem egy hattagú testület, a „népmegbízottak", de valójában egy gyakorolta közülük a birodalmi kancellári jogkört: Ebert. A régi jó konzervatív járási vezetők, tartományfőnökök és miniszteriális tisztviselők ugyanúgy tologatták az aktáikat, mint addig. Nem bocsátottak el közülük egyet sem, legfeljebb néhány munkástanácstagot ültettek a nyakukra, ami módfelett ingerelte őket.

A hivatalnoki kar és a konzervatív polgárság nagy részének hangulatáról egy másik publicista, Paul Baecker számol be. A következőket írja, ugyancsak november 10-én a konzervatív *Deutsche Tageszeitung*-ban:

„Nincsenek szavak, amelyek kifejeznék felháborodásunkat és fájdalmunkat... Azt a művet, amelyért atyáink drága vérüket ontották, elsodorta a saját népünk soraiban támadt árulás! Németországot, amely tegnap még legyőzhe-

tetlen volt, németnek nevezett emberek kiszolgáltatták ellenségeinek, a saját sorainkban támadt árulók hitszegése bűnbe és szégyenbe taszította!

A német szocialisták tudták, hogy a béke amúgy is közel van, hogy már csak hetekig, talán napokig kellett volna megőriznünk ellenségeink szemében az egység látszatát, és elviselhető feltételeket lehetett volna kiharcolni. Ebben a helyzetben tűzték ki a szocialisták a fehér zászlót.

Olyan bűn ez, amelyre nincs és nem is lehet soha bocsánat. Nemcsak a monarchiával és a hadsereggel, hanem magával a német néppel szemben elkövetett árulás ez, amelynek következménye évszázadokig tartó nyomorúság és hanyatlás lesz."

Ez éppoly kevéssé felel meg a valóságnak, mint Theodor Wolff dicshimnusza a „minden forradalmak legnagyobbikáról". Nem a szocialisták tűzték ki a fehér zászlót, hanem Ludendorff, minden további halogatás csak súlyosbította és nem enyhítette volna a fegyverszüneti feltételeket, árulás pedig szóba sem jöhetett. Egyelőre a nyomor és hanyatlás évszázadairól szóló jóslat sem jött be igazán. Mégsem lehet kétségünk afelől, hogy Paul Baecker őszintén gondolta, amit leírt, és milliók szívéből szólt: a tisztekéből, akikről letépték a rangjelzéseket, a konzervatív hivatalnokok szívéből, akiknek el kellett tűrniük a munkástanácsok képviselőinek okvetetlenkedését, az egész polgárságéból, amelyben egy világ omlott össze, de néhány eltökélten „nemzeti" gondolkodású kisember

szívéből is. Ilyen volt például Hitler őrvezető, aki zokogva vetette magát ágyára egy Berlin közelében berendezett hadikórházban, és könnyek között dühödt fogadalmat tett, hogy politikus lesz. A forradalommal egy időben megszületett az ellenforradalom is, és ennek autentikus hangja szólal meg az idézett sorokban. Jellemző egyébként, hogy a cikk 1918. november 10-én minden további nélkül megjelenhetett. Nem volt még forradalom, amely olyan határtalan szabadságot biztosított volna ellenségei agitációjának és mocskolódásának, mint a német forradalom 1918-ban.

Nem sok köszönetre számíthatott ezért az ellenségeitől. Ludendorff akkori felesége (az első, Margarete, nem a híressé vált második, Mathilde) írta férjéről: „A forradalom után Ludendorff többször megismételte ezt a kijelentést: »A legnagyobb ostobaságot a forradalmárok akkor követték el, amikor életben hagytak bennünket. Ha újra hatalomra kerülök, nem lesz pardon. Nyugodt lélekkel felköttetem Ebertet és Scheidemannt az elvtársaikkal együtt, és lógni hagyom őket egy darabig.«"

Ebertet, Scheidemannt és az elvtársaikat – nem Liebknechtet, Rosa Luxemburgot, akik legalább forradalmat akartak. Eberttől és Scheidemanntól távol állt ez, éppen ellenkezőleg, az utolsó pillanatig meg akarták akadályozni a forradalmat, és miután győzött, az első pillanattól kezdve nem törekedtek egyébre, mint hogy csillapítsák, „visszagörgessék", és lehetőség szerint meg nem történtté tegyék. Ludendorff számára – valamint a régi uralkodó-

osztály sok elkeseredett tagja és híve számára, akik ugyanígy reagáltak – forradalmárok és árulók voltak, a „novemberi gyalázat” elkövetői. De hát valóban a forradalom emelte őket a hatalom csúcsára, „népmegbízottak” lettek, és ettől fogva, akár akarták, akár nem, ők testesítették meg a forradalmat – az ellenforradalmárok szemében éppúgy, mint a forradalmárokéban. Kormányzásuk első pillanatától kezdve a forradalom és az ellenforradalom között álltak.

Tragédiájuk vagy tragikomédiájuk az volt, hogy ezt nem vették észre. Nem látták, vagy nem akarták látni, hogy november 9. óta milliónyi ellenségük – halálos ellenségük – van a jobboldalon, csak a baloldalra sodródott régi meghitt barátaiktól tartottak. Scheidemann például még a december 28-i válság idején tartott kormányülésen is így vélekedett: „Van persze egy tucat tiszt, akik őrült kalandokra képesek, de a másik oldal jelenti az igazi veszélyt a forradalom számára.” Dr. Otto Landsberg, az SPD harmadik „népmegbízottja” így nyilatkozott ugyanezen a kormányülésen: „Folyton a fenyegető ellenforradalomról beszélnek. De ez a forradalom abban különbözik lényegesen minden korábbi forradalomtól, hogy a megbuktatott uralkodóosztály valamennyi hatalmi szervét megsemmisítette és felszámolta, olyan maradéktalanul, hogy az ellenforradalom veszélye csak akkor válhat akuttá, ha a szélsőbalnak sikerül belehajszolnia a tömegeket valamilyen kétségbeesett akcióba.” Hermann Müller, a későbbi kancellár, hasonlóan ítélte meg a

helyzetet: „Nyíltan meg kell mondanom önöknek, hogy november 9. óta soha, egyetlen napig sem féltem az ellenforradalomtól.”

Ebert és politikai szövetségesei még mindig októberben éltek – abban az időszakban, amikor a megingott, recsegő-ropogó császári birodalom udvariasan keblére ölelte őket, a „hazátlan bitangokat”, rájuk testálta a háborús vereséget, és mint bajban érkezett segítőkkel tárgyalt velük. És ők valóban igyekeztek segíteni. A monarchia menthetetlen volt ugyan, de amit lehetett, azt próbálták menteni. A forradalom félreértés volt számukra, nemszeretem közjáték, és még mindig abban reménykedtek, hogy meg nem történtté tehetik.

Csakhogy nem lehetett meg nem történtté tenni – akkor sem, ha elfojtották és leverték. Az, ami a szociáldemokrata vezetés akarata ellenére történt Németországban november 4. és 9. között, eloszlatta a mesterséges októberi ködöt, és világos politikai frontokat teremtett. A tisztességtelen álbékét a Legfelsőbb Hadvezetés és a Reichstag-többség, a militarizmus és a parlamentarizmus között, Ludendorff ravaszul kiagyalt tervét, hogy a szociáldemokratákra és szövetségeseikre ruházott látszathatalom fejében nyakukba varrja a vereséget, mialatt a katonai vezetés a háttérben megtartja magának a valódi hatalmat – mindezt a forradalom hetében elsodorta a szociáldemokrata munkástömegek és katonák spontán akciója.

A tömegek forradalma adott először lehetőséget a szociáldemokrata vezetőknek arra, hogy valóban kezükbe vegyék a hatalmat – termé-

szetesen annak a kölcsönbe kapott, mérgezett hatalomnak a rovására, amit Ludendorff szeptember 29-én játszott át nekik. Miután a tisztekről leszedték a rangjelzéseket és a katonai parancsnokságok helyét a munkás- és katonatanácsok foglalták el, nem lehetett szó kibékülésről, még látszólagos kibékülésről sem. A hatalom kérdése volt a tét, és november 9-én egy pillanatra úgy látszott, hogy a kérdés el is dőlt. A katonai diktatúra, amely Németországot eddig kormányozta, a padlón volt.

Amikor a szociáldemokrata kormány, híveinek győzelmét kihasználva és a Legfelsőbb Hadvezetéssel kötött októberi békét figyelmen kívül hagyva, megteremtette saját forradalmi fegyveres erejét és ezzel teljessé tette a régi katonai vezetés vereségét, nem kellett félnie a hatalmuktól megfosztott tábornokok és tisztek bosszújától. Miután azonban lehetővé tette számukra, hogy újra talpra álljanak és a lesújtó, valamint szégyenletes vereségből magukhoz térve rendezzék soraikat, nem számíthatott könyörületre forradalmár párthívei iránt, akik „lázadni" merészeltek, de saját maga iránt sem. Amikor ugyanis a három szociáldemokrata vezető, Ebert, Scheidemann és Landsberg hagyta, hogy „népmegbízottakat" csináljon belőlük a forradalom, a vérig sértett tisztek szemében azonosították magukat a forradalommal.

Ettől kezdve kettős játékot játszottak, és nem ismerték fel, hogy saját maguk ellen játszanak. Szóban forradalmárok maradtak, amivel azt érték el, hogy ellenségeik minden szavukat feljegyezzék és később ellenük fordítsák. Tetteikben

ellenforradalmárok voltak, anélkül hogy ezt az igazi ellenforradalom méltányolta volna. A tömegek azonban, amelyek november 9-én és 10-én bizalommal voltak irántuk és elfogadták őket, egy idő után rájöttek, hogy mire megy ki a játék, és ellenük fordultak. Két hónap múlva polgárháborúba torkollott Ebert és az SPD kettős játéka.

Mi volt ebben a két hónapban a tét? Az SPD akkori politikusai és későbbi történészei szerint két lehetőség között kellett választani: a tanácsdiktatúra és a parlamentáris demokrácia között. A bolsevizmus veszélyének elhárítása volt a tét és az alkotmányozó nemzetgyűlés megválasztása. Ezt az érvelést azonban kincstári propagandának szánták már akkor is és az ma is. Az alternatíva egyedül és kizárólag ez volt: forradalom vagy ellenforradalom.

A bolsevista diktatúra veszélye 1918-ban egy pillanatig sem fenyegette Németországot, éspedig azon egyszerű oknál fogva, hogy nem létezett ennek nélkülözhetetlen hatalmi eszköze, egy diktatúraképes bolsevik párt. Karl Liebknecht és Rosa Luxemburg mögött 1918. december 30-ig egyáltalában semmiféle szervezet nem állt, és utána is csak olyan gyenge, amely nem hasonlítható össze Lenin tizennégy év viszontagságai során megedződött profi forradalmár bolsevikjeivel. Magányos agitátorok voltak, hatalmuk semmi, többre nem tellett tőlük, mint „forradalmi gimnasztikára", ahogy a forradalmi bizalmiak megvetően nevezték a tevékenységüket: minden cél és értelem nélküli fel-

vonulásokat kezdeményeztek, amelyek csak arra voltak jók, hogy forradalmi hangulatba ringassák a résztvevőket. A „bolsevista veszélynek" nem volt semmi realitása 1918 őszén Németországban, madárijesztő volt csupán.

A nemzetgyűlési választások ugyanakkor egy pillanatig sem képezték komoly vita tárgyát. Amiről viták folytak, az csak az időpont volt – és ez valóban nem tekinthető lényegtelen kérdésnek. A függetlenek minél későbbre akarták halasztani, lehetőleg 1919 tavaszára, hogy a forradalom vívmányai addig konszolidálódhassanak.

Az SPD a lehető legsürgősebben meg akarta tartani a választásokat, a nemzetgyűlést úgyszólván az előző Reichstag folytatásának tekintve, mintha nem lett volna forradalom. De már november végén kompromisszum született, és a felek február 16-ában egyeztek meg. December közepén paradox módon maga a Tanácsok Birodalmi Kongresszusa, a forradalom legfelsőbb szerve hozta előre a választások időpontját január 17-ére. Ez meggyőzően bizonyítja, hogy a tanácsok nem törekedtek diktatúrára, és a tanácsdiktatúra – parlamentáris demokrácia alternatíva nem létezett.

Egész másról volt szó. Az ellenforradalom első számú célja a tanácsok felszámolása volt, miután a forradalom tulajdonképpen abból állt, hogy munkás- és katonatanácsokat hozott létre. A tanácsoknak semmi kifogásuk nem volt a parlamentáris demokrácia ellen. Nem a parlamentet akarták helyettesíteni, hanem olyan eszköznek tekintették magukat, amely a végrehajtó

hatalmat van hivatva alapvetően forradalmasítani és demokratizálni, tehát a tulajdonképpeni államapparátust, a közigazgatást, és különösen a hadügyet. A tanácsok a régi, konzervatív bürokráciát és a régi, konzervatív tisztikart kívánták először ellenőrzésük alá vonni, majd gyökerestül átalakítani és megváltoztatni.

A munkások és a katonák, akik a forradalmat csinálták, ösztönösen tudták, hogy amennyiben a régi bürokrácia és a régi tisztikar megtartja hatalmát, ez a forradalom vesztét jelenti, bármilyen szép is az alkotmány és bármennyire demokratikus is a parlament. Ösztönösen érezték, hogy a valódi hatalom a hivatalokban, a rendőrkapitányságokon, a katonai parancsnokságokon, az igazságügyi palotákban realizálódik, és ha a régi erőszakszervezeteket érintetlenül hagyják, ezek az első alkalmat kihasználva bosszút állnak a forradalmon. Ebben a kérdésben vagy igennel, vagy nemmel lehetett csak dönteni, a tét az volt, hogy a forradalom győz-e vagy az ellenforradalom.

És ebben a kérdésben Ebert és az SPD vezetése egyértelműen az ellenforradalom oldalára állt. Éppen azt szerették volna megmenteni, amit a forradalom meg akart dönteni: a bürokrácia és a tisztikar által megtestesített régi államot és régi társadalmat. Parlamentarizálni szerették volna az *ancien régime*-et, részévé szerettek volna válni, szerepet kívántak vállalni a kormányzásában. De attól a felfordulástól, amit a rendszer forradalmasítása jelentett volna, visszariadtak. *Ezért* akartak mielőbb szabadulni a tanácsoktól. *Ezért* állították be úgy a

tanácsi rendszert – a tanácstagok többségének akaratával szemben –, mint a nemzetgyűlés alternatíváját, és *ezért* vették be propagandájukba oly szívesen azt a polgári félreértést, hogy a tanácsuralom egyenlő a bolsevizmussal.

Valójában alig voltak spartakisták a tanácstagok között – magának Liebknechtnek sem sikerült mandátumot szereznie a Tanácsok Birodalmi Kongresszusára –, kezdettől fogva az SPD volt többségben a legtöbb helyi tanácsban, és ez a tendencia tovább erősödött, amikor december elején a tartományok és a szövetségi államok szintjén területi tanácsokat választottak. Azt lehet mondani éppenséggel, hogy a tanácsok az SPD-t testesítették meg, a párt tagjaiból és funkcionáriusaiból álltak (az USPD tagjai kisebbséget képeztek a tanácsokon belül néhány polgárral együtt) és a kormány készséges segédcsapatai voltak – amelyet még mindig forradalmi kormánynak tartottak.

És ebben rejlett a tragikus félreértés. Mert Ebert kormánya nem volt forradalmi kormány, a császári birodalom csődtömeggondnokának tekintette magát, ahogy ezt Ebert később megfogalmazta. Hűségesen kiszolgálta azokat, akik november 9. óta elszánt ellenségei voltak, és könyörtelen harcot folytatott a saját hívei ellen. A tanácstagok ugyancsak egységfrontba tömörültek legjobb barátaik ellen: nem akartak tudni a tanácsdiktatúrát követelő spartakistákról, csupán arra törekedtek, hogy szociáldemokrata végrehajtó hatalmat biztosítsanak a szociáldemokrata államnak.

Senki nem ismerte fel ezt világosabban, mint Liebknecht és Rosa Luxemburg. Liebknecht például így jellemzi a helyzetet november 20-án: „A megválasztott munkások gyakran kevéssé tájékozottak és csak nagyon keveseknek van osztályöntudata, úgyhogy a munkástanácsoknak ... nincs semmi forradalmi jellege", Rosa Luxemburg pedig ezt írta tíz nappal később: „Ha azoktól a forradalmi szervezetektől függne a forradalom, amelyek az első napokban élen jártak, a munkás- és katonatanácsoktól, akkor rosszul állna a forradalom ügye... A forradalom élni fog a tanácsok nélkül is, a tanácsok halottak a forradalom nélkül."

Nem maradhatott rejtve a szociáldemokrata vezetők előtt sem, hogy a tanácsokban a saját embereik ülnek és nem a spartakisták, a tanácsok működése mégis szálka volt a szemükben. Nem voltak „betervezve", nem illettek bele a programjukba, és a polgári pártokkal és a Legfelsőbb Hadvezetéssel való szövetség akadályát jelentették. Túl kellett adni rajtuk. Kezdettől fogva nemcsak a bizalmatlanság és az ellenszenv jellemezte Ebert és Scheidemann magatartását a tanácsokkal szemben, hanem kifejezetten az ingerültség és a gyűlölködés. Scheidemann ezt mondta a Tanácsok Birodalmi Kongresszusán: „Szilárd meggyőződésem, hogy a munkás- és katonatanácsok intézményének tartós fennmaradása – alapos mérlegelés után jutottam erre a következtetésre – a birodalom biztos bukását eredményezné."

Természetesen akadt bőven kifogásolnivaló a tanácstagok munkájában. Nem volt olyan köz-

igazgatási rutinjuk, mint a régi hivatalnokoknak, és nem volt olyan katonai szakértelmük, mint a vezérkari tiszteknek. Mitől is lett volna? A beavatkozásuk az ügyek intézésébe zavart és felfordulást okozott – de hát tud-e a történelem olyan forradalomról, amely nem okozott zavart és felfordulást? Ennek ellenére többnyire túlzás mindaz, amit a gyűlölködő ellenforradalmi propaganda terjesztett a „tanácsvircsaft okozta káoszról", és amit a szociáldemokrata vezetés készségesen átvett. A tanácsok nem holmi korrupt, élvhajhász forradalmi bohémklubok voltak, javarészt szolid, józan és sokoldalúan képzett munkásokból álltak, párt- és szakszervezeti funkcionáriusokból, és ezek az emberek a maguk módján éppúgy rendet akartak, mint a régi tisztviselők, akiknek ellenőrzésére és leváltására vállalkoztak. Négy hét alatt úrrá lettek a kezdeti nehézségeken, és felépítettek egy a régi közigazgatási testülettel párhuzamos szervezetet, amely minden szinten elfogadhatóan működött. Tiszteletre méltó teljesítmény. Eberhard Kolb *A munkástanácsok és a német belpolitika 1918–19-ben* című tudományos alapművében megállapítja, hogy december elején a tanácsok hálózata olyan politikailag megbízható eszköz volt „az új kormány és a pártvezetőség kezében, amely lehetővé tette volna számukra az állam újjászervezését, ha elszánják magukat rá".

Ők azonban az ellenkezőjére szánták el magukat. A „rendcsinálásra", vagyis a régi rend helyreállítására – pontosan azzal az eszközzel, amit november 8-án még a császár kívánt bevetni: a

fegyverszünet révén felszabadult harcoló alakulatokkal, amelyeket a nyugati hadszíntérről a hátországba lehetett irányítani. Ez volt Ebert és Groener tábornok szövetségének célja és értelme.

Groenernek később, 1925-ben, Münchenben, az úgynevezett tőrdöfés-perben tett vallomása nem hagy kételyt efelől: „Az első számú tennivaló a munkás- és katonatanácsoknak a hatalomtól való megfosztása volt. E cél megvalósítását szolgálta az a terv, amely előirányozta, hogy tíz hadosztály hadrendben vonuljon be Berlinbe. Ebert népmegbízott maradéktalanul egyetértett a tervvel. Egy tisztet küldtünk Berlinbe, hogy tárgyaljon a részletekről, a porosz hadügyminiszterrel is (ez ugyanaz a von Scheüch volt, mint november 9-én), akit természetesen nem lehetett kikapcsolni a tárgyalásokból. A tárgyalások során egy sor nehézség adódott. Legyen szabad csak arra utalnom, hogy a Független-kormánytagok, az úgynevezett népmegbízottak, de mások is, azt hiszem, a katonatanácsok – emlékezetből nem tudom pontosan megmondani – azt a követelést fogalmazták meg, hogy a csapatok éleslőszer nélkül vonuljanak be Berlinbe. A követelést természetesen elutasítottuk, és természetesen Ebert úr is hozzájárult, hogy a csapatok éleslőszerrel vonuljanak be a városba.

Ez a bevonulás egyidejűleg arra is lehetőséget adott volna, hogy ismét szilárd alapokon nyugvó kormány alakuljon meg Berlinben. Mivel önök kérdeztek és nekem eskü alatt vallomást kell tennem, Isten nevére tett vallomásomban

elmondom azt, amiről eddig jó okkal nem beszéltem. A bevonulás lebonyolítására katonai programot dolgoztunk ki, amely napokra lebontva részletezte a tennivalókat: Berlin lefegyverzését, a város megtisztítását a spartakistáktól stb. Minden hadosztály napokra lebontott parancsot kapott, amely a rá kiszabott teendőket tartalmazta."

A „programot", ezt a vezérkar által kidolgozott hadműveleti tervet sokkal később, 1940-ben nyilvánosságra hozták. Ilyen pontokat tartalmaz: „Azt, akinek fegyverviselési engedély nélkül fegyver van a birtokában, főbe kell lőni. Azt, aki hadianyagot, beleértve gépjárművet tart magánál, rögtönítélő bíróság elé kell állítani. A dezertőrök és matrózok tíz napon belül kötelesek jelentkezni a legközelebbi kiképző csapattestnél vagy kerületi parancsnokságon. Azt, aki illetéktelenül beavatkozik valamely hivatalnok jogkörébe, főbe kell lőni. A megbízhatatlan városrészek átkutatandók. Intézkedések hozandók a munkanélküliekről és a közmunkákról. A tisztek tekintélyét maradéktalanul helyre kell állítani (rangjelzés, tisztelgés, kitüntetések, fegyverviselés, frontkatona-jelvény). A hatóságok és a csapatok átveszik az őket megillető jogosítványokat. Minden más fegyveres alakulat azonnal feloszlatandó."

Groener tanúvallomása így folytatódik: „Az elmondottakat az a tiszt, akit Berlinbe küldtem, Ebert úrral is megtárgyalta. Ebert úrnak ezért különösen is hálás vagyok, és abszolút hazaszeretetéért és az ügy iránti maradéktalan odaadásáért mindenhol megvédtem, ahol támad-

A legfőbb hadúr, II. Vilmos császár és legbefolyásosabb tanácsadói, Paul von Hindenburg vezértábornagy (balra) és Erich Ludendorff első főszállásmester (jobbra) helyzetmegbeszélést tart a Legfelsőbb Hadvezetés főhadiszállásán.
Interfoto München

Friedrich Ebert
Bildarchiv Preußischer Kulturbesitz

Wilhelm Groener
Bundesarchiv Koblenz

Philipp Scheidemann
dpa

Gustav Noske
Keystone

Ez a négy ember sorsdöntő szerepet játszott 1918-ban és 1919-ben Németországban. A három civil színleg a forradalom élére állt, de a céljuk a forradalom megfékezése volt. Friedrich Ebert mint birodalmi kancellár „szövetséget" kötött Groener tábornokkal arra, hogy a frontról hazatérő csapatokat a forradalmárok ellen vetik be. Ezzel Ebert kiszolgáltatta magát és a forradalmat a tegnap hatalmasainak.
Philipp Scheidemann, aki eredetileg ellenezte, hogy az SPD belépjen a kormányba, a „csődbe jutott vállalkozásba", néhány hét múlva önhatalmúlag kikiáltotta a köztársaságot. Gustav Noske irányította a forradalmat leverő csapatokat. Híres-hírhedtté vált mondása: „Valakinek el kell vállalnia a véreb szerepét."

Karl Liebknecht beszédet mond egy tömeggyılésen. 1918. november 9-én ő is kikiáltotta a köztársaságot, amelyet szocialistának nevezett.
Ullstein Bilderdienst

A Busch Cirkuszban megrendezett tömeggyűlésen a forradalomtól idegenkedő Ebert a forradalom élére állt. Az új kormányt Népmegbízottak Tanácsának nevezték.
Ullstein Bilderdienst

Rosa Luxemburg. Karl Liebknechttel együtt ő alapította meg a kommunista pártot, ő fogalmazta meg a párt programját és vezércikkeket írt a *Rote Fahne* számára.
Ullstein Bilderdienst

Kurt Eisner bajor miniszterelnök (balra) 1918 decemberében a szövetségi államok kormányképviselőinek berlini konferenciáján. Mellette dr. Friedrich Muckle, Bajorország ideiglenes berlini ügyvivője.
DIZ München / Süddeutscher Verlag Bilderdienst

Hans von Seeckt
dpa

Walther von Lüttwitz
Bildarchiv Preußischer Kulturbesitz

Ez a két tábornok testesítette meg a szabadcsapatokból 1919 márciusában kialakított Reichswehr két fő politikai szárnyát. Hans von Seeckt célja kezdetben a hadsereg depolitizálása volt. Walther von Lüttwitz jobboldali katonai puccsra akarta felhasználni a hadsereget. 1920. március 13-án ő volt a Kapp-puccs kezdeményezője.

Wolfgang Kapp kelet-poroszországi mezőgazdasági főigazgató, az ő neve alatt tartja számon a történelem a márciusi puccsot, jóllehet csak mellékes szerepet játszott benne.
dpa

Hermann Ehrhardt, a róla elnevezett szabadcsapat parancsnoka. Az Ehrhardt-dandár elit-egységnek számított és döntő része volt a forradalom leverésében.
Bundesarchiv Koblenz

ták. A tervezett program Ebert úr teljes egyetértésével és beleegyezésével nyerte el végleges formáját."

Az Ebert–Groener-tervet december 10–16-ig kellett volna végrehajtani. December 16-ra volt kitűzve Berlinben a tanácsok első birodalmi kongresszusa. Ezt kellett volna nyilvánvalóan megelőznie a „rendcsinálásnak" a frontról visszatérő tíz hadosztály bevetésével.

Az eltervezettekből azonban nem lett semmi. Az ellenforradalom egyelőre elmaradt, és a tanácsok kongresszusa a kitűzött időpontban összeült, nem is sejtve, hogy milyen sorstól menekült meg.

Először is az történt, hogy a berlini helyőrség egyes csapatrészei – amelyek a forradalom első napjától kezdve kétkulacsos politikát folytattak, és most nyilvánvalóan megneszelték, hogy mi van készülőben – túl korán léptek akcióba. December 6-án különös dolgok estek meg. Scheidemann később az egészet „totál zavaros ügynek", Richard Müller pedig „bohózatnak" nevezte. A Franzer-ezred egyik egysége megszállta a berlini képviselőházat, és letartóztatta a berlini Munkás- és Katonatanácsok Végrehajtótanácsát, amelyet november 10-én a Busch Cirkuszban választottak meg, és amely november 11. óta itt próbált meg tevékenykedni több-kevesebb sikerrel. Egy csapat gárdalövész az Invaliden- és a Chausseestraße kereszteződésénél feltartóztatta a tüntető spartakistákat, és figyelmeztetés nélkül a tömegbe lőtt. A sortűznek tizenhat halálos áldozata volt, és sokan megsebesültek. Ugyanakkor megjelent a

Birodalmi Kancellária előtt a Franzer-ezred egy másik osztaga, és azt követelte Eberttől, hogy jöjjön ki – Ebert engedett a felszólításnak, sokkal készségesebben, mint máskor –, mire kikiáltották birodalmi elnöknek. A Franzer-ezred szószólója egy Spiro nevű őrmester volt. Szónoklatát így fejezte be: „Éljen a német köztársaság és a nagy Friedrich Ebert, akit ezennel az önök jelenlétében, a fegyveres hatalomra támaszkodva és abban a tudatban, hogy az egész nemzet nevében szólok, Németország elnökének kiáltok ki."

Ebert nem mondott se igent, se nemet. Azt válaszolta, hogy először beszélnie kell a barátaival, a kormány tagjaival. Utána nem került szóba ez a lehetőség, egészen addig, amíg két hónap múlva, 1919. február 11-én a weimari nemzetgyűlés valóban birodalmi elnökké választotta Ebertet. December 6-án még túl korai volt a kezdeményezés, és csendben kimúlt. Hogy Ebert előzőleg tudott-e róla, ez soha nem derült ki. Az államcsíny-kísérletért senkit nem vontak felelősségre. A katonák visszamentek a kaszárnyákba, hogy ki vagy kik voltak az értelmi szerzők, ez homályban maradt. A Végrehajtótanács tagjait is szabadon engedték. Minden olyan volt, mintha mi sem történt volna, csak a halottak maradtak halottak.

Négy nap múlva, december 10-én a „programnak" megfelelően bevonult a harctérről hazatérő tíz hadosztály Berlinbe – nem éppen díszegyenruhában és díszlépésben, de megfelelő tábori rendben és éleslőszerrel. Ebert – aki november 9-én egyszer sem mutatkozott a mun-

kástömegek előtt – fellengzős beszédben üdvözölte őket a Brandenburgi Kapunál: „Soha nem győzött le benneteket az ellenség! És most a ti kezetekbe van letéve Németország egysége!"

De aztán nem következett semmi. A rend helyreállítására és a „szilárd alapokon nyugvó" kormány megteremtésére szőtt terv nem valósult meg, és éveken keresztül azt sem tudta meg senki, hogy egyáltalában volt-e ilyen.

Egyszerűen az történt, hogy a csapatok Ebert üdvözlő beszéde után spontán módon, a fegyelemnek fittyet hányva feltartóztathatatlanul szétszéledtek. Groener és Ebert számításon kívül hagyta a katonák lelkiállapotát: véget ért a háború, örültek, hogy ép bőrrel megúszták, haza akartak menni – közeledett a karácsony. Nem lehetett visszatartani őket. Amikor a bevonulás estéjén elfoglalták a szállásukat, már nem volt teljes a létszám, másnap még többen hiányoztak, és ez így ment karácsonyig. Tizennégy nap elteltével mindössze nyolcszázan maradtak a tíz hadosztályból. Groener szavai szerint: „Úgy elhatalmasodott a csapatokon az otthon utáni vágy, hogy semmit nem lehetett kezdeni ezzel a tíz hadosztállyal, és így teljességgel megvalósíthatatlanná vált az egész program, amely Berlinnek a bolsevista elemektől való megtisztítását, az autók leadását stb. tűzte ki célul." Az ellenforradalom terve egyelőre füstbe ment.

Helyette a Tanácsok Birodalmi Kongresszusa gyűlt össze december 16-án a porosz képviselőházban a Leipziger Platzon. Ez már nem olyan

nekivadult tömeggyűlés volt, mint a berlini Munkás- és Katonatanácsok forradalmi ülése november 10-én a Busch Cirkuszban. Az esemény rendkívül fegyelmezetten, parlamentáris külsőségek között zajlott le, a sajtó jelen lévő tudósítóit a háború előtti SPD-pártkongesszusokra emlékeztette: ugyanazok a típusok, talán még az arcok is ugyanazok voltak, ugyanaz a légkör, ugyanaz a rendre és tisztességre kényes ügyvezetés, ugyanaz a rendezés. A baloldali kisebbség helyét a függetlenek foglalták el, mindössze ennyi volt a különbség. A többség a pártvezetés mögött sorakozott fel.

Ez a többség, teljesen Ebert elképzelése szerint, úgy döntött, hogy előrehozza a nemzetgyűlési választásokat, határozottan elutasította a függetleneknek azt az indítványát, hogy a kongresszus nevezze ki magát legfőbb törvényhozó és végrehajtó hatalomnak, és a november 10-én megalakított berlini Végrehajtótanács helyébe lépő tizenhat tagú Központi Tanácsot még ideiglenes, a nemzetgyűlés egybehívásáig érvényes törvényhozói joggal sem ruházta fel. Mire az elkeseredett függetlenek úgy döntöttek, hogy távol tartják magukat a Központi Tanácstól, így ennek mind a tizenhat tagja az SPD-t képviselte. Ilyen jóhiszeműen és jó szándékúan járt el a tanácsok első birodalmi kongresszusa.

És mégis, ez a szolid és jámbor tanácskongresszus tette elkerülhetetlenné a nagy szakítást a pártvezetés és a tagság között, a forradalom válságát és a polgárháborút, amely 1919 januárjában tört ki. Egy tekintetben ugyanis a kongresszus nem volt engedékeny. Elejét kívánta

venni annak, hogy visszatérjen a forradalom által megdöntött katonai diktatúra, és a tábornokok és a tisztek uralma. A hamburgi küldöttség indítványára a kongresszus nagy többséggel határozatot hozott a hadügy teljes átszervezéséről. Ez a határozat, amely „Hamburgi Pontok" néven vált ismertté, kimondja, hogy a legfőbb parancsnoki jog a népmegbízottakat illeti meg –, a Központi Tanács ellenőrzésével, a fegyelmi hatalmat a katonatanácsok gyakorolják, a tiszteket szabadon választják, nincs rangjelzés, a szolgálaton kívül nincs alá- és fölérendeltségi viszony.

Ami itt ismételten megmutatkozik, az a forradalom antimilitarista jellege. Minden más tekintetben mértéktartónak és nem kellőképpen átgondoltnak tűnhetnek a forradalom célkitűzései, ezt az egy pontot azonban nagyon komolyan vették a küldöttek. A legtöbbjüknek személyes tapasztalatai voltak arról, hogy az ellenforradalom a tisztikar részéről fenyeget. Némelyek konkrét atrocitásokról is hallottak, amelyeket a nyugat-németországi városokba bevonuló katonaság követett el – munkástanácstagok letartóztatásáról és bántalmazásáról, vörös zászlóégetésekről, titkos parancsról, amely polgárháborúra készülő önkéntes alakulatok megszervezését rendelte el. Ebert azonban még minden gyanú felett állt. A Groenerrel kötött szövetségről nem tudott senki.

A Hamburgi Pontok elfogadása elevenjébe vágott ennek a szövetségnek, és az elkövetkező válság nyitánya volt. Hindenburg azonnal táviratozott, és közölte, hogy „nem ismeri el" a kongresszus határozatait. Groener Berlinbe

utazott, és lemondással fenyegetődzött, ha a Hamburgi Pontokat végrehajtják. Lemondását helyezte kilátásba az USPD három népmegbízottja is – ők természetesen arra az esetre, ha a Hamburgi Pontok *nem* kerülnek végrehajtásra. Ebert megpróbált időt nyerni, és a jövőben meghozandó végrehajtási utasításoktól várta a megoldást. (Groener: „Ebert felülmúlhatatlan volt a manőverezés művészetében.")

Közben a Legfelsőbb Hadvezetés a Berlin környéki kaszárnyákban önkéntes alakulatokat szervezett – az ellenforradalom kemény, megbízható, ütőképes egységeit, akiknél nem kellett attól tartani, hogy szétszélednek, mint a frontról hazatért tíz hadosztály. A Berlinben állomásozó csapatok pedig, amelyek eddig, nem mindig meggyőző módon ugyan, de a forradalom oldalán álltak, nyugtalankodni kezdtek.

Mialatt Berlin lakossága a béke első nyomorúságos karácsonyára készült – nem volt karácsonyi liba, karácsonyi sütemény, nem volt gyertya, a feketepiacon karbiddal töltött patronhüvelyeket árultak, amelyeket a karácsonyfára lehetett aggatni, és meggyújtva bűzösen pislákolva égtek –, a politikai atmoszférában ugyanolyan vihar előtti csend volt érzékelhető, mint a forradalom hetét megelőzően. A vihar karácsonykor tört ki. December 24-én ágyúdörgésre ébredt a város.

9

A KARÁCSONYI VÁLSÁG

1918. december 24-ének reggelén véres csatát vívott egymással a forradalom és az ellenforradalom a berlini királyi palota előtti téren. A forradalom győzött, majd kiadta kezéből a győzelmet. Úgy is lehetne mondani, hogy karácsonyi meglepetésként odaajándékozta az ellenforradalomnak.

Minden forradalom sorsát a fegyveres erő magatartása dönti el. 1918 utolsó heteit nemcsak a szociáldemokrata „népmegbízottak" kettős játéka tette olyan zavarossá, hanem mindenekelőtt az, hogy hétről hétre, napról napra változott a helyzet, senki nem tudta megmondani, melyik oldalon áll a fegyveres erő, és egyáltalában mit lehet fegyveres erőnek nevezni. A fegyverszünettel ugyanis olyan vad demobilizáció indult meg, amely teljesen kicsúszott az ellenőrzés alól. Nem csak azok a frontkatonák széledtek szét és mentek haza, akikkel Ebert és Groener december közepén megpróbálta felszámolni a forradalmat, azokat a hátországi alakulatokat sem lehetett feltartóztatni, akik a forradalmat csinálták. Ők is otthon akartak lenni karácsonyra. Csupán a tisztek maradtak és a legénységből azok, akik számára „gyöngyélet" volt a katonásdi. A forradalmat viszont koráb-

ban azok csinálták, akik ennél szebb életet is el tudtak képzelni. Ami mindenekelőtt a még mindig meghatározó szerepet játszó berlini helyőrséget illeti, már december 6-án megmutatkozott, hogy pillanatnyi összetételében inkább az ellenforradalomhoz húz, mint a forradalomhoz. Vagy legalábbis – Otto Wels hatására, aki november 9-én és 10-én olyan eredményesen megdolgozta a berlini katonákat, hogy utána városparancsnokká nevezték ki – kiszámíthatatlan tényezővé vált.

Egy kivétel volt: a Népi Haditengerészetnek nevezett hadosztály, amely november 9-én még nem létezett, azóta azonban a forradalom tulajdonképpeni gárdaalakulatává nőtte ki magát. A magját az a néhány száz matróz alkotta, akik a forradalom hetében Kielből Berlinbe jöttek. Ott először letartóztatták, és csak november 9-én, a forradalom hatására engedték szabadon őket. Újabb néhány száz, berlini illetőségű leszerelt matróz csatlakozott hozzájuk, majd végül kétezer, akik november 12-én Wels kifejezett kívánságára ugyancsak Kielből érkeztek Berlinbe. A Népi Haditengerészet állománya tehát novemberben mintegy háromezer főre rúgott, és a forradalom elitcsapatának számított. November 15-én a hadosztály a városparancsnok utasítására átvette a betörőknek és fosztogatóknak kiszolgáltatott királyi palota őrzését. Ettől kezdve az alakulat vezérkara beköltözött a palotába, a legénység pedig a palotához közel lévő Marstallba, az istállóházba.

Egy hónapig a Népi Haditengerészet volt a berlini városparancsnokság büszkesége, amikor

hirtelen megváltozott a helyzet. Talán azért, mert december 6-án az alakulat szembefordult a puccsal és leváltotta parancsnokát, aki ebbe belekeveredett, talán azért, mert útjában állt a Groener-tervnek, amelynek célja a „rend helyreállítása" volt, vagy egyszerűen azért, mert fordult a szél, és egy „Népi Haditengerészet" már nem illett bele a képbe. Mindenesetre decemberközepétől Wels városparancsnok – önszántából vagy felsőbb utasításra – félreérthetetlenül a hadosztály feloszlatására törekedett.

Ha valaki meg akarja fojtani a kutyáját, veszettnek mondja, tartja egy francia közmondás. Az alakulatot egyszerre „spartakista kapcsolatokkal" vádolták, és a királyi palotában elkövetett fosztogatásokat is az ő számlájukra írták, holott ők vetettek véget ezeknek. Az volt a szándék, hogy kitelepítik őket a palotából, és a létszámukat hatszázra szállítják le. (A hadosztály amúgy is, magától is a harmadára, mintegy ezer főre csökkent november óta.) Hogy nyomást gyakoroljon rájuk, Wels városparancsnok visszatartotta a zsoldjukat. A karácsony pedig egyre közeledett.

Groteszkül hangzik, hogy egy ezerfős katonai egység karácsonyi zsoldja körüli huzavona véres utcai csatává fajult, ebbe törött bele a kormány bicskája, ez alakította ki a polgárháború végleges frontjait, és ez fosztotta meg utolsó esélyétől a forradalmat. A történet operettbe illő, de a nevetségesnek ható fordulatok mögött véresen komoly valóság állt. Nem a karácsonyi zsold volt a tét, hanem a Népi Haditengerészet léte, és vele együtt a dolgok akkori állása szerint

úgyszólván magának a forradalomnak a léte. 1918 karácsonyának története történelem, a német történelem egy fejezete, amelyet olvasva nem tudjuk, hogy sírjunk-e vagy nevessünk.

A karácsony előtti héten szűnni nem akaró tárgyalások folytak Wels és a matrózok képviselői között a városparancsnokságon. Wels azt követelte tőlük, hogy hagyják el a palotát. A matrózok azt a feltételt támasztották, hogy Wels előbb jelöljön ki nekik más szállást. Hogy végül is sikerült-e megegyezniük, ezt nem lehet tudni. Történni mindenesetre nem történt semmi. A matrózok nem kaptak új szállást, nem költöztek ki a palotából, és nem kaptak zsoldot. A szenteste pedig egyre közeledett.

December 23-án a matrózok elvesztették a türelmüket. Vezetőik és szószólóik déli tizenkét órakor a városparancsnokság helyett a Birodalmi Kancelláriára vonultak.

Itt totális válság fenyegetett. A november 10-én összehozott „szocialista egység koalíciója" szétesőben volt. Az SPD és az USPD népmegbízottjai között bizalmatlanság uralkodott, ingerült hangon tárgyaltak, és nyíltan veszekedtek egymással. A matrózok figyelmét nem kerülhette el, hogy a függetlenek mint baráttal, az SPD képviselői pedig mint ellenséggel bánnak velük. Végül a következő döntéssel bocsátották el őket: ha leadjátok a kulcsokat, megkapjátok a zsoldot. Az új szálláshelyről nem esett szó, arról sem, hogy hol kell leadni a kulcsokat.

Délután négykor a matrózvezérek újra a Birodalmi Kancellárián voltak, immár a kulcsokkal és fegyveres kísérettel, amely a bejáratnál őrséget állt, amíg ők bent tárgyaltak. A küldöttség, élén vezetőjükkel, egy Dorrenbach nevű hadnaggyal, Emil Barthnál, a három USPD-s népmegbízott egyikénél jelentkezett, s neki adták le a kulcsokat. Barth a telefon után nyúlt, és értesítette Welset, hogy rendben van a dolog a kulcsokkal, tehát fizethet, de Wels azt válaszolta, hogy csak Eberttől fogad el utasítást. Barth ekkor Eberthez irányította a küldöttséget, aki letagadtatta magát.

Ez már meghaladta a matrózok tűrőképességét. Dorrenbach parancsára elzárták a Birodalmi Kancellária kijáratait, megszállták a telefonközpontot, és elvágták a vezetékeket, ami azt jelentette, hogy házi őrizet alá helyezték a népmegbízottakat. Akár azt is megtehették volna, hogy letartóztatják vagy lepuffantják őket – ha akarták volna. Ilyesmire azonban nem gondoltak Dorrenbach és az emberei, hiszen csak a zsoldjukért jöttek, ami járt nekik! Tény azonban, hogy vad düh fogta el őket. Úgy vélték, hogy minden oldalról a bolondját járatják velük, és hogy ezt nem tűrhetik.

Hát kinek a kezében van a fegyver? Ki az erősebb? Végtére is, ki csinálta a forradalmat? Kinek köszönhetik ezek az urak, ez az Ebert meg ez a Wels a pozíciójukat? Hát majd most kapnak az urak egy kis leckét, hogy máskor ne támadjon kedvük packázni a forradalmár matrózokkal!

Mialatt a matrózok egyik csoportja a népmegbízottakat tartotta bezárva a Birodalmi Kancellárián, egy másik, nagyobb csoportjuk a város-

parancsnokságra vonult. Itt már ellenállás fogadta őket. Az őrök nem engedték be a matrózokat az épületbe, a bejáratoknál dulakodás kezdődött, majd megjelent egy tank és belelőtt a matrózokba. Hárman közülük az életüket vesztették.

Ekkor a matrózok rohamra indultak, benyomultak az épületbe, letartóztatták Welst és két alvezérét, és ökölcsapásokkal, puskatussal, halálos fenyegetésekkel arra kényszerítették őket, hogy menjenek velük a Marstallba. Nem segített, hogy Wels most már hajlandó volt kifizetni a zsoldjukat. A matrózok magukkal vitték a pénzt, de magukkal vitték Welst is. Ezalatt társaik a népmegbízottakat őrizték a kancellárián. Délután öt óra volt, már leszállt a korai decemberi este.

Egy dologról nem tudhattak azok a matrózok, akik megszállták a Birodalmi Kancellária telefonközpontját és elvágták a vezetékeket, arról, hogy Ebert dolgozószobája és a Legfelsőbb Hadvezetés között (amely időközben Kasselba tette át székhelyét) a telefonközpont kiiktatásával közvetlen összeköttetés van. Ezen az úton kért most Ebert segítséget. A vonal másik végén egy olyan férfiú jelentkezett, akire a későbbiekben még nagy szerep várt – Kurt von Schleicher őrnagy. Ezen a napon adatott meg neki az első történelmi jelentőségű fellépés. „Azonnal intézkedem – közölte Eberttel –, hogy indítsanak Berlin környékéről kormányhű csapatokat az önök kiszabadítására. Talán – tette hozzá reménykedve –, a sok elmulasztott alkalom után

most adódik egy utolsó lehetőség, hogy lecsapjunk a radikálisokra."

Egy időben azzal, hogy a matrózok erőszakkal megszerzett zsoldjukkal és a foglyul ejtett Welsszel visszatértek a Marstallba, a Legfelsőbb Hadvezetés Potsdamból és Babelsbergből telefonon csapatokat rendelt Berlinbe. Annak a tíz hadosztálynak az utolsó maradékát, akiknek feladata a berlini „rendcsinálás" lett volna december 10. és 15. között. Alig voltak többen nyolcszáznál, de rendelkezésükre állt néhány tábori üteg is. A matrózok létszáma meghaladta ugyan valamivel az ezret, de csak géppuskáik és kézi lőfegyvereik voltak.

Ettől kezdve összezavarodik a kép. Az ellentmondásos beszámolókból nem lehet egyértelműen kideríteni, hogy mi történt december 23-án a késő délutáni órákban. Nem világos, hogy véget ért-e ekkorra a népmegbízottak házi őrizete vagy nem, mindenesetre öttől hétig kormányülés volt, ahol Ebert nem árulta el a három függetlennek, hogy mi van készülőben, és ezek a kormányülés után gyanútlanul hazamentek vacsorázni. Ebert és SPD-s kollégái maradtak.

Az sem világos, tudták-e a matrózok, hogy csapatok vonulnak föl ellenük. Valahogy azonban tudomást kellett szerezniük róla, mert este fél kilenckor, amikor újra összeáll a kép, már nagy a harci készülődés. Két irányból menetoszlopok masíroznak csörömpölve, nehéz fegyverzetben a Birodalmi Kancellária irányába: nyugatról, a Tiergarten felől a Potsdamból és Babelsbergből érkezett csapatok vállra vetett

fegyverrel és lovak vontatta ütegekkel, keletről, a Marstall felől az egész Népi Haditengerészet az előírásos hadrendben. A matrózok valamivel előbb érkeznek meg, mint a katonák. Dorrenbach ezen a napon immár harmadszor interveniál Ebertnél: a Tiergarten irányából katonák közelednek teljes harckészültségben. Mit jelentsen ez? Ha nem fordulnak vissza, a fegyvereké lesz a szó.

Ebben a pillanatban belépnek Ebert szobájába a Berlinbe rendelt csapatok parancsnokai is, jelentést tesznek, és parancsot kérnek arra, hogy tüzet nyissanak. A két ellenséges alakulat vezetői egymással farkasszemet nézve várják, hogy mit mond Ebert, akit mindkét részről – nem minden bizalmatlanság nélkül – a maguk emberének tekintenek. A matrózok azért, mert még mindig a „népmegbízottat" látják benne, a tisztek meg azért, mert tőlük kérte, hogy „szabadítsák ki".

Mit nem adna az események krónikása egy magnófelvételért erről a jelenetről! Sajnos egy szó sem ismeretes abból, ami Ebert dolgozószobájában ezen az estén elhangzott. Csak az eredményt lehet tudni: mind a két fél visszavonult: a katonák a Tiergartenbe, a matrózok a Marstallba. Azt is tudjuk, hogy Ebert megígérte, a másnapi kormányülés rendezni fogja az ügyet: Csak semmi vérontás!

Azt is tudjuk azonban, hogy éjjel két óra körül Ebert mégis olyan parancsot adott a Tiergartenben táborozó csapatoknak, miszerint reggel támadják meg a Marstallt, és füstöljék ki onnan a tengerészeket.

A parancs motívumai vitatottak. Ebert másnap azt állította, hogy valaki felhívta a Marstallból, és figyelmeztette: veszélyben van Otto Wels élete. Ez nem hangzik valami meggyőzően. Ha ugyanis Wels élete tényleg veszélyben forgott volna, akkor az Ebert által elrendelt támadás végképp arra ösztönzi fogvatartóit, hogy végezzenek vele. Scheidemann tanúvallomása szerint egyébként Wels hajnali három órakor, tehát több órával a támadás előtt – igaz, egy órával a parancs kiadása után – beállított a Birodalmi Kancelláriára, erősen megviselt állapotban, de élt és egészséges volt. Itt ismét megmutatkozik az a sajátos jólelkűség, amely 1918 német forradalmárait akkor sem hagyta el, amikor nagyon felingerelték őket. Kétségtelen, hogy alaposan helybenhagyták Welst, és Ebertre meg a kollégáira is jól ráijesztettek, de ezzel elintézettnek tekintették a dolgot, a legroszszabbtól visszariadtak. Gyilkolásra még a düh sem vitte rá őket. – Az ellenforradalmároknak nem voltak ilyen aggályaik.

Valószínűbbnek tűnik egy másik verzió, amely szerint éjféltájban Groener felhívta Ebertet, és megfenyegette, hogy felmondja a kettőjük közötti szövetséget, ha Ebert nem tesz a helyzet komolyságának megfelelő lépéseket.

Sok rábeszélésre különben sem volt szükség, Ebertnek magának is akadt elég félnivalója ezen a délutánon és estén, és a félelemnek olyan a természete, hogy könnyen csap át haragba. Akárhogy volt is, éjjel kettőkor a Birodalmi Kancellária kiadta a parancsot a támadásra,

és reggel háromnegyed nyolckor eldördült az első ágyúlövés a palota előtti téren.

A csata kisebb-nagyobb szünetekkel délig tartott, és a matrózok győzelmével végződött. Ez tény, a részleteket illetően azonban zavarosak és ellentmondásosak a beszámolók. Az biztos, hogy a palotára zúdított tüzérségi tűz nem járt eredménnyel. Az Ebert-csapatok ágyúkkal és géppuskákkal lőttek, több irányból. Már az ütközet első órájában hatvan gránát csapódott be a palotába és a Marstallba, az épületek súlyosan megrongálódtak, de a matrózok tartották állásaikat.

Kilenc és tíz óra között, amikor az ütközet még javában dúlt, és nem lehetett tudni, kinek a javára dől el, már tódult a térre a mellékutcákból az ágyúdörgés hangjára idecsődült civil közönség – munkások, de nők és gyerekek is. Ez bizonyára nagyon demoralizáló hatással volt a kormánycsapatokra, mert a tömeg határozottan a matrózok pártján állt. A hangulat november 9-ére emlékeztetett, amikor a felvonulók plakátjaira ez volt írva: „Testvérek, ne lőjetek!"

Tíz óra körül a harcoló felek szünetet tartottak, mert el kellett zavarni a csatatéren lábatlankodó nőket és gyerekeket. Fél tizenegykor fokozott hevességgel újult ki a harc, és a matrózok ellentámadásba mentek át. A következő órákban állítólag több katona átállt hozzájuk, és sok fegyveres civil is a segítségükre sietett. Mindenesetre a nem matrózpárti *Vorwärts* másnapi tudósításában ez olvasható: tizenkét órakor „a géppuskás matrózok és szimpatizánsaik

ellenőrzésük alatt tartották a Marstall környékét, beleértve a Königstraßét is, egészen a Városházáig".

Ekkortájt fejeződtek be véglegesen a harcok. A támadók arra kötelezték magukat, hogy visszahúzódnak, mire szabad elvonulást kaptak. A matrózok vállalták, hogy visszatérnek a szállásukra – ahonnan el akarták zavarni őket. Ők voltak a csata győztesei. A halottakat és a sebesülteket, akiknek a száma nem ismeretes, mind a két fél magával vitte.

Ezen a délutánon, szenteste délutánján, mélységes döbbenet és levertség lett úrrá a kasseli főhadiszálláson és a berlini Birodalmi Kancellárián. Von Harbou őrnagy, aki vezérkari tiszti minőségben teljesített szolgálatot a matrózok ellen bevetett csapatoknál, ezt táviratozta Kasselba: „A Lequis hadtestparancsnoksághoz tartozó csapatok a továbbiakban alkalmatlanok az aktív bevetésre. A kormány védelmét az eddigi módszerekkel nem látom biztosítottnak. A mai összecsapás kimenetele katasztrofális politikai hatással lehet a kormányra. A Lequis hadtestparancsnokság véleményem szerint teljesen lejáratta magát. Feloszlatását javaslom." (Lequis tábornok volt a két héttel korábban Berlinbe vezényelt tíz hadosztály parancsnoka.) A Kasselban azonnal összehívott vezérkari konferencián több tiszt a Legfelsőbb Hadvezetés feloszlatását javasolta. „Nincs értelme tovább lázadni a sors ellen. Mindenki menjen haza, és azzal törődjék, hogyan tudja megvédeni a családját és saját magát."

Aki szembeszállt ezzel a defetizmussal – és huszonnégy órán belül immár másodszor írta be nevét a német történelembe – az Kurt von Schleicher őrnagy volt. Ha most nem futamodunk meg, bizonygatta a távolabbi jövőt szem előtt tartva, akkor ez a berlini vereség jelentéktelen epizód marad. A már szerveződőben lévő önkéntes csapatok meg fogják menteni a helyzetet. Groener csatlakozott Schleicher véleményéhez. Megbízható értesülései voltak arról, hogy a szabadcsapatok felállítása már előrehaladott stádiumban van, és meg volt róla győződve, hogy az idő az ellenforradalomnak dolgozik.

Ebert nem sokat tudott erről, a Legfelső Hadvezetés neki sem fedte fel a kártyáit. Azzal viszont nagyon is tisztában volt, hogy milyen kiszolgáltatott helyzetbe kerül, ha a forradalom kihasználja december 24-i győzelmét. Komolyan számolt azzal, hogy a forradalmárok rajtaütnek a Birodalmi Kancellárián, és volt rá oka, hogy a saját biztonságát is féltse.

Groener leírásából, aki szenteste újra felhívta, egy nyugodt, flegmatikus Ebert képe bontakozik ki, aki úgyszólván humorosan fogta fel a helyzetet. Arra a kérdésre, hogy mit szándékszik tenni, Groener szerint Ebert így válaszolt: „Mindenekelőtt elmegyek valamelyik barátomhoz, és jól kialszom magam, mert nagyon rám fér. A Birodalmi Kancelláriára pedig betelepedhet Liebknecht, ha akar, üres fészket fog találni."

Más szemtanúk, akik beszéltek Eberttel ezen a karácsonyestén, kevésbé imponáló képet festenek róla. Állítólag már az előző éjszaka is, de különösen most, a palota előtti téren elszenvedett vereség után csaknem pánikhangulatban követelte, hogy a kormány hagyja el Berlint, és menjen valahová vidékre, ahol csend van és nyugalom – Rudolstadtba vagy Weimarba. „Ez – így – nem – megy", ismételgette csaknem hisztérikus nyomatékkal hangsúlyozva minden szót. „Így – egyszerűen – nem – lehet – kormányozni."

Amikor Groenerrel beszélt, talán jobban összeszedte magát, mint amikor a kollégáival. Több egybehangzó tanúvallomásból kitűnik, hogy nem érezte magát biztonságban a Birodalmi Kancellárián, és nem ok nélkül. Ha van a tömegeknek rátermett vezetője, semmi nem állja útját annak, hogy a forradalom 1918 karácsonyán magához ragadja a hatalmat.

A forradalomnak azonban nem volt olyan vezetője, aki felismerte volna a nagy lehetőséget, és különben is: szenteste volt. A matrózok végre megkapták a zsoldjukat, harcoltak és győztek, ünnepelni akartak.

Ami Liebknechtet illeti – akinek semmi köze nem volt az elmúlt napok eseményeihez –, azzal töltötte karácsony éjszakáját, hogy egy rendkívül hatásos vádiratot szerkesztett Ebert ellen, amely a Spartacus-szövetség lapja, a *Die Rote Fahne* (A Vörös Zászló) december 25-i számában jelent meg hatalmas szalagcímmel: Eberts Blutweihnacht (Ebert véres karácsonya). A forradalmi bizalmiak, akik ezen az estén, mint mindenki más, otthon ültek, és a „Csendes éj"-t énekelték, tüntetést hirdettek meg az

ünnep első napjára, ezzel a jelszóval: „A helyzet véresen komoly, veszélyben a forradalom!” A független szociáldemokratáknak, élükön a még mindig mélabús Haaséval, viszont egy gondolatuk volt csak: kilépni ebből a kormányból, de azonnal. A továbbiakban nem kívántak felelősséget vállalni az olyan szörnyűségekért, mint amilyenek december 24-én zajlottak le az ő tudtuk és közreműködésük nélkül.

Ennél nagyobb szívességet valószínűleg aligha tehettek volna Ebertnek és munkatársainak. Groener megdicséri Ebert ügyességét, amellyel a karácsonyi válságot arra használta fel, hogy kiszorítsa a függetleneket a kormányból. Walter Oehme, a Birodalmi Kancellária akkori irodafőnökének titkára arról számol be, hogy már a karácsony előtti napokban valósággal kinézték a három USPD-s népmegbízottat a Birodalmi Kancelláriáról. „A napi pletyka magától értetődő természetességként emlegette a lemondásukat. Csak az volt a kérdés, hogy milyen új, jobboldali szocialista munkatársak kerülnek a helyükre. Jóllehet az egész hivatali apparátus előzőleg is egyértelműen a jobboldali szocialista népmegbízottak pártján volt, attól a naptól fogva azonban [a Tanácsok Birodalmi Kongresszusa és a kizárólag SPD-tagokból álló Központi Tanács megválasztásának napjától fogva] csak nekik voltak hajlandók dolgozni, Haasét, Dittmannt és Barthot kezdték lassan kikapcsolni.” Néhány szociáldemokrata történész tagadja, hogy ez megfelel a valóságnak, de ha valóban így történt, akkor fölösleges volt az igyekezet, a három USDP-s népmegbízott magát „kapcsolta ki”.

A december 23-i és 24-i konfliktusban tanúsított politikai taktikájuk naivsága csak azzal magyarázható, ha feltételezzük, hogy tudatosan vagy ösztönösen a kormányzati felelősségtől való szabadulásra törekedtek, mert nem tudtak megfelelni a feladat támasztotta kihívásnak. Egy álló napig azon vitatkoztak SPD-s kollégáikkal, hogy jogos volt vagy nem volt jogos a december 24-i tűzparancs, és amikor nem jutottak eredményre, a csupa SPD-tagból álló Központi Tanácsra bízták a döntést. A testület, mint ez várható volt, ellenük döntött, mire ők kiléptek a kormányból.

Ez december 29-én történt. Már a következő nap, december 30-án megválasztották az utódokat, és a szociáldemokrata népmegbízottak Wissel és Noske személyében két új kollégát kaptak a saját pártjukból. A másfél hónapja meghirdetett „szocialista egység” sírbatételét a diadal leplezetlen megnyilvánulásai kísérték. „Vége a bénító széthúzásnak”, tudatja a német néphez intézett felhívás. „Most már van lehetőség arra, hogy dolgozzunk!” A munka célja a kiáltvány szerint a „nyugalom és a béke”. A „forradalom” szó nem fordul elő a szövegben, az aláírás pedig ez: „a Birodalmi Kormány”. Ilyen, hogy „Népmegbízottak Tanácsa” nem létezett többé.

Így lett a forradalom első és egyetlen katonai győzelméből öt napon belül döntő politikai vereség. November 9-én és 10-én még Ebert arra

kényszerült, hogy a forradalom feltartóztatása érdekében engedményt tegyen a forradalomnak, és a „szocialista egységre" támaszkodva alakítson kormányt. Most, másfél hónap elteltével immár a múlté volt ez a – kezdettől fogva inkább látszólagos, mint valódi – szocialista egység. Minden politikai erő, amely valóban akarta a forradalmat, vagy legalábbis szimpatizált vele, kívül rekedt a hatalmon – és ez rajtuk is múlt: elmulasztották a cselekvés óráját, nem ismerték fel a kínálkozó alkalmat. Hagyták, hogy kimanőverezzék őket a hatalomból – vagy maguk manőverezték ki belőle magukat.

Az egyik közvetlen következmény a politikai baloldal széthullása volt. A vereséget mindig veszekedés és civakodás követi, a vert csapatban mindenki a másikra hárítja a felelősséget. Így volt ez most is.

December 30-án a Spartakus-csoport végleg kivált az USPD-ből, és Németország Kommunista Pártja (KPD) néven önállósította magát. Egyidejűleg szakított a forradalmi bizalmiakkal is, akik nem kívántak részt venni az új párt megalapításában, és Liebknecht „utcai taktikáját" – a folytonos tüntetések taktikáját – már régóta veszélyesnek és dilettánsnak tartották.

Magán a KPD-n belül már az alapító kongresszuson éles ellentétek merültek fel a tagság és a vezetés között. A párt tömegei azonnali akciót követeltek, a vezetés hosszabb folyamatra kívánt berendezkedni. (Rosa Luxemburg: „Elvtársak, nagyon kényelmessé teszitek magatoknak a dolgot ezzel a radikalizmussal... Csak most kezdődik igazán a forradalom.")

Az USPD a spartakisták kiválása után is széthúzó párt maradt. A jobbszárnyon sokan azt fontolgatták, hogy visszamennek az SPD-be, a balszárny pedig a korábbi népmegbízottakat hibáztatta mindenért, azt állítva, hogy mindent rosszul csináltak és totálisan csődöt mondtak. A forradalmi bizalmiak kizárták szervezetükből Emil Barthot, aki másfél hónapja még a legszűkebb vezetőséghez tartozott, és aki eddig egyedül képviselte őket a Népmegbízottak Tanácsában.

A baloldal politikai vezetése tehát teljesen szétzilálódott ezekben a karácsonyi napokban, a munkástömegekben viszont újjáéledt a forradalmi hangulat. Novemberben azt hitték, hogy győztek, karácsony óta úgy érezték, hogy elárulták őket és elcsalták tőlük a győzelmet. Legyőzve azonban még nem érezték magukat. Próbáljuk meg újra, biztatták magukat. Hát nem magunknak köszönhetjük mindazt, amit novemberben elértünk? Hát kellettek hozzá vezetők? Miért ne sikerülne másodszor is, ami egyszer sikerült?

Amikor szombaton, december 29-én az elesett matrózokat temették Friedrichshainban, Berlin egy keleti városrészében, beláthatatlan tömeg kísérte őket utolsó útjukra, a végsőkig elkeseredett gyászolók tömege, plakátokkal a kezükben, amelyeken a matrózok gyilkosainak nevezték Ebertet, Landsberget és Scheidemannt, és erőszakot ígértek cserébe az erőszakért. A gyászolók feltartott ököllel ezt kiáltották kórusban: „Vesszenek az árulók!"

A város keleti részének utcáit elárasztó tömeg vonulása órákon keresztül tartott, és ez már a forradalom második hulláma volt. Egy hét elteltével felgyorsultak az események.

Die Rote Fahne

Zentralorgan des Spartakusbundes

Eberts Blutweihnacht.

Matrosen haben nicht kapituliert. — Halten Schloß und Marstall besetzt. — Sicherheitsmannschaften und Teil der Soldatenwehr kämpfen auf Seite der Matrosen. — Teil Ebert'scher Truppen fraternisiert. — Feindliche Truppen meist entwaffnet. — Ultimatum von 10 Minuten. — Artillerie beschießt Schloß und Marstall. — Infanterie und Kavallerie stürmen. — Bewaffnete Arbeitermassen eilen zu Hilfe. — 70 Opfer. — Schloß und Marstall von den Matrosen behauptet. — Ebert-Scheidemann die Schuldigen. — Neue Ebert-Truppen im Anmarsch. — Matrosen klären sie auf. — Berliner Vollzugsrat vermittelt. — Wels abgesetzt.

Der Krieg gegen die Revolution.

Der 24. Dezember.

A Rosa Luxemburg és Karl Liebknecht által kiadott *Die Rote Fahne* 1918. december 25-i számának vezércikke. (Institut für Zeitungsforschung, Dortmund.)

10

A JANUÁRI DÖNTÉS

A német forradalom sorsa az 1919. január 5. és 12. közötti héten dőlt el Berlinben. Ez a néhány nap „Spartakus-hét" néven vonult be a történelembe – alaptalanul. Az, ami ezen a héten történt, nem a szociáldemokrata kormány elleni kommunista felkelés volt. A berlini munkástömegek kísérlete volt arra, hogy a november 9-én és 10-én megszerzett és félig már elveszített vívmányokat visszaszerezzék, méghozzá ugyanolyan módon, mint akkor. Január 5. egy második november 9. volt.

Az azonban, ami novemberben legalábbis látszólag sikerült, januárban teljes kudarccal végződött. A kudarc oka részben az volt, hogy a vezetés, amely ismét a forradalmi bizalmiak kezébe került, még átgondolatlanabbul és tehetetlenebbül működött, mint akkor. De mindenekelőtt azon múlott, hogy Ebert most már elég erősnek érezte magát, és meg merte tenni azt, amit novemberben még nem: volt bátorsága arra, hogy szétlövesse a forradalmat.

Azt, ami Berlinben január 5-én történt, senki nem tervelte ki, de még csak előre látni sem lehetett. Spontán tömegmegmozdulás volt, triviális indítékkal. A porosz belügyminiszter elbocsátotta a berlini rendőrfőkapitányt, egy

Emil Eichhorn nevű jelentéktelen figurát, aki se előtte, se utána semmilyen szerepet nem játszott az eseményekben, ő azonban nem volt hajlandó tudomásul venni a miniszteri intézkedést. Az USDP tagja volt, és segítséget kért pártja berlini szevezetétől. Január 4-én, szombaton a berlini USDP és a forradalmi megbízottak vezetősége, valamint az újonnan megalakult KPD két képviselője, Liebknecht és Pieck megbeszélést tartott a Főkapitányságon Eichhornnal, és úgy döntöttek, hogy másnapra tiltakozó felvonulást hirdetnek meg Eichhorn elbocsátása ellen. Jobb ötletük nem volt. Azon pedig, ami utána következett, csak ámultak és bámultak.

A felhívás vasárnap délután két órára szólt „egy a Siegesalleén megtartandó impozáns tömegtüntetésre". De már délelőtt, akárcsak november 9-én, hatalmas menetoszlopok tartottak minden munkásnegyedből a város központja felé, és két órára több százezer ember gyűlt össze a Siegesalleén és környékén, a Tiergartenben, az Unter den Lindenen, a királyi palota előtti téren, valamint a Königstraßén, egészen az Alexanderplatzig, a főkapitányság épületéig.

A tüntetés nem békés séta volt, hanem tiltakozó demonstráció. Sokan fegyvert is hoztak magukkal. A résztvevőket keserűség és tettvágy fűtötte. Miután elhangzottak a beszédek – a legtöbben nem hallottak semmit, mivel ekkor még nem voltak hangosító berendezések –, a tömeg nem oszlott szét. Pontosan úgy, mint november 9-én, egyszerre mindenütt akadtak bátor és elszánt emberek, akik magukhoz ra-

gadták a kezdeményezést, jelszavakat adtak ki és fegyveres csoportokat szerveztek. A tüntetők nem elégedtek meg azzal, hogy tüntettek, hanem tenni is akartak valamit.

Később némelyek azt állították, hogy a kormány *agent provocateur*-ként működő ügynökeinek is része volt a történtekben. Lehetséges, de ezek aligha tudták volna provokálni a tüntetőket, ha a tömeget nem fűti a tettvágy.

Délutánra fegyveres akció lett a felvonulásból, amelynek fő célja a sajtónegyed volt. A fegyveresek valamennyi nagy lapkiadó – a Scherl, az Ullstein, a Mosse, a *Vorwärts* – székházát megszállták, a gépeket leállították, a szerkesztőségekben dolgozókat hazaküldték. Később más csoportok a főbb pályaudvarokat is megszállták.

Még az éjszaka folyamán is izgatott csoportok járták a belváros utcáit, megszállni való stratégiai célpontok és sötétben bujkáló ellenforradalmárok után kutatva. De nem találtak. A forradalom, amely november 10. óta szünetelt, most újra kitört, és ezen az éjszakán úgy látszott, hogy hatalmába kerítette Berlint.

Senkit nem lepett meg jobban a január 5-i a tömegmegmozdulás, mint azokat, akik kezdeményezték. Sejtelmük sem volt róla, micsoda lavinát indítanak útnak.

Vasárnap este a baloldali vezetők újabb tanácskozást tartottak a berlini rendőrfőkapitányságon. A tanácskozásnak nyolcvanhat résztvevője volt: hetven forradalmi megbízott, az USDP berlini elnökségének tíz tagja, élükön

az öreg Georg Ledebourral, a katonák két, a matrózok egy képviselője, Liebknecht és Pieck mint a KPD küldöttei és végül Eichhorn, a házigazda. A tanácskozás az egyik jelenlévő szerint „teljesen a nap lenyűgöző eseményeinek hatása alatt állt, és nem tudott döntésre jutni a folytatást illetően. Olyan volt a hangulat, hogy lehetetlenné tett minden objektív állásfoglalást. A szónokok egymást igyekeztek túlharsogni nagyhangú kijelentéseikkel és követeléseikkel."

A legelrugaszkodottabb állítást valamennyiük közül Heinrich Dorrenbach kockáztatta meg, a Népi Haditengerészet vezetője, akit a többiekkel együtt megrészegítettek az elmúlt órák eseményei, de már éppen elég kótyagos volt a palota előtti téren aratott karácsonyi győzelemtől is. Kijelentette: „nemcsak a Népi Haditengerészet áll a forradalmi bizalmiak mögött, hanem valamennyi berlini ezred, és készek fegyverrel megdönteni az Ebert–Scheidemann-kormányt." Ezt követően Liebknecht úgy nyilatkozott, hogy a dolgok jelenlegi állását figyelembe véve lehetséges és feltétlenül szükséges megdönteni a kormányt. Ledebour így vélekedett: „Ha döntünk, döntsünk gyorsan."

A két katona óvatosabb volt: „Talán mögöttünk állnak a csapatok – figyelmeztette az egyik a jelenlevőket –, de mindig is ingadoztak." A másik még pesszimistább volt. Még az is kétséges, mondta, hogy Dorrenbach a saját embereit maga mögött tudhatja (ez a kétkedés rövidesen nagyon is megalapozottnak bizonyult). Hiábavaló volt azonban a józan figyelmeztetés, nem lehetett megfékezni a győzelmi mámort,

amit furcsa módon nem a vezetők szuggeráltak bele a tömegbe, hanem a tömeg a vezetőkbe. A tanácskozás résztvevői nyolcvan szavazattal hat ellenében úgy döntöttek, hogy „fel kell venni a harcot a kormány ellen, és folytatni kell annak megdöntéséig".

Még az éjszaka folyamán a következő felhívás ment ki:

„Munkások! Katonák! Elvtársak! Félreérthetetlen és meggyőző módon kinyilvánítottátok azt a szándékotokat, hogy meg kívánjátok hiúsítani a véreskezű Ebert-kormány újabb merényletét a forradalom ellen. Most azonban többről van szó. Gátat kell szabni minden ellenforradalmi mesterkedésnek! Ezért szüntessétek be a munkát a gyárakban, és legyetek a Siegesalleén ma délelőtt tizenegy órakor! Az a feladat vár ránk, hogy megszilárdítsuk és végső győzelemre vigyük a forradalom vívmányait. Harcra fel a szocializmusért! Harcra fel a forradalmi proletariátus hatalmáért! Le az Ebert–Scheidemann-kormánnyal!"

Az egybegyűltek nem kevesebb, mint ötvenhárom tagú „Ideiglenes Forradalmi Bizottságot" választottak, Ledebourral, Liebknechttel és egy bizonyos Paul Scholzéval az élén. Ez a Forradalmi Bizottság kinyilvánította, hogy „ideiglenesen átveszi a kormányzati ügyek intézését". Valójában azonban sem a kormányzati ügyeket, de még csak a forradalom ügyeit sem vette át. Egyetlen ténykedése a hétfői, újabb felvonulásra való felhívás kibocsátása volt.

A felhívás hatásosnak bizonyult, hétfőn délelőtt talán még nagyobb tömeg gyűlt össze az utcákon, mint vasárnap. Ismét ott álltak a tüntetők szorosan fej fej mellett a Siegesalleétől az Alexanderplatzig, fegyverrel a kezükben, várakozásteljesen, tettre készen. A tegnapi főpróba után megnőtt az önbizalmuk, miután teljesen spontán módon, vezetők nélkül megmutatták az erejüket és hatalmukat. Most, hogy voltak vezetőik – legalábbis így gondolták –, készen álltak a döntésre, harcra és győzelemre.

Aztán nem történt semmi. A vezetőség nem hallatott magáról. Némely csoport ismét önállósította magát, és megszállt még néhány középületet, így a Wolff-féle távirati ügynökséget és a Birodalmi Nyomdát, a kormányépületek elleni döntő rohamra azonban parancs nélkül nem vállalkozott senki. Parancs viszont sehonnan nem érkezett, a Birodalmi Kancellária előtt pedig több ezer ugyancsak felfegyverzett kormányhű civil állt, akiket az SDP mozgósított a reggeli órákban.

Teltek-múltak az órák. Köd szállt le a városra, és a barátságos reggeli napfény után hidegre és nyirkosra fordult az idő. Aztán lassan beesteledett, parancs pedig még mindig nem érkezett. A tüntetők már régen elmajszolták a magukkal hozott zsíros kenyeret, és jelentkezett az éhség, a forradalom telének szűnni nem akaró éhsége. Délutántól kezdve oszlani kezdett a tömeg, estére már csak kevesen maradtak, éjfélre pedig teljesen kiürült a belváros. 1919. január 6-án, bár ezt még senki nem tudta, kimúlt a német forradalom.

Mi történt? Mindenekelőtt az, hogy a Berlinben állomásozó csapatok támogatása elmaradt. Pontosan úgy alakultak a dolgok, ahogy egy nappal korábban a két katona előre megmondta: a csapatok ingadoztak, vitatkoztak, nemigen tudták, mire megy ki a játék, és mint eddig is, egyszerre akartak forradalmat meg békét és nyugalmat. Mindenesetre semmi kedvük nem volt vásárra vinni a bőrüket. Még a Népi Haditengerészet is „semlegesnek" nyilvánította magát. Délelőtt az ötvenhárom tagú forradalmi bizottság a legjobbakat remélve átköltözött a rendőrfőkapitányságról a matrózok főhadiszállására, a Marstallba, de délután a matrózok már kitessékelték őket. Ezzel múlt el a nap.

Este ismét összegyűltek a baloldal vezetői a főkapitányságon, de egész más hangulatban, mint egy nappal korábban. Már nem a kormány megdöntéséről volt szó, hanem arról, hogy miként lehetne ebből az egész ügyből valahogy kihátrálni.

Hétfő este ez lehetségesnek látszott, még a következő két vagy három nap folyamán is. A hét első felében még mind a két oldal tartott a másiktól, a kormány is a forradalomtól. A vasárnapi sokk teljesen lebénította a kormányt, és hétfőn újabb tömegfelvonulást lehetett látni a Wilhelmstraßéból. Az Unter den Linden olyan volt, mint egy katonai tábor, és a kormány tagjainak a hátuk borsózott arra a gondolatra, hogy ez a tábor megindul ellenük. Hogy valójában mennyire tehetetlenek a forradalom veze-

tői, azt nem tudhatták. A berlini csapatokra pedig a kormány éppen úgy nem számíthatott, mint ellenfelei.

Igaz, Berlin környékén, a brandenburgi kaszárnyákban már szerveződtek a szabadcsapatok, és szombaton, amikor Ebert és Noske Zossenban megtekintette Maercker tábornok újonnan megalakult Honi Vadászhadtestjét, jóleső csodálkozással nyugtázták, hogy végre „igazi katonákat" látnak. Állítólag Noske ekkor megveregette a nála két fejjel alacsonyabb Ebert vállát, és így biztatta: „Légy nyugodt, minden jóra fordul." De hát ez szombaton történt Zossenban, és sovány vigasz volt hétfőn Berlinben, amikor az Unter den Lindent nem Maercker honi vadászai, hanem felfegyverzett forradalmárok tartották megszállva.

Így Eberték nagy megkönnyebbüléssel fogadták, amikor a kormányból december 29-én kivált USDP-s népmegbízottak ezen a hétfőn felajánlották közvetítésüket. Elfogadták az ajánlatot, mert legalábbis időt nyerhettek vele. Csupán az volt Ebert feltétele, hogy a forradalmárok szüntessék be a sajtónegyed megszállását.

A Forradalmi Bizottságnak hétfő este kellett erről döntenie. Ha igent mond, talán meg nem történtnek lehetett volna tekinteni mindazt, ami megtörtént. De a bizottság nemet mondott.

Az első pillanattól az utolsóig szánalmas az a színjáték, amit ez a Forradalmi Bizottságnak nevezett tehetetlen monstrum előadott. Előrevezető utat nem tudott mutatni, visszakozni nem akart. A tegnapi győzelmi mámor óta

óriásit zuhant a hangulat. A vereség elismerése és a visszavonulás elrendelése több volt annál, mint amire ez az ötvenhárom ember huszonnégy óra alatt lelkileg át tudott állni.

Mellesleg talán be nem vallott kételyeik is voltak, hogy képesek-e garantálni a sajtónegyed megtisztítását. Hiszen nem ők rendelték el a lapkiadók megszállását, így nem bízhattak abban sem, hogy a fegyveres csoportok most majd engedelmeskednek nekik. Még azt sem tudták több csoportról, hogy ki a parancsnoka. Ez a Rendőrfőkapitányságon székelő Forradalmi Bizottság valójában semmire sem volt jó, amit azonban titkolni kellett. Mit tehettek tehát egyebet, nemet mondtak.

Ebertnek nem jött ez rosszul. Nem az volt a célja, hogy a november 10-hez hasonló látszatbékét kössön a forradalommal, hanem az, hogy leszámoljon vele. („Közeleg a leszámolás órája", fenyeget a kormány két nappal később, január 8-án kelt felhívása, amit Ebert fogalmazott meg.) A baloldali vezetőkkel folytatott kilátástalan tárgyalásokat elhúzta még néhány napig, és közben katonai előkészületeket tett. Ezek két vonalon futottak.

Az egyik Noske, vagyis a szabadcsapatok vonala volt. Noskét még hétfőn, amikor a Birodalmi Kancellária ostromától kellett tartani, főparancsnoknak nevezték ki. Saját visszaemlékezése szerint így kommentálta a megtisztelтetést: „Rajtam ne múljon, valakinek el kell vállalnia a véreb szerepét." Azonnal elhagyta a veszélyeztetett zónát, és a Brandenburgi Kapu irányában tartva átvágta magát a felfegyverzett

forradalmárokon, akik nem tudták, hogy ki ez a hosszúra nyúlt, szemüveges civil. „Azt ismételgettem sűrű bocsánatkérések között, hogy sürgős elintéznivalóm van, és a tömeg készségesen utat nyitott." Dahlemben, Berlin egyik nyugati elővárosában ütött tanyát, a Lujza királynéról elnevezett előkelő leánynevelő intézetben, ahol még tartott a karácsonyi szünet. Innen irányította az új szabadcsapatok szervezését Berlin környékén és készítette elő a városba való bevonulásukat. Dahlemben nem volt forradalom, ide nem tévedt munkás, és a tágas, téli álmukat alvó kertekben előkelő csend uralkodott. Noske tehát nyugodtan dolgozhatott.

Ehhez a munkához azonban időre volt szükség, és Ebertnek nem volt vesztegetni való ideje. Berlinben még tartott az általános sztrájk, a sajtónegyedet és a pályaudvarokat még mindig a fegyveres forradalmárok tartották megszállva, a Rendőrfőkapitányságot pedig az ötvenhármak: a Forradalmi Bizottság, és egymást érték a tömegfelvonulások a város keleti és nyugati részében egyaránt. Ha a szabadcsapatok nincsenek még menetkész állapotban – nem lehetne-e valamit kezdeni a Berlinben állomásozó katonasággal? Ebert mindenesetre úgy döntött, hogy megpróbálja. Biztos akadnak olyan egységek vagy csapatrészek, amelyeket be lehet vetni a „spartakisták" ellen!

Ezt a második vonalat ő maga vette kézbe, ő maga készítette elő az ellencsapást a forradalmárokra, miközben folyamatosan tárgyalt velük, és azt hangoztatta, hogy nem akar vérontást. És valóban a berlini alakulatok beavatkozása hozta meg a döntést. A szabadcsapatok csak akkor vonultak be a városba, amikor a csata sorsa már eldőlt.

A döntő események 1919. január 9. és 12., csütörtök és vasárnap között zajlottak le. Ezek voltak azok a napok, amikor a katonaság Ebert parancsára szétlőtte a forradalmat a fővárosban. Négy napon keresztül dörögtek az ágyúk Berlinben, amire korábban csak december 24-én volt példa. Egy tarkabarka sereg – a mindig is szélsőségesen konzervatív „cserebogarak", az újonnan megszervezett, Ebert-hű „Reichstag-ezred", a karácsonyi napokban felállított, jobboldali radikális Reinhard önkéntes ezred és végül a szenteste napján olyan szégyenletes vereséget szenvedett, majd újjászervezett potsdami zászlóalj von Stephani őrnagy vezetésével – súlyos utcai harcokban egymás után elfoglalta a forradalmárok által megszállt épületeket, utoljára, vasárnap, a Rendőrfőkapitányságot.

A legádázabb csatát szombaton, január 11-én délelőtt vívták a *Vorwärts* lindenstraßei székházáért. Az épületre leadott első tüzérségi sorozat, akárcsak karácsonykor a palotánál, nem bizonyult eredményesnek, és az első rohamot a védők visszaverték. Az ágyútűz második sorozata már hevesebb volt, és ezt követően szörnyű dolgok történtek. A *Vorwärts* védői hat parlamentert küldtek fehér zászlóval, hogy a szabad elvonulásról tárgyaljanak. Az ostromlók egyet közülük visszaküldtek azzal, hogy csak feltétel nélküli megadásról lehet szó, a többi ötöt agyba-főbe verték, majd két elfogott futárral együtt

falhoz állították. Ezután újra megrohamozták az épületet, és foglyul ejtették a háromszáz védőt.

Von Stephani őrnagy felhívta a Birodalmi Kancelláriát, és megkérdezte, hogy mit csináljon ezzel a rengeteg fogollyal. Írásos tanúvallomása szerint a válasz így hangzott: „Valamennyit agyonlőni!" Mint régi vágású tiszt ezt megtagadta, azt azonban nem tudta megakadályozni, hogy az ostromlók hét foglyot agyonlőjenek, a többieket pedig csaknem kivétel nélkül puskatussal alaposan helybehagyják. Volkmann birodalmi levéltári tanácsos, aki a katonasággal szimpatizálva írta meg a forradalom történetét, a következőkről számol be: „A feldühödött katonákat alig lehet megfékezni. Amikor látják, hogy az egyik tisztjük, akit a lázadók foglyul ejtettek és a lövöldözés alatt a *Vorwärts* épületében őriztek, kezet nyújt a spartakistáknak, és így köszöni meg a méltányos bánásmódot, amelyben része volt, véresre verik."

Január 12-én befejeződtek Berlinben a harcok, a forradalom elbukott. „Spartakista", tehát kommunista forradalom volt? Kezdettől fogva ezt hangoztatták a győztesek, és mind a mai napig tartja magát ez a nézet. (Figyeljük csak meg, milyen magától értetődően nevezi Volkmann „spartakistáknak" a *Vorwärts* székházának megszállóit.)

Ez nem felel meg az igazságnak. A KPD nem számított rá, hogy januárban felkelés fog kitörni, nem akart és nem tervezett ilyet, és nem is a KPD irányította a felkelést. A tömegek tervszerűtlen, vezetők nélküli akciója egyenesen megrémítette. A párt állásfoglalása nélkül beinduló tömegfelkelés ellentmondott a kommunista szervezkedés minden szabályának. Amikor Liebknecht január 8-án betévedt a pártvezetőség ülésére, valósággal záporoztak rá a szemrehányások, hogy önkényesen részt vett a tömegmegmozdulásban. Rosa Luxemburg állítólag ezzel támadt neki: „Karl, hát ez a párt programja?", vagy egy másik változat szerint: „Karl, téged nem érdekel a párt programja?"

De még a gyászos emlékű „Forradalmi Bizottságot" – amelyben nem a két kommunista, Liebknecht és Pieck volt a hangadó, hanem a forradalmi bizalmiak – sem lehet a januári felkelés kitervelőjének, kirobbantójának és vezetőjének tekinteni. Ez a felkelés kizárólag a berlini munkástömegek spontán megmozdulása volt, ugyanazon munkástömegeké, akik novemberben forradalmat csináltak. Ezek a tömegek legnagyobbrészt szociáldemokraták voltak, nem spartakisták vagy kommunisták, és a januári felkelés semmiben sem különbözött a novemberitől.

Bizonyítható, hogy valóban így van, mert a tömegek nem hallgattak. Ennek a januári hétnek a második felében, amikor a „Forradalmi Bizottság" tehetetlensége számukra is nyilvánvalóvá vált, és mialatt a sajtónegyedben már az ágyúké volt a szó, a felkelők különböző tömeggyűléseken figyelemre méltó világossággal fogalmazták meg céljaikat.

Január 9-én – csütörtökön – negyvenezer munkás vonult ki az AEG-ből és a Schwartz-

kopff-Művekből a Humboldthainba, elhatározták – ugyanúgy, mint november 10-én – „a munkások egyesítését, bármilyen irányzathoz tartozzanak is", és egy paritásos bizottságot állítottak fel ebből a célból. A következő napokban az egyesülési mozgalom gyakorlatilag minden berlini üzemre kiterjedt. Jellemző a munkások helyzetmegítélésére a spandaui üzemek (nyolcvanezer munkás) január 10-én elfogadott négypontos követelése: 1. a népmegbízottak mondjanak le; 2. a három munkáspárt alakítson közös bizottságokat paritásos alapon; 3. válasszák újra a munkás- és katonatanácsokat, a Központi Tanácsot, a Végrehajtó Tanácsot és a népmegbízottakat; 4. a szocialista pártok tegyenek kezdeményezést az egyesülésre. Jellemző továbbá a munkások hangulatára a schönebergi Délnyugati Elektromos Művek munkásainak január 10-i követelése, hogy „mondjon le minden politikai irányzat vezetője, miután nem tudták megakadályozni a szörnyű testvérgyilkosságot".

Ezek nem spartakista vagy kommunista célok voltak. Pontosan azok a célok, amelyek mellett november 10-én Ebert is látszólag elkötelezte magát, amikor a szocialista egységet hirdette meg, és kijelentette: „Nem akarunk testvérharcot." Ezekért a célokért harcoltak a munkások november 9-én, és ezekért a célokért ragadtak újra fegyvert spontán módon, vezetők nélkül a véres januári napokban.

Még mindig azt akarták, amit novemberben: hogy a szocialista pártok egyesüljenek és a régi feudális-polgári állam helyén egy új munkás-

állam épüljön fel. Ebert ezt a célt november 10-én látszólag elfogadta, de valójában soha nem azonosult vele, kezdettől fogva a régi államhoz ragaszkodott. Ez volt az, amit a munkások november és január között felismertek, és januárban nem spartakista vagy kommunista forradalmat csináltak, hanem a novemberi forradalmat ismételték meg. De a forradalom, amely először még képes volt a látszatgyőzelemre, másodszorra véres vereséget szenvedett.

A munkások, akik november 9-én és január 5-én kivonultak az utcára, és akik január 9-én, 10-én és 11-én tömeghatározatok formájában adtak hangot elképzeléseiknek, január 19-én, az alkotmányozó nemzetgyűlés megválasztásánál még mindig legnagyobbrészt a szociáldemokratákra szavaztak. Még mindig szociáldemokratának és nem függetlennek vagy kommunistának érezték magukat, csak éppen Ebertről, Scheidemannról és Noskéról volt az a véleményük, hogy többé nem nevezhetők szociáldemokratának.

Csakhogy most Ebert, Scheidemann és Noske kezében volt a hatalom, ők döntötték el, hogy kinek van joga magát szociáldemokratának nevezni és kinek kell eltűrnie, hogy a „spartakista" szitokszóval illessék. És azt is megtehették, hogy minden határozatot, amit a munkások ennek a januári hétnek a során hoztak, a papírkosárba továbbítsanak.

Ahhoz persze, hogy ezt a hatalmat a saját elvtársaikkal szemben meg tudják tartani, mostantól fogva eléggé szokatlan szövetségesekre kel-

lett támaszkodniuk – olyan szövetségesekre, akiknek a szemében maguk is félig „spartakisták" voltak. Ugyanazzal a jámbor együgyűséggel, amellyel két hónappal ezelőtt a forradalom kiszolgáltatta magát Ebertnek, most Ebert szolgáltatta ki magát az ellenforradalomnak.

Amikorra Ebert megnyerte a berlini csatát, Noske is befejezte a maga előkészületeit. Az első szabadcsapatok készen álltak a városba való bevonulásra. Szombaton, január 11-én – a *Vorwärts* székházának megrohamozása után – kaphatott belőlük egy kis ízelítőt Berlin: Maercker vadászainak flottatüntetését a nyugati, polgári városrészeken keresztül, Lichterfeldétől Steglitzen és Schönebergen keresztül a Potsdamer Platzig, majd tovább a Dönhoffplatzig. A konzervatív *Post* „Reménysugár" címmel tudósított másnap az eseményről:

„Tegnap délután 3 óra körül régóta nélkülözött látványban volt része néhány nemzeti gondolkodású szívnek [sic!]. Katonai egységek vonultak a Potsdamer Platzon keresztül a Dönhoffplatz irányába. Katonai egységek, tisztekkel. Olyan katonai egységek, amelyeken látszott, hogy a parancsnokaik kézben tartják őket. Óriási, lelkesen éljenző tömeg állt sorfalat a bevonulásukhoz. A menet megakad, a csapatnak meg kell állnia. Határozott vezényszavak hangzanak el: »Század, állj! Fegyvert lábhoz!« A parancsot fegyelmezetten, pontosan végrehajtják. Bravó!, visszhangozza a közönség. Csodálattal adózik mindenki ennek a nagyszerű, kifogástalan, fegyelmezett egységnek és vezetőinek."

A *Post* elhallgatta, hogy a lakosság csodálatát kiváltó csapat élén egyetlen civilként egy hórihorgas, pápaszemes civil masírozott: Gustav Noske. Nem hagyta magát megfosztani ettől az élménytől. A sajátos látványról a már idézett Volkmann ad pillanatfelvételt: „A halálosan komoly arc vasakaratról tanúskodik. Mellette félig gúnyos, félig zavart arckifejezéssel egy ezredes menetel."

Maercker vadászainak bevonulása Berlinbe csak az előjáték volt. Január 15-én, a forradalom hetét követő szerdán az egész déli és nyugati városrészt és a belvárost megszállta az újonnan felállított „Lüttwitz hadtestparancsnokság". Az északi és keleti munkásnegyedektől egyelőre távol tartották magukat. Ezek meghódítását, amit vérontás nélkül nem lehetett elképzelni, későbbre halasztották.

A város nyugati része az újonnan megszervezett Lovas lövész Gárdahadosztálynak jutott, amely az előkelő Eden Hotelban ütötte fel főhadiszállását. Az utcákon plakátok hirdették: „A Lovas lövész Gárdahadosztály bevonult Berlinbe. Berliniek! A hadosztály ígéri nektek, hogy addig nem hagyja el a fővárost, amíg végleg rendet nem teremtett."

A lovas lövészek még a bevonulás napján leadták névjegyüket: megölték Karl Liebknechtet és Rosa Luxemburgot.

11

KARL LIEBKNECHT ÉS ROSA LUXEMBURG MEGGYILKOLÁSA

Amikor a puskatussal félig agyonvert Karl Liebknechtet és Rosa Luxemburgot az Eden Hotelnál autóba tuszkolták, hogy a Tiergartenben végezzenek velük, ez egyelőre szinte semmit nem változtatott a politikai események menetén. A forradalomban Liebknechtnek csak mellékes szerep jutott, Rosa Luxemburgnak pedig még annyi sem, de mivel a személyüknek szimbolikus jelentősége volt, most, amikor ütött a forradalom utolsó órája, talán az ő meggyilkolásuk adta meg a jelet a végső leszámolásra. Akkor mindenesetre úgy látszott, hogy ez a bűntény csupán kirívó epizód, és nincs különösebb jelentősége.

Ma megdöbbenéssel kell megállapítanunk, hogy ez az epizód volt az az esemény, amelyből a német forradalom drámájának tulajdonképpeni történelemformáló ereje táplálkozott. Fél évszázad távlatából nézve van benne valami a golgotai esemény kísérteties, kiszámíthatatlan távlatokat nyitó hatásából, amely a maga idején ugyancsak jelentéktelen epizódnak tűnt.

A halál elválaszthatatlanul egybekötötte Liebknechtet és Rosa Luxemburgot. Életükben kevés közük volt egymáshoz, különböző életpá-

lyát futottak be, és az egyéniségük is alapvetően különbözött egymástól.

Liebknecht egyike volt a legbátrabb férfiaknak, akik német földön valaha is megpillantották a napvilágot, nagy politikusnak viszont aligha nevezhető. 1914 előtt az SPD-n kívül alig ismerték, a pártban nem sokra tartották, egy nagy ember jelentéktelen gyerekének tekintették. A pártalapító Wilhelm Liebknecht fia „hirtelen haragú, önfejű, de jószívű fiskális volt, aki hajlott rá, hogy túldramatizálja a dolgokat".

A párt ifjúsági munkájában tevékenykedett, és írt egy könyvet a militarizmus ellen, ami miatt másfél évi várfogságra ítélték. Csak ezután jelölte a párt képviselőnek, részben a hatalom iránti dacból, részben azért, hogy kárpótolja a szerzőt. 1908-tól a porosz tartományi parlament, 1912-től a Reichstag tagja volt. Meglehetősen ironikus jellemzést ad Rosa Luxemburg a képviselő Liebknechtről: „Minden idejét a parlamentben, üléseken, bizottságokban, megbeszéléseken tölti, folyton rohan, járműről járműre ugrál, gyorsvasútról le, villamosra fel, autóba be, minden zsebe tele jegyzetfüzetekkel, a kezében frissen vásárolt újságok, amelyeket nincs ideje elolvasni. Testét, lelkét egyaránt megüli az utca pora..." Ugyanő, amikor a háború kitörése után megpróbált a párton belül háborúellenes ellenzéki csoportot szervezni, ezt írta Liebknechtről: „Karl úgyszólván elérhetetlen, felhőként lebeg felettünk."

Rosa Luxemburg ezzel szemben már a századfordulótól a német politikai élet szembetűnő figurája volt. Háromszorosan volt kívülálló:

mint nő, mint zsidó és mint félig külföldi (Orosz-Lengyelországban született és látszatházasságot kötött, hogy megkapja a német állampolgárságot). Ezenkívül természetesen pukkasztotta a polgárokat és a szociáldemokratákat radikális nézeteivel, egyben pedig kivívta barátai és ellenségei csodálatát – gyakran kelletlenül fanyalgó csodálatát – sokoldalú adottságaival, amelyek a zsenialitás határát súrolták. Éles és kifinomult elme, ragyogó stiliszta, magával ragadó szónok, vérbeli politikus, eredeti gondolkodó volt, és mindezek mellett melegszívű, elbűvölő asszony. A szellemessége, tiszteletre méltó komolysága, szenvedélyessége, jósága elfeledtette, hogy nem szép. Szerették, féltek tőle és gyűlölték.

A századelő szociáldemokráciájának németországi és nemzetközi szintű vitáiban mindig vezető szerepet vitt. Egyenrangú szövetségese vagy ellenfele volt Bebelnek, Kautskynak, Leninnek, Trockijnak, Jaurèsnek és Piłsudskinak. Az 1905-ös forradalom idején többször visszaruccant Oroszországba, közben időnként börtönbe zárták, hol felségsértésért, hol izgatásért, hol a tisztikar megsértéséért. A szellemi értékek beláthatatlan gazdagsága áradt belőle, csodálatos asszony volt, száz évben egyszer születik ilyen.

A háború egyszerre oly módon változtatott meg mindent, ami Goethe *Faust*-jának szavaira emlékeztet:

Csiga mód vánszorgunk mi föl,
bezzeg az asszonynép elől!

...
Biz ez csak amolyan beszéd,
hogy annyival vannak elébb;
nekik ezer lépés kevés,
*mi férfinak egy szökkenés.**

A Reichstag hátsó soraiban ülő, ismeretlen Liebknecht egyszeriben megelőzte a nagy Rosa Luxemburgot, és világszerte ismertté vált, nem valami bravúros politikai huszárvágással vagy intellektuálisan egyedi teljesítménnyel, hanem két bátor, valóban páratlan erkölcsi erőről tanúskodó tettével. 1914. december 2-án ő volt az egyetlen képviselő a Reichstagban, aki a második hadikölcsön ellen szavazott. Csak az tudja méltányolni ezt, aki ismeri az akkori Németországban és az akkori Reichstagban uralkodó hangulatot. 1916. május elsején pedig a Potsdamer Platzon tartott ünnepségen (nem sokan voltak jelen, néhány százan, legfeljebb ezren, rendőröktől körülvéve) a következő szavakkal kezdte beszédét: „Le a háborúval! Le a kormánnyal!" Tovább nem jutott, a rendőrök karon ragadták és magukkal vitték. Két és fél évet töltött fegyházban, elzárva a nyilvánosság elől, de ennek a néhány szónak nagyobb hatása volt, mint a leghosszabb és leghangzatosabb beszédnek. Amikor Liebknecht 1918. október 23-án kiszabadult a börtönből, egész Németországban, de messze Németország határain túl is a háború elleni tiltakozás és a forradalom megtestesüléseként tisztelték.

* *Faust* I. (Jékely Zoltán fordítása).

Rosa Luxemburg csak 1918. november 9-én szabadult. Szinte az egész háborút rács mögött töltötte, egy évet börtönben, bírósági ítélet következtében, két és fél évet „védőőrizetben". A börtönben megőszült, de szelleme semmit nem vesztett ragyogó szuverenitásából. Ekkor írta meg klasszikusnak számító kritikáit a német szociáldemokráciáról és a bolsevista forradalomról.

A börtönből való kiszabadulás után még két hónap adatott mind a kettőjüknek, az a két hónap, amelyben a német forradalom kitört és elbukott.

Ha őszintén akarunk válaszolni arra a kérdésre, hogy mi része volt Liebknechtnek és Rosa Luxemburgnak e két hónapig tartó drámában, azt kell mondanunk, hogy kevés vagy semmi. Minden ugyanígy történt volna nélkülük is. Még az olyan „egyetlen napig hősök" is, mint az Artelt és Dorrenbach nevű matrózok, nagyobb befolyással voltak az adott pillanatban az események menetére, mint a forradalom e két emblematikus alakja. A tulajdonképpeni főszereplőkre – Ebertre és csapatára, a forradalmi megbízottakra, a berlini katonai alakulatokra, a két szocialista pártszervezetre, a munkás- és katonatanácsok gyűléseire, a kiszámíthatatlan tömegmegmozdulásokra – valójában soha nem tudott hatni Liebknecht és Luxemburg. Liebknechtnek volt ugyan néhány fellépése, Luxemburgnak még az sem.

Részletekbe menően rekonstruálható az a tevékenység, amit ez alatt a hatvanhét nap alatt folytattak. Alapítottak és számos nehézséggel és

akadállyal megküzdve szerkesztettek egy újságot, a *Die Rote Fahné*-t, amelynek ők írták a vezércikkeit. Részt vettek – eredménytelenül – a forradalmi bizalmiak és a berlini USPD ülésein. Ez a sikertelenség arra indította őket, hogy saját pártot alapítsanak, előkészítették és megrendezték a KPD alapító kongresszusát, valamint ők tartották a fő referátumokat. Rosa Luxemburg fogalmazta meg a pártprogramot. A pártalapítás egyébként nem jelentett számukra maradéktalan sikert, a tagság több fontos kérdésben leszavazta őket. Ez már 1918 utolsó napjaiban történt. 1919. január 4-én Liebknecht önállósította magát, és a berlini rendőr-főkapitányságon töltötte minden idejét az itt tehetetlenkedő ötvenhármak, a Forradalmi Bizottság tagjaként. Ettől kezdve Rosa Luxemburg egyedül szerkesztette a *Die Rote Fahné*-t.

Ha mindehhez hozzászámítjuk a tüntetéseken való részvételt, az ott tartott rögtönzött beszédeket, a folytonos vitákat az elvtársaikkal, akkor egy túlfeszített, hektikus életmód képe bontakozik ki előttünk, álmatlan éjszakákkal és szűkre szabott élelmiszeradaggal. Karl Liebknecht és Rosa Luxemburg valóban megszállottként *dolgozott* az 1918. november 9. és 1919. január 15. közötti napokban, az alatt a rövid idő alatt, amikor lehetőségük volt rá, hogy dolgozzanak, és eljutottak teljesítőképességük végső határáig. *Elérni* azonban nem értek el semmit. Nem lehet őket egy német bolsevista forradalom vezetőinek, német Leninnek vagy Trockijnak nevezni. Nem is voltak ilyen ambícióik.

Rosa Luxemburgnak azért nem, mert a Lenin és Trockij nevéhez fűződő forradalmi erőszakot elvből elvetette, és többször csaknem ünnepélyesen kijelentette, hogy a forradalomnak természetes és demokratikus módon kell kinőnie a proletár tömegek tudatából, és hogy ez a folyamat Németországban még az elején tart. Karl Liebknechtnek azért nem, mert meg volt győződve róla, hogy a forradalmat nem kell csinálni, mert az magától csinálódik, és ez tulajdonképpen már megtörtént, így a továbbiakban semmiféle szervezésre és manipulációra nincs szükség. Lenin rögtön azután, hogy 1917. áprilisában visszatért Oroszországba, kiadta a jelszót: „Szervezni, szervezni és újra csak szervezni." Liebknecht és Luxemburg nem foglalkozott szervezéssel, Liebknecht jelszava így hangzott: agitálni, Luxemburgé: felvilágosítani.

Rosa Luxemburg tartotta is magát ehhez a jelszóhoz. Senki más nem látta az első pillanattól kezdve olyan világosan és nem elemezte olyan kérlelhetetlenül a német forradalom valóságát és kudarcának okait – az SDP kétszínűségét, az USDP szétziláltságát, a forradalmi bizalmiak koncepciótlanságát –, mint ő tette nap mint nap a *Die Rote Fahne* hasábjain. Ez a maga nemében páratlan újságírói teljesítmény volt ugyan, de nem vitte előbbre a forradalom ügyét. Csak azt eredményezte, hogy a leleplezettek és kipellengérezettek halálosan meggyűlölték a cikkek szerzőjét.

A szó szoros értelmében halálos volt ez a gyűlölet. Bizonyítható, hogy már legkésőbb december elején kitervelték Liebknecht és Rosa Luxemburg meggyilkolását, és átgondolt tervszerűséggel készültek rá. Már december első napjaiban plakátok jelentek meg a berlini hirdetőoszlopokon a következő szöveggel: „Munkások, Polgárok! A hazát végveszély fenyegeti. Mentsétek meg! Nem külső veszély viszi pusztulásba, hanem belső: a Spartacus-csoport. Verjétek agyon a vezetőiket! Öljétek meg Liebknechtet! Akkor béke lesz, lesz munkátok és kenyeretek! A frontkatonák."

Frontkatonák ekkor még nem voltak Berlinben. A gyilkosságra való felhívás más forrásból származott.

Hogy milyenből, erre vonatkozólag megbízható dokumentumok utalnak. Egy bizonyos Anton Fischer, az akkori városparancsnok, Wels helyettese, 1920-ban írásba adta a következőket: hivatala 1918 decemberében azt a feladatot kapta, hogy „éjjel nappal Liebknecht és Luxemburg nyomában legyen, és zaklassa őket, mindennemű agitátori és szervezői tevékenység megakadályozása céljából". Néhány katona a második gárdaezredből a december 9-ről 10-re virradó éjszakán behatolt a *Die Rote Fahne* szerkesztőségébe azzal a – később bevallott – szándékkal, hogy megöljék Liebknechtet. Az üggyel kapcsolatos bírósági eljárás során fél tucat tanú azt vallotta, hogy már ekkor mind Liebknecht, mind Rosa Luxemburg fejére 50 000 márka vérdíj volt kitűzve, aminek hátterében Scheidemann és közeli barátja, egy Georg Sklarz nevű újgazdag háborús milliomos állt.

A *Berlini Önkéntes Szabadcsapatok Közlönyé*ben 1919. január 13-án, két nappal a gyilkosságot megelőzően ez volt olvasható: „Úgy hírlik, attól kell tartani, hogy a kormány a továbbiakban nem fog kellő határozottságot tanúsítani a spartakidákkal [sic!] szemben.
Mértékadó helyről azt az értesülést nyertük, hogy semmiképpen nem fognak megelégedni az eddig elértekkel, hanem minden energiával célba kívánják venni a mozgalom vezetőit is. Berlin lakossága nem élhet abban a hitben, hogy azok, akiknek most sikerült egérutat nyerniük, máshol biztos menedékre lelnek. Már a következő napokban meg fog mutatkozni, hogy az ő esetükben is komolyra fordul a dolog." Ugyanezen a napon a *Vorwärts*-ben, a szociáldemokraták központi lapjában egy vers jelent meg, amelynek utolsó strófája így hangzott:

Négyszáz halottat láttok,
Proletárok!
Karl, Rosa, Radek és sok társok,
Egy sincs köztük, mire vártok –
Proletárok!

Néhány nappal ezt megelőzően Ebert polgárháborús főparancsnoka, Gustav Noske személyesen utasította a dahlemi leánynevelő intézetben az akkor még hadnagy Friedrich Wilhelm von Oertzent – mint Oertzen később írásban tanúsította –, hogy hallgassa le Liebknecht telefonjait, valamint napról napra, óráról órára kövesse Liebknecht mozgását, és tegyen jelentést Pabstnak, a Lovas lövész Gár-

dahadosztály századosának. Ez a parancs volt Liebknecht és Rosa Luxemburg elfogásának közvetlen előzménye, majd január 15-én Pabst vezette a gyilkos különítményt.

Egy idő után Liebknecht és Rosa Luxemburg figyelmét sem kerülhette el, hogy hajtóvadászatot indítottak ellenük. Különös és rájuk jellemző módon, amiért csak tisztelni lehet őket, mégsem gondoltak rá, hogy elhagyják Berlint. A híveik felajánlották, hogy testőröket állítanak melléjük, de ezt is visszautasították. Annyira csak a politikai és újságírói munkájukra figyeltek, hogy nem sokat törődtek a saját biztonságukkal. Talán túlságosan naivak is voltak. Mind a ketten megszokták, hogy időnként letartóztatják és bebörtönzik őket és nem féltek tőle. Valószínűleg ez a tapasztalat gátolta egy ideig őket abban, hogy felismerjék: most az életükről van szó. Amikor „letartóztatták", Rosa Luxemburg megindító módon egy kis csomagot készített össze magának különböző használati tárgyakból és a kedvenc könyveiből, amelyeket máskor is magával vitt a börtönbe.
És mégis, életének ezekben az utolsó napjaiban megsejtett valamit a halálból. Űzött vadként élt, amióta csak visszanyerte szabadságát. A hatvanhét éjszakából, ami még megadatott neki, jóformán egyet sem töltött otthon, a szerkesztőségben, szállodai szobákban, barátoknál éjszakázott, alig jutott ideje az alvásra. Életének utolsó hetében mégis új jelentőséget nyert ez az állandó lakóhely-változtatás és a jövőre vetette előre árnyékát. Rosa Luxemburgnak ez a foly-

tonos rohanása és menekülése egyik bizonytalan rejtekhelyről a másikra hátborzongató módon a Harmadik Birodalom idején halálba üldözött zsidók sorsára emlékeztet.

A *Rote Fahne* wilhelmstraßei szerkesztősége bizonytalan hellyé vált Rosa Luxemburg számára. A kormánycsapatok szinte naponta razziát tartottak itt, és az egyik szerkesztőnő csaknem az életével fizetett azért, hogy Rosa Luxemburgnak nézték. Luxemburg ezért néhány napig a Hallei Kapu közelében, egy orvos lakásán húzta meg magát és végezte szerkesztőségi munkáját, majd amikor szállásadói számára kényelmetlenné vált a jelenléte, átköltözött Neuköllnbe, egy munkáscsaládhoz, ahol január 12-én csatlakozott hozzá Karl Liebknecht. De már két nap múlva, január 14-én egy telefonhívás elkergette őket innen is (talán a későbbi gyilkosok voltak a telefonálók, akik nemcsak megfigyelték, hanem megpróbálták irányítani is a kiszemelt áldozatok mozgását). Az utolsó menedéket egy bizonyos Markussohn ajánlotta fel nekik Wilmersdorfban, a Fehrbelliner Platz közelében, a Mannheimer Straße 53.-ban. Itt írták utolsó cikkeiket a *Rote Fahne* számára január 15-én délelőtt. Nem véletlen tehát, hogy ezek az írások búcsúüzenetnek hatnak.

Rosa Luxemburg cikkének ez volt a címe: „Berlinben rend uralkodik", s így fejeződött be: „Ti nyomorult pribékek! Homokra építitek a »rendeteket«. A forradalom holnap újra magasba csap és remegni fogtok majd, amikor harsonaszóval hirdeti: voltam, vagyok és leszek!"

Liebknecht cikkének („Mindenek ellenére") ezek voltak az utolsó sorai: „A mai vesztesek lesznek a holnap győztesei... Mit számít, hogy mi megérjük-e – a programunk élni fog, ez a program lesz majd iránymutató a megváltott emberiség számára. Mindenek ellenére!"

Az esti órákban – Rosa Luxemburgnak fájt a feje és rövid időre ledőlt, Wilhelm Pieck nemrég állított be a *Rote Fahne* hasáblevonatával – csöngettek. Egy Mehring nevű vendéglős Liebknecht urat és Luxemburg asszonyt kereste. Először mind a ketten letagadtatták magukat, de Mehring nem tágított. Egy csapat katona követte, bizonyos Lindner hadnagy vezetésével, akik átkutatták a lakást, megtalálták a keresetteket, és felszólították őket, hogy menjenek velük. Néhány holmijukat becsomagolhatták, majd az Eden Hotelba vitték mindkettőjüket, amely reggel óta főhadiszállásul szolgált a Lovas lövész Gárdahadosztálynak. Itt már felkészültek a fogadásukra. Ami ezután következett, gyorsan lezajlott és gyorsan elmondható.

Az Eden Hotelban szidalmazással és ütlegeléssel fogadták őket. Liebknecht, akinek a puskatustól két helyen felrepedt a fejbőre, kötszert kért, de nem kapott. A vécére sem engedték ki. Ezután mindkettőjüket az akciót vezető Pabst százados első emeleti szobájába vezették. Hogy itt valójában mi hangzott el, nem ismeretes. Csupán Pabst – több más pontban hamisnak bizonyult – bírósági vallomását ismerjük. Eszerint a következő párbeszéd zajlott le közte és Rosa Luxemburg között: – Maga Rosa Luxem-

burg asszony? – Döntse el maga. – A képek alapján annak látszik. – Ha maga mondja.

Utána Liebknechtet és valamivel később Rosa Luxemburgot újabb ütlegelések közepette levezették vagy inkább levonszolták a lépcsőn, és átadták az ott várakozó gyilkos különítménynek. Pabst ezalatt az íróasztalánál ült, és részletes jelentést készített, amely másnap minden újságban megjelent: Liebknecht a moabiti börtönbe való átszállítás közben szökést kísérelt meg és lelőtték, Rosa Luxemburgot pedig a felizgatott tömeg kiragadta kísérői kezéből, és ismeretlen helyre hurcolta.

Valójában le volt zárva és néptelen volt az az utca, ahová a szálloda oldalsó kijárata nyílt, és amelyen keresztül Karl Liebknechtet és Rosa Luxemburgot utolsó útjukra vezették. Ez előtt az ajtó előtt posztolt Runge közvadász, aki azt a parancsot kapta, hogy puskatussal verje fejbe az ajtón kitessékelteket, először Liebknechtet, utána Rosa Luxemburgot. A parancsnak mindkét alkalommal nagy buzgalommal igyekezett eleget tenni, de az áldozatokra mért csapás nem volt halálos. Az eszméletlen vagy félig eszméletlen Liebknechtet, majd néhány perccel később Rosa Luxemburgot az ott várakozó autókba tuszkolták. Karl Liebknechtet von Pflugk-Harttung tengerészkapitány, Rosa Luxemburgot egy Vogel nevű hadnagy vezényletével szállították el.

A két autó néhány perc különbséggel a Tiergarten felé vette útját. A Neuer Seénél (Új-tó) a pribékek felszólították Liebknechtet, hogy szálljon ki, pisztollyal tarkón lőtték, majd

visszagyömöszölték az autóba, és mint „ismeretlen férfi holttestét" leadták a hullaházban.

Rosa Luxemburgot rögtön indulás után halántékon lőtték, és a Lichtenstein-hídnál bedobták a Landwehr-csatornába. Nem lehet megállapítani, hogy végül is agyonverték, agyonlőtték vagy a csatorna vizébe fulladt-e bele. A hónapokkal később partra vetett holttest boncolási jegyzőkönyve szerint a koponya nem volt beszakadva és a lőtt seb sem volt feltétlenül halálos.

Mi lehetett az oka a Karl Liebknecht és Rosa Luxemburg ellen indított hajtóvadászatnak és miért gyilkolták meg őket? A legenda – amit a szociáldemokraták buzgón terjesztenek és amelyhez a kommunisták is hozzáteszik a magukét, mert ezáltal felértékelődik a spartakisták szerepe a forradalomban – makacsul azt állítja, hogy az általuk kirobbantott polgárháborúnak estek áldozatul. Ebből, Rosa Luxemburg esetében egy szó sem igaz. Az pedig, aki Liebknechtnek a Forradalmi Bizottságban január 5. és 12. között kifejtett tevékenységét polgárháborús cselekménynek minősíti, hogyan magyarázza meg, hogy a bizottság többi ötvenkét tagjának a haja szála sem görbült, pedig éppúgy részesei voltak az eseményeknek, mint Liebknecht? A január 10-én letartóztatott Georg Ledebourt ugyan bíróság elé állították, de a bíróság felmentette, Liebknecht ellen viszont már december elején elkezdődött a hajsza, holott akkor még senki nem tudhatta, hogy mit fog művelni januárban. Nem, Karl Liebknecht és

Rosa Luxemburg meggyilkolása nem polgárháborús harci cselekmény volt. Az okok másban keresendők.

Az egyik ok az volt, hogy Liebknecht és Rosa Luxemburg személye mindenki másnál jobban összeforrt a német forradalommal, barát és ellenség szemében egyaránt. Ők voltak a forradalom szimbólumai, és gyilkosaik velük együtt halálos csapást mértek a forradalomra is. Vonatkozik ez mindkettőjükre, de különösen Rosa Luxemburgra.

A másik ok az volt, hogy mindenki másnál jobban átláttak azon a hamis játszmán, amit állítólagos vezetői űztek a német forradalommal, és ezt a felismerést naponta hangos szóval közzé is tették. Ők voltak a forradalom szakértő tanúi, akiket el kellett tenni láb alól, mert azt, amit mondtak, senki nem tudta megcáfolni. Vonatkozik ez mindkettőjükre, de különösen Karl Liebknechtre.

Karl Liebknecht és Rosa Luxemburg meggyilkolása a magasabb rendű bátorság, a magasabb rendű szellemiség és a megcáfolhatatlan igazság elpusztítására tett kísérlet volt.

Ki a felelős ezért a gyilkosságért? A tett végrehajtója kétségtelenül az akkor századosi rangban lévő Pabst és különítménye volt. Pabst évtizedek múlva, 1962-ben, az elévülés védelme alatt nyíltan dicsekedett vele. Aziránt sem lehet kétségünk, hogy a gyilkosok nem csupán eszközként, érzéketlenül és közömbösen hajtották végre a parancsot. Készségesen, buzgó igyekezettel teljesítették feladatukat. De vajon ők voltak-e az egyedüli tettesek, vagy akár csak a fő tettesek?

Nem hagyható figyelmen kívül, hogy a hajsza és a gyilkosságra tett előkészületek legkésőbb december elején elkezdődtek, és ekkor láttak először napvilágot a gyilkosságra való nyilvános felhívások is. Ez sokkal előbb történt, mint hogy a Lovas lövész Gárdahadosztály és a tett végrehajtói színre léptek. Nem hagyható figyelmen kívül a kiszemelt áldozatok fejére kitűzött vérdíj sem, a berlini helyettes városparancsnok tanúvallomása, a félreérthetetlen felbujtás a gyilkosságra – nemcsak a polgári, hanem a szociáldemokrata sajtóban is. Nem hagyható figyelmen kívül Scheidemann képmutatása, amellyel az elkövetőket mentegetni igyekezett, és az az elégtétel, amellyel Noske nyugtázta a történteket. Ebert, amennyire megállapítható, hallgatott, mint a sír.

Nem lehet figyelmen kívül hagyni az igazságszolgáltatás és a kormányhatóságok leplezetlen és arcátlan bűnpártolását, amelyben a tett közvetlen elkövetőit részesítették. A saját hadosztályuk által megrendezett bírósági komédia során a legtöbbjüket felmentették, azoknak pedig, akiket ez a bíróság a látszat kedvéért „őrszolgálati vétség” vagy „holttest illetéktelen eltávolítása” jogcímen mégis kénytelen volt elítélni, rögtön lehetővé tették a szökést. És végül nem lehet figyelmen kívül hagyni azt sem, ahogy a polgári és a szociáldemokrata közvélemény reagált Karl Liebknecht és Rosa Luxemburg meggyilkolására: a megszépítő eltussolást és a

leplezetlen ujjongást. Ez a beállítottság mind a mai napig nem változott.

Még 1954-ben is ezt írta Erich Eyck liberális jogász és történész: „Nincs szükség ennek a gyilkosságnak a mentegetésére, ha arra a régi bölcsességre gondolunk, amely szerint kard által vész el, aki kardot ránt. Túl sok vért ontottak Liebknecht és Luxemburg eszmetársai ahhoz, hogy pont az ő sorsukon háborodjunk fel." A szövetségi kormány Sajtó és Információs Hivatalának közleménye (27. szám) pedig még 1962-ben is „statáriális eljáráson alapuló főbe lövésnek" nevezte Karl Liebknecht és Rosa Luxemburg meggyilkolását.

Az 1919. január 19-én elkövetett gyilkosság nyitány volt, a Noske-időszak ezres nagyságrendű és a hitleri idők milliós nagyságrendű gyilkosságainak nyitánya, jel arra, hogy lehet büntetlenül embert ölni. Ez az az ősbűn, amit a német nép még mindig nem vallott be, nem bánt meg és amiért nem vezekelt. Ez a bűn még mindig a német égre kiált, és halálos lézersugárként a német jelent is megperzseli.

12

A POLGÁRHÁBORÚ

1919 januárjától májusáig, sőt kisebb-nagyobb utórezgésekkel egészen a nyár közepéig véres polgárháború zajlott Németországban, ezer és ezer halálos áldozattal, kimondhatatlanul sok keserűséget hagyva maga után.

Ebből a polgárháborúból született a szerencsétlen sorsú weimari köztársaság, és benne fogant a Harmadik Birodalom. Ez a polgárháború tette visszafordíthatatlanná az SPD-n belüli szakadást, fosztotta meg a maradék, csonka SPD-t a baloldallal kötött szövetség lehetőségétől és kényszerítette bele az örök kisebbség helyzetébe. Az SPD-kormányért harcoló és a polgárháborút megnyerő szabadcsapatok alakították ki az SA és az SS szellemiségét és szokásait, és sok tekintetben ők voltak ezek elődei. Az 1919-es polgárháború tehát századunk német történelmének központi jelentőségű eseménye. Sajátos módon azonban szinte teljesen eltűnt a német történelmi tudatból, kiirtották, elfojtották az emlékét. Ennek megvannak a maga okai.

Az egyik ok egész egyszerűen a szégyen. Minden résztvevő szégyelli azt a szerepet, amit ebben a polgárháborúban játszott. A legyőzött forradalmárok szégyellik, hogy nem tudnak semmi dicső tettet felmutatni, nem hivat-

kozhatnak győztes csatákra, és hogy még a hősies elbukás tudata sem adhat nekik elégtételt. Csak tervszerűtlen zűrzavarra, határozatlan tétovázásra, kudarcra és vereségre emlékezhetnek – és sok ezer névtelen szenvedőre és halottra. De a győztesek is szégyellik magukat. A polgárháborúban a szociáldemokraták és a nácik léptek természetellenes szövetségre egymással, és később egyik partnernek sem volt kedve arra, hogy felidézze a történteket. A szociáldemokratákat arra emlékeztették ezek a hónapok, hogy ők toborozták össze a későbbi SA és SS elődeit és példaképeit, és ők uszították a jövendőbeli nácikat a saját embereikre. A nácikat arra emlékeztette, hogy a szociáldemokraták regrutái voltak és szociáldemokrata védnökség alatt kóstolták meg a vért. Arról pedig, amit minden érintett szégyell, a legjobb hallgatni.

Van azonban más oka is annak, hogy az 1919-es polgárháború eltűnt a német történelmi tudatból. A polgárháború eseményei nem állnak össze elmesélhető „sztorivá", nincsenek benne kiélezett drámai szituációk, nincs összefüggő cselekménye, nem két egyenrangú fél izgalmas küzdelme. A véres eseménysorozat lassú egymásutánban gyűrűzött végig Németországon, a harcok soha nem terjedtek ki egyszerre az egész országra. A füstölgő, pislákoló tűz mindig akkor kapott lángra valahol, amikor máshol eltaposták. A polgárháború február elején kezdődött az Északi-tenger partján, és Bréma volt a középpontja, február közepén hirtelen a Ruhr-vidékre helyeződött át a leghevesebb harcok színtere, február végén Türingiára

és Közép-Németországra, március elején és közepén Berlinre, áprilisban Bajorországra, májusban Szászországra. Közben olyan epizódok zajlottak le, mint a Braunschweig és a Magdeburg körüli harcok, valamint számtalan kisebb összecsapás, amelyeket ma már csak a helyi krónika tart számon. A polgárháború kisebb és nagyobb ütközetek, csaták és csatározások zavaros, minden logikus rendszert nélkülöző szövevénye.

A kimenetel kezdettől fogva minden esetben adott volt, a séma monoton egyhangúsággal ismétlődött. Az 1919-es évnek ezt az öt vagy hat hónapját éppen úgy nem lehet részleteiben leírni, mint 1918 novemberének azt az öt vagy hat napját, amelyek ellenpontját alkotják. Ahogy akkor kisebb-nagyobb helyi eltérésekkel mindenütt ugyanaz játszódott le Németországban, most is pontosan ez történt. Akkor a forradalom semminemű ellenállással nem találkozó győzelme volt a séma, most az ellenforradalom győzelme, amellyel szemben volt ugyan ellenállás, de hiábavalónak bizonyult. A két folyamat ugyanakkor különbözött is egymástól. Míg novemberben száguldó gyorsasággal követték egymást az események, most kínos, módszeres lassúsággal; míg novemberben alig került sor vérontásra, most patakokban folyt a vér; míg akkor a forradalom a tömegek spontán, vezetővel nem irányított fellépése volt, és a szociáldemokrata vezetők csak kénytelen-kelletlen fogadták el a hatalmat, most az ellenforradalom minden részletében végiggondolt és

parancsba kiadott akciója volt ugyanezeknek a szociáldemokrata vezetőknek.

Ehhez ugyanis nem férhet kétség. A polgárháború kezdeményezése, kirobbantása, vagyis a polgárháború „bűne" – ha ilyen kategóriákban gondolkodunk – egyértelműen a szociáldemokrata vezetést terheli, különösen Ebertet és Noskét. A másik oldal szolgáltatott ugyan némely esetben ürügyet a támadásra, máskor még azt sem. A berlini január után már csak egy „második hulláma" volt a forradalomnak, áprilisban, Münchenben. Ebert és Noske egyébként elejétől végig offenzívában volt. Ha meg akarjuk érteni a történteket, az ő gondolatvilágukba kell belehelyezkednünk.

Noskéra nem érdemes sok szót vesztegetni. Primitív, erőszakos ember volt. A politikában a barát és ellenség egyszerű képletében gondolkodott, és hasonlóan egyszerű módon törekedett a megoldásra is: minden rendelkezésre álló eszközzel nekirontani minden ellenségnek. Tetteihez hasonlóan későbbi írásaiból is olyan ember képe bontakozik ki, aki képtelen a differenciálásra, és örömét leli az erőszakban. Ezzel a mentalitással sokkal inkább a náci pártban lett volna a helye, mint a szociáldemokraták között. De hát nem az volt a dolga, hogy az észt képviselje a polgárháborúban, legfeljebb Ebert jobbkeze, vagy inkább jobb ökle volt. Ebert az, akinek az indítékaival foglalkoznunk kell.

Ebert nem volt náci, nem volt buta, és megvolt benne a tények józan mérlegelésének a képessége. Szociáldemokratának érezte magát, és a

maga módján a munkások pártján állt. Céljai a háború előtti SPD céljai voltak: a parlament hatáskörének kiterjesztése és társadalmi reformok megvalósítása. Nem volt azonban forradalmár. A forradalmat „fölöslegesnek" (ezt a szót szerette vele kapcsolatban használni) és illegitimnek tartotta. Gyűlölte, „mint a bűnt". 1918 októberében minden vágya teljesült, amikor a császár elrendelte a parlamentáris demokráciát, és a szociáldemokraták bekerültek a kormányba. Mindaz, ami novemberben hozzájött ehhez, Ebert szemében ostobaság, félreértés és nemszeretem dolog volt. Az, hogy hűségnyilatkozatot kellett tennie a forradalomnak, csak fokozta az iránta való ellenszenvét.

Ebertnek soha nem volt rossz lelkiismerete a forradalommal szemben azért, hogy elárulta, inkább az bosszantotta, hogy a forradalom átmenetileg kettős játékra kényszerítette. Rossz lelkiismerete legfeljebb a régi renddel szemben volt, mert egy ideig forradalmárnak kellett kiadnia magát. A helyzet azonban színlelésre kényszerítette. Koalícióra lépett a függetlenekkel, a tanácsokkal legitimáltatta magát, a „népmegbízott" szerepét kellett játszania. A játszma nem volt éppen kedvére való, és igyekezett érvénytelennek tekinteni. Szívében végig az *ancien régime* és a régi Reichstag-többség képviselője maradt.

Miután 1919. január 19-én a nemzetgyűlési választások helyreállították ezt a régi Reichstag-többséget (SPD: 38 százalék, Centrum: 19 százalék, Német Demokratikus Párt: 18 százalék), Ebert végre újra szilárd talajt érzett a lába alatt.

Ez a választás minden november 9. és január 19. közötti döntést meg nem történtté tett számára. Valamennyi forradalmi intézmény, amely ebben az időszakban jött létre, különösen a munkás- és katonatanácsok, elvesztette Ebert szemében a létjogosultságát, és érthetetlen volt számára, hogy ők ezt maguktól nem akarják belátni. Márpedig nem akarták, ezért Ebert, legnagyobb sajnálatára, erőszakkal kellett hogy eltávolítsa őket. Ebertnek ez a teljesen jóhiszemű, de fölöttébb szubjektív helyzetmegítélése volt a polgárháború kiindulópontja.

Az alábbi példa meglehetősen groteszk illusztráció arra, milyen mélyen gyökerezett Ebertben ez a meggyőződés. A névlegesen legmagasabb szintű forradalmi szerv – ettől származtatták a „népmegbízottak" kormányának a legitimitását is – a munkás- és katonatanácsok Központi Tanácsa volt, amelyet a Tanácsok Birodalmi Kongresszusa választott meg Berlinben decemberben. Ez a Központi Tanács a legjámborabb és legártalmatlanabb politikai szerv volt, amit el lehet képzelni. Kizárólag SPD-tagokból állt, soha semmiféle nehézséget nem támasztott Ebertnek, sőt aktívan közreműködött, amikor Ebert menesztette az USPD-tagokat a kormányból, és most arra is késznek mutatkozott, hogy hatalmi jogait átruházza a nemzetgyűlésre. Ebert azonban még ezt is megtagadta tőle, mondván, hogy a nemzetgyűlés megválasztása után a Központi Tanácsnak nincs semmi átruháznivalója, ne okoskodjon tehát, hanem csomagoljon és sürgősen tűnjön el. Ebből adódott az egyetlen komoly konfliktus

Ebert és a Központi Tanács között, amely még egy ideig létezett. A fenti groteszk epizódnak nem volt semmi politikai jelentősége, de rávilágít Ebert álláspontjára: a nemzetgyűlés megválasztása – amely a maga részéről hamarosan őt, Ebertet választotta meg ideiglenes birodalmi elnöknek – új legitimitást teremtett, és ez a régi, az 1918 októberében megszakadt legitimitásnak az örököse. A forradalom jogilag annullálódott, most tehát szíveskedjék gyakorlatilag is annullálni magát, vagyis számolják fel magukat a munkás- és katonatanácsok. Ebert számára ez teljesen egyértelmű volt, és nem okozott lelkiismereti konfliktust.

De a tanácsok továbbra is megmaradtak, és természetesen másképp látták a dolgokat. Az ő számukra nem annullálódott a forradalom sem jogilag, sem gyakorlatilag, és továbbra is minden új legitimitás egyetlen forrásának tekintették. „Mi elküldhetjük a népmegbízottakat, de ők nem küldhetnek el bennünket", így érvelt még a jámbor Központi Tanács is, a helyi tanácsokból pedig, amelyeknek a helyi hatalom továbbra is a kezükben volt, keserű gúnykacajt váltottak ki Ebert elképzelései, hiszen azok a munkástömegeket továbbra is maguk mögött tudták. Ezeken a munkástömegeken elsősorban a leszerelt katonákat kell érteni, akik friss háborús tapasztalatokkal rendelkeztek, és többnyire a fegyverüket is megtartották. Fegyver és muníció volt tehát bőven közvetlenül a háború után Németországban. És ugyan ki meri a győztes forradalmat megvívott, felfegyverzett népet hazaküldeni, mint a rossz gyerekeket va-

lamely ostoba csíny után? – okoskodtak a helyi vezetők. Kurt Geyer, a lipcsei munkástanács elnöke ezt írta később szomorúan és önkritikusan: „Az, hogy a kezükben volt a helyi hatalom, elhomályosította a radikális tömegek előtt a magasabb szintű, valóságos hatalmi viszonyokat."

De nem csak a „radikális tömegek", maguk a tanácsok sem értették meg – beleértve a mérsékelt SPD-tagokat is –, hogy a forradalmat egyszeriben meg nem történtnek kell tekinteni. Természetesnek vették, hogy van nemzetgyűlés, hiszen ennek megválasztásáról maga a Tanácsok Birodalmi Kongresszusa döntött decemberben, de nem azért, hogy felszámolja a forradalmat. Inkább úgy értelmezték a helyzetet, hogy a nemzetgyűlés létének és legitimitásának forrása a decemberi kongresszus határozata, és hogy a nemzetgyűlés bizonyos kérdésekben illetékes ugyan – alkotmányt és törvényeket ad az országnak, dönt a költségvetésről, ellenőrzi a kormányt –, de nem mindenható, a forradalom annullálására pedig végképp nincs joga. A tanácsok továbbra is a forradalom által életre hívott, legitim állami szerveknek tekintették magukat a nemzetgyűlés mellett, olyannak, mint korábban a tartományi és községi hatóságok voltak a császári Reichstag mellett. Az állam osztály jellegét is meg akarták őrizni, azzal a különbséggel, hogy az arisztokraták és a gazdagok helyett a forradalom a munkásságot és a katonaság legénységi állományát tette uralkodó osztállyá. Ez volt a tanácsok felfogása. A katonatanácsok továbbra is maguknak igényelték a

csapatokon belüli diszciplináris hatalmat, a munkástanácsok továbbra is mértékadó csúcshatóságnak érezték magukat a forradalmi jog alapján. Az, aki ezt kétségbe vonta, a hatalmi kérdést vetette fel.

A legvilágosabban Noske mondta ezt ki a január 21-i kormányülésen: „A kormánynak egy hatalmi faktor kialakításával kell megalapoznia a tekintélyét. Egy hét leforgása alatt huszonkétezres létszámban állítottunk fel csapatokat. A katonatanácsokkal való tárgyalásunk hangneme ennek következtében megváltozott. Korábban a katonatanácsok voltak a hatalmi faktor, most mi." Ugyanezen a napon a következő szavakkal fenyegette meg Noske a hetedik hadtest katonatanácsát Münsterben, miután ez tiltakozott a katonai rangjelzések visszaállítása és a szabadcsapatok toborzása ellen: „Önök nincsenek tisztában azzal, hogy mint katonatanács milyen jogosítványokkal rendelkeznek. Az elkövetkező napokban majd megtanítjuk önöket erre. Akkor majd minden másképp lesz! A kormány nem tűri el az önök intézkedéseit, és fel fog lépni ellenük, ahogy más esetekben is fellépett." Ezzel az utolsó mondattal feltehetőleg a berlini januári eseményekre, valamint Liebknecht és Rosa Luxemburg meggyilkolására kívánt célozni Noske.

És valóban, a kormány hamarosan „fellépett". Először Brémában, azután a Ruhr-vidéken, majd Türingiában és így tovább. Február elejére az egész országra lassan kiterjedt a polgárháború. A kormány „fellépéseire" különböző okok adtak alkalmat. Ezek többnyire köz-

vetlenül katonai természetűek voltak: a szabadcsapat-toborzások szabotálása, az, hogy a katonatanácsok megtagadták rangjelzések és a tisztelgési kötelezettség visszaállítását (a Tanácsok Birodalmi Kongresszusának határozatára hivatkozva, amit Ebert és Noske gyakorlatilag már január 19-én hatályon kívül helyezett), de kisebb sztrájkok és helyi zavargások is alkalmat adtak a kormánynak a beavatkozásra.

Valójában azonban mindenütt ugyanaz volt a tét: a munkás- és katonatanácsok léte, és ezzel együtt a forradalom legitimitása. Noske „városhódító" tábornoka, Maercker, az újonnan megalakult Honi Vadászhadtest parancsnoka, kertelés nélkül kimondta: „A birodalmi kormánynak a baloldali radikálisok elleni harcban kizárólag a politikai hatalom kézben tartása volt a célja. Ezen kizárólag politikai cél érdekében vetették be a csapatokat mint hatalmi eszközt a belpolitikai helyzet stabilizálására. A kormány azonban gyenge volt, és nem engedhette meg magának hogy ezt nyíltan kimondja. Félt attól, hogy színt valljon, és kinyilvánítsa: a szabadcsapatok a tanácsrendszer felszámolására vannak hivatva – ott ahol a tanácsok még megvannak. Végső soron ugyanis erről volt szó. Nyílt beszéd helyett katonai indokokat hoztak fel a beavatkozásra. Nekem ez az álságos magatartás nagyon nem tetszett. Sokkal jobban éreztem volna magamat, ha nyíltan a munkásvezérek szemébe mondhatom: »Azért vagyok itt, hogy az önök által képviselt tanácsrendszer és a felfegyverzett proletariátus önkényuralma ellen harcoljak.«"

Jóllehet Maercker velejéig konzervatív, sőt reakciós tiszt volt, de a régi iskolához tartozott, amelyet fegyelemre és engedelmességre nevelték, a parancsnoksága alá tartozó Honi Vadászhadtest pedig, legalábbis az 1919-es polgárháborúban, alapjában véve korrekt és megbízható kormánycsapat volt. A sebtében megszervezett szabadcsapatok többségéről viszont nem mondható el ugyanez. A polgárháború végén 68 szabadcsapatot tartottak nyilván, és a létszámuk Noske adatai szerint csaknem négyszázezer fő volt. Mindegyik alakulat a saját vezetőjére esküdött fel. A helyzet nem sokban különbözött attól, „amilyen Wallenstein idejében lehetett" (Noske). A legfurcsább az, hogy Ebert és Noske nem talált ebben semmi kivetnivalót. Megdöbbentő az a kíméletlenség és kegyetlenség, ahogy ez a két ember elbánt a forradalmárokkal, hiszen végtére is nekik köszönhették a hatalmukat. De még ezen is túltett, hogy milyen felelőtlen bizalommal adtak fegyvert saját jobboldali ellenségeik kezébe, és milyen könnyedén rászoktak a vérontásra.

A legtöbb szabadcsapat-vezér és embereik politikai beállítottságát illetően ugyanis az első pillanattól fogva nem lehetett kétség. „Túlzás volna azt állítani, hogy az Eden Hotel tisztjei szimpatizáltak az akkori kormánnyal", írja von Oertzen, a Lovas lövész Hadosztály egykori hadnagya. Valóban az volna. Reinhard ezredes például, a hadosztály későbbi parancsnoka, akit hol mint „Berlin felszabadítóját", hol mint „berlini mészárost" emlegetnek, már 1918 karácsonyán a „szociáldemokrata boszorkány-

konyha" kifejezést használta, egy beszédben pedig, amelyet a katonáihoz intézett, „szemét népségnek" nevezte a kormányt, amelyet szolgált. Egy bizonyos Gengler nevű százados, a magát „Vasosztagnak" nevező különítmény parancsnoka ezt írta naplójába 1919. január 21-én: „El fog jönni a nap, amikor leszámolok ezzel a kormánnyal és lerántom a leplet az egész nyomorult, aláváló bandáról." Heinz alezredes, egy másik ismert szabadcsapat-vezér így nyilatkozott néhány hónap múlva: „Ez az állam, amely a lázadás szülötte, mindig az ellenségünk lesz, bármilyen alkotmányt ad is magának és bárki áll is az élén... Előre a Birodalomért! Előre a népért! Le a kormánnyal! Halál a demokratikus köztársaságra!" Von Heydebreck, a „Werwolf" nevű szabadcsapat parancsnoka, később magas rangú SA-vezető, akit Hitler parancsára főnökével, Röhmmel együtt 1934. június 30-án meggyilkoltak, így fogalmazott: „Hadat üzenünk a weimari és versailles-i államnak! Háborút, amelyben nem tartunk egy nap szünetet sem és amelyben minden eszközt igénybe veszünk! Ahogy szeretem Németországot, úgy gyűlölöm ezt a november 9-i köztársaságot!"

Így gondolkodtak annak a négyszázezer embernek a vezérei, akiknek Ebert és Noske fegyvert adott a kezébe, akiket rászabadítottak a munkásokra, és akikre rábízták a polgári köztársaság védelmét, valamint a saját sorsukat. Noske esetében ez még valamelyest érthető, miután sokban hasonlított rájuk és az elkövetkező években időnként azzal a gondolattal kacérkodott, hogy diktátorrá kiáltatja ki magát velük. Ebertnél azonban csak egyfajta különös korlátoltság és értetlenség lehet a magyarázat. Az, ami Ebert szeme előtt lebegett, nem valami SS-állam volt, hanem a polgári-parlamentáris demokrácia, a szociáldemokraták és a polgári közép közös kormányzása, a nyugalom, a rend, a tisztesség, a középosztály állama, amelyben a munkások is jól élnek. És azért, hogy mindezt megvalósítsa, egy vad hordát eresztett rájuk, amely már a jövendőbeli SA és SS valamennyi ismérvét magán viselte, olyan embereket, akiknek később a náci hatalomátvételben személyes szerepük volt. Heydebreck mellett például ilyen nevekkel találkozunk az 1919-es polgárháború történetében, mint Seldte és von Epp – az egyik később miniszter lett Hitler kormányában, a másik Hitler helytartója Bajorországban.

Aligha tételezhetjük fel, hogy eljutott Ebert tudatáig, miként gondolkodik a korai náci avantgárd. Magától jobbra csak a barátságos, kulturált, tekintélyes embereket volt hajlandó meglátni, és soha nem volt egyéb célja, mint hogy magát és pártját velük egyenrangúnak fogadtassa el. És vajon nem érte el ezt a célját 1918 októberében? Nem maga Ludendorff engedélyezte, sőt rendelte el végül a parlamentáris rendszer bevezetését és a szociáldemokraták részvételét a kormányban – igaz ugyan, hogy csak a vereség órájában –, amire Ebert az egész háború alatt törekedett? Az a gondolat, hogy ez csapda is lehet, meg sem fordult Ebert fejében, valamint az sem, hogy a kormányának

hátteret biztosító forradalom az egyetlen lehetőség a csapda elkerülésére. Csak az a megtisztelő feladat lebegett a szeme előtt, hogy rá vár a polgári állam megmentése, ehhez a feladathoz lélekben mindig hű maradt, és a hálán kívül más jutalmat nem várt. A jobboldalon Ebert elképzelése szerint ellenségként csak a monarchisták jöhettek számba (a monarchiát sajnos nem tudta megmenteni), és a szabadcsapatok már természetesen nem voltak a monarchia hívei. Amit akartak, amire vágytak, amiért harcoltak és gyilkoltak, más volt, mint a monarchia. Mindezt később foglalta szavakba egy férfiú, aki ekkor még a bajor haderő besúgójaként tevékenykedett Münchenben.

Ennek az embernek a szellemisége, a koncentrációs táborok és a megsemmisítő kommandók szavakba még nem öntött szellemisége irányította 1919-ben az ellenforradalom csapatait, amelyeket Ebert hívott be a forradalom leverésére és amelyeket Noske irányított. A forradalom jólelkű volt, az ellenforradalom kegyetlen. Fel lehet hozni mentségére, hogy harcolnia kellett, amire a forradalom nem kényszerült rá, és hogy időnként a másik oldal is követett el szörnyű és kegyetlen tetteket, amint ez minden polgárháborúban előfordul. Két dologról azonban nem feledkezhetünk meg. A szigorúan kézben tartott, jól felfegyverzett kormányhaderő csaknem minden esetben kezdettől fogva fölényben volt a helyi tanácshatalom hirtelenében összetoborzott, csak kézi lőfegyverekkel harcoló munkáscsapataival szemben, és ez megmutatkozott a két oldal aránytalan veszteségeiben is. A valódi szörnyűségek pedig, a statáriális bíróságok, az önkényesen végrehajtott tömeges kivégzések, a verések és kínzások csak a kormánycsapatok győzelme után kezdődtek, amikor ezeknek már nem volt félnivalójuk és kedvükre kitombolhatták magukat. Sok német városban rettenetes dolgok játszódtak le, amiről nem írnak a történelemkönyvek.

Persze nem mindenki számára volt szörnyű és rettenetes az ellenforradalom, sokaknak megváltás volt és felszabadulás. Míg a meghódított városok munkásnegyedeiben a jeges félelem vagy az elkeseredett gyűlölet uralkodott, és a lincselés veszélyének tették ki magukat azok a tisztek, akik egyedül merészkedtek az üres utcákra, a polgári városrészekben hálás örömujjongás fogadta a felszabadítókat: sör, csokoládé, cigaretta, a lányok csókot dobtak feléjük, a gyerekek fekete-fehér-piros zászlókat lengettek. A polgárháború az osztályok háborúja volt, mint minden polgárháború. A különös csak az volt, hogy egy szociáldemokrata kormány viselte ezt a háborút a munkásosztály ellen.

Mint minden polgárháborúban, itt is fokozatosan eszkalálódtak a borzalmak. Kezdetben, Brémában és Közép-Németországban még viszonylag kíméletes elbánásban volt részük a legyőzötteknek, a Ruhr-vidéken, ahol a februári csúcspontot követően még heteken át folytak szórványos harcok, már sok visszataszító epizódra is sor került. Berlinben azonban szörnyű volt a bosszú. Noske csapatai, akiket Reinhard ezredes vezetett, kettős céllal indítottak támadást a fővárosban: a januárban kihagyott keleti

és északi munkáskerületeket kívánták ellenőrzésük alá vonni, és le akarták fegyverezni a Berlinben állomásozó megbízhatatlan csapatokat, mindenekelőtt a még mindig létező Népi Haditengerészetet. Egy rémtörténet ebből a hátborzongató fejezetből a történelemkönyvekbe is bekerült. Amikor a matrózok egy része a kormánycsapatok felhívására letette a fegyvert és a Französische Straße egyik irodaházába ment, hogy átvegye a leszerelőpapírjait, valamint a megígért zsoldot (a Népi Haditengerészetnél valahogy mindig a zsoldhoz kapcsolódtak a konfliktusok), harmincat közülük minden magyarázat és előzetes figyelmeztetés nélkül falhoz állítottak és golyót eresztettek beléjük.

Ez a harminc matróz azonban csak a töredékét tette ki a berlini vérfürdő áldozatainak. Noske „mintegy tizenkétezerre" becsüli a számukat, és bizonyára nem túloz. Ő maga adta ki a következő szörnyű parancsot: „Minden személy, akit tetten éretik, hogy fegyverrel a kezében harcol a kormánycsapatok ellen, azonnal főbe lövendő." Reinhard ezredes a következőkkel egészítette ki Noske parancsát: „Továbbá: azon házak lakói, amelyekből lőttek a csapatokra, az utcára küldendők, függetlenül attól, hogy ártatlannak vallják-e magukat vagy sem, a házak átkutatandók, és mindazon gyanús személyek, akiknél fegyver találtatik, főbe lövendők." Képzeljük el Berlin keleti részének túlzsúfolt bérkaszárnyáit. Mindarról, ami 1919. március 11-én, 12-én és 13-án az Alexanderplatzot környező utcákban és Berlin-Lichtenbergben ennek a parancsnak az alapján történt, olyan tudósítások maradtak fenn, amelyekkel jobb, ha nem foglalkozunk.

A kétségbeesés már ezekben a márciusi berlini harcokban is olyan reménytelen és elkeseredett ellenállásba hajszolta a vereségre ítélteket, amire az előzőekben nem volt példa. Ám az, ami Berlinben történt márciusban, még nem volt a csúcspont. Ezt csak egy hónappal később, Münchenben érte el a véres német polgárháború.

13

A MÜNCHENI TANÁCSKÖZTÁRSASÁG

Bajorországban másképp zajlott le a forradalom, mint Németország egyéb részeiben.

Berlintől eltérően, Münchenben nem jutott a forradalom kezdettől fogva ellenségei kezére, és nem a vezető nélküli tömegek műve volt, mint másutt a Birodalomban. Münchenben volt vezetése és vezetője a forradalomnak Kurt Eisner személyében, aki, bár nem állt mögötte semmilyen szervezet, három hónapig a helyzet ura tudott maradni Bajorországban. Köszönhette ezt rendkívül sokoldalú adottságainak: találékonyságának, tettvágyának, idealizmusának, fürge és ravasz észjárásának, finom beleérzőképességének, a nehézségekkel szemben tanúsított keménységének.

Amíg Kurt Eisner élt, sikeres volt a forradalom Bajorországban, és nem tapadt hozzá vér. A káosz akkor következett be, amikor meggyilkolták, közvetlenül utána azonban a tömegek vad panaszkiáltása és dühödt bosszúvágya olyan formában keresett magának utat, amilyenre eddig nem volt példa, Liebknecht és Rosa Luxemburg meggyilkolása után sem. Eisner halála után megmutatkozott, mennyire szívébe zárta a müncheni kisember.

És talán ez volt életének legbámulatosabb teljesítménye. Nem arra született ugyanis, hogy bajor népi hős legyen. Nem is bajor volt, hanem tősgyökeres berlini, méghozzá zsidó és irodalmár, szakállas-szemüveges, vicclapba való értelmiségi, akinek bohém allűrjei voltak. A berlini Opernplatz és a Kastanienwäldchen között nőtt fel. Apjának üzlete volt az Unter den Lindenen, ahol katonai kellékeket és rendjeleket árult, és udvari szállítónak nevezhette magát. A tékozló fiú irodalomra adta a fejét, és a szociáldemokraták közé keveredett. Szociáldemokrataként azonban inkább újságíró volt, mint politikus, főként színházi kritikáival aratott sikert. 1907-ben, negyvenévesen, Münchenbe vetette a sors, ahol nem volt semmi funkciója az SPD-ben, és inkább a párt jobboldali, liberális, félig polgári szárnyához tartozott. Csak a háború alatt sodródott balra, és így került kapcsolatba az USPD-vel, amely szervezett pártként meglehetősen jelentéktelen szerepet játszott Bajorországban. Eisner sem sokat tett annak érdekében, hogy növelje a párt befolyását, 1918 januárjában azonban sztrájkot szervezett – ez volt első politikai fellépése –, letartóztatták és bírósági ítélet nélkül kilenc hónapig fogva tartották. Októberben szabadon engedték, és novemberben megcsinálta Münchenben a forradalmat.

Valóban ő csinálta meg, és egyedül. Münchenben a novemberi forradalom egyszemélyes mutatvány volt. Mindazok a forradalmi események, amelyekre Berlinben november 9-én és 10-én került sor – a csapatok áthangolása, a tömegfelvonulás, a köztársaság kikiáltása, a

kormányalakítás, a tanácsok megválasztása – Münchenben némileg más sorrendben már két nappal előbb, a november 7-éről 8-ára virradó éjszakán megtörténtek, éspedig Kurt Eisner rendezésében, úgy, hogy a főszerepeket is a rendező Eisner játszotta el: ő volt a müncheni Otto Wels, Liebknecht, Emil Barth és Scheidemann, sőt bizonyos értelemben ő volt a müncheni forradalom Ebertje is – mármint ő volt az egyetlen, aki tudta, hogy mit akar, és ezt meg is valósította.

A müncheni forradalom tömeggyűléssel kezdődött november 7-én, csütörtök délután a Theresienwiesén. A bajor királyi kormány engedélyezte az SPD által szervezett tüntetést, remélve, hogy ily módon sikerül levezetni a városban uralkodó forradalmi hangulatot. Erhard Auer SPD-vezető azzal biztatta a kormányt, hogy kézben tartja az embereit, és nem lesz semmi baj. „Arra az Eisnerre is gondunk lesz majd", tette hozzá. És valóban, a beszédek elhangzása után, amelyekben a szónokok a monarchia megdöntését és a kormány leváltását követelték, Auer a tüntetők egy részével a belvárosba vonult, a békeangyal szobrához, majd szétszéledtek. Eisner azonban ugyanannyi emberrel az ellenkező irányba indult el, a város északi része, a kaszárnyák felé.

Itt a kora esti órákban megtörtént a döntő fordulat, amely minden államcsíny elengedhetetlen tartozéka, a fegyveres erők átállása. Ezt követte a többi esemény, valamennyi Eisner személyes vezetésével: a Matthäserbräuban sebtében megalakultak az első munkás- és katonatanácsok, majd késő éjszaka – a király közben már elhagyta Münchent, fegyveres katonák száguldoztak teherautókon a belvárosban és elfoglalták a középületeket – ez a „forradalmi parlament" a bajor parlament prannerstraßei épületében kikiáltotta a köztársaságot, és Eisnert nevezte ki miniszterelnöknek.

Másnap délelőtt Eisner döntő jelentőségű megbeszélést folytatott a királyi miniszterelnökkel, aki hangoztatva, hogy csak az erőszaknak enged, átadta neki hivatali helyiségeit, valamint Auerrel. A szociáldemokrata vezető fogcsikorgatva elvállalta a belügyminiszterséget. Délután az „Ideiglenes Nemzeti Tanács" első teljes ülésén Eisner bemutatta kormányát. Ezzel a müncheni forradalom, egy huszonnégy óráig tartó, huszáros magánakció, befejeződött. Egyetlen lövés sem dördült el, egy csepp vér sem csordult ki. Az a tegnapi senki pedig, aki ezt a bűvészmutatványt összehozta, minden szálat a kezében tartott.

Ezen az estén Eisner, „ahhoz képest, hogy előző éjszaka alig aludt valamit, meglepően összeszedett beszédet tartott" az Ideiglenes Nemzeti Tanács ülésén, állapítja meg Allan Mitchell, a bajor forradalom amerikai krónikása, aki fölöttébb kritikusan, sőt némi rosszindulattal értékeli Eisner tevékenységét.

Eisner november 8-i beszéde nemcsak hogy összeszedett volt, de igazi államférfiúi bölcsességről tanúskodott. „A nyugodt fejlődés korszakaiban", érvelt, azért hívnak össze egy nemzetgyűlést, hogy meghatározza a köztársaság

végleges formáját, addig azonban, amíg erre sor kerülhet, a forradalmi tanácsokban megnyilvánuló „elemi mozgatóerőknek" kell irányítaniuk a népet. A döntő most a szemmel látható újrakezdés, a teljes elhatárolódás a régi államtól, különösen pedig a kíméletlen leszámolás annak háborús politikájával, ha elviselhető békét akarunk. Szörnyű béke fenyegeti „azt a kormányt, amely magára vállalja a múlt minden felelősségét", mondta Eisner, félreérthetetlen célzást téve Berlinre.

Eisner, Eberttel ellentétben, az első naptól fogva tisztán látta a legyőzött Németország nemzetközi helyzetét, és világos külpolitikai elképzelései voltak. Látta a kényszerbéke veszélyét, és megpróbálta megelőzni azzal, hogy meggyőző bizonyságát adja a régi rendszerrel való szakításnak, s közvetlen kapcsolatokat épít ki a nyugati hatalmakkal, különösen Amerikával. Oroszország nem érdekelte. Ezzel a politikával Eisner később süket fülekre talált Berlinben, mert itt ragaszkodtak a császári birodalommal való maradéktalan külpolitikai jogfolytonossághoz, és Eisner kategorikus elhatárolódását az 1914-es háborús politikától hazaárulásnak minősítették. (Utána pedig mélységesen csalódtak, amikor a győztesek Versailles-ban nem tettek különbséget Ebert „új" Német Birodalma és a császári birodalom között.)

Bennünket azonban nem Eisner külpolitikája érdekel elsősorban, hanem bajorországi forradalmi tevékenysége, amit mesterinek kell neveznünk – jóllehet kétséges, hogy egy sikeres bajor forradalom hosszú távon tartani tudta

volna-e magát a Németország többi részében győztes ellenforradalommal szemben. Eisner volt Németországban az egyetlen ember, aki ráérzett a forradalom igazi céljára, és ennek megvalósítását kívánta elősegíteni, nem úgy, mint Ebert, aki minden igyekezetével a forradalom elfojtására törekedett, és nem úgy, mint Liebknecht, aki valami olyat várt a forradalomtól, ami idegen volt tőle. Ebert igazi ellenlábasa nem Liebknecht volt, hanem Eisner. Arthur Rosenberg nem ok nélkül nevezte Eisnert a német forradalom egyetlen alkotói tehetséggel megáldott államférfiának.

Mit akartak a forradalmi tömegek Németországban? Nem a szocializmust – legalábbis egyelőre nem. Novemberben sehol nem voltak gyárfoglalások. Az államosítás igénye jóval későbbi keletű, és tulajdonképpen csak a bányászok álltak elő vele. Az első és legfontosabb követelés a háború befejezése és a katonai uralom, valamint a monarchia megdöntése volt. Ez utóbbi azonban túlmutatott önmagán, és az eddigi uralkodó osztály megdöntését is jelentette. A forradalom által létrehozott és a legfőbb forradalmi vívmányt képviselő munkás- és katonatanácsok kívántak a tisztikar és a régi bürokrácia örökébe lépni. A forradalom célja az volt, hogy az uralkodó osztály, amelyből az állam vezetői kikerülnek, a jövőben ne az arisztokrácia és a nagypolgárság legyen, hanem a fegyveres erők legénységi állománya és a munkásság. A forradalom munkásállamot kívánt teremteni, Eisner pedig hozzátette: munkás- és

parasztállamot. Bajorország volt az egyetlen német szövetségi állam, ahol a munkás- és katonatanácsok mellett a parasztanácsoknak is fontos szerep jutott.

A tanácsok diktatúrája volt tehát a cél? Aligha, hiszen a tanácsok adták ki a nemzetgyűlés megválasztásáról szóló dekrétumot. Eisner is hozzájárult egy bajor tartományi parlament megválasztásához, bár ezt szívesen késleltette volna, és miután megválasztották a testületet, nem sietett összehívni. A tanácsok nem akartak tanácsi diktatúrát. Nem akartak sem tanácsi, sem parlamentáris diktatúrát, az, amit akartak, alkotmányos tanácsi demokrácia volt, és tulajdonképpen az ismert és megszokott bismarcki alkotmányos konstrukciót kívánták fejtetőre – vagy ha úgy tetszik, a feje tetejéről a talpára állítani. A munkás- és katonatanácsok mint államfenntartó hatalom, ami korábban az arisztokrácia és a nagypolgárság volt; az újraegyesült szociáldemokrata párt mint állampárt, amely a parlamenttől függetlenül kormányoz, ahogy előzőleg a konzervatívok; mindezt kiegészíti az immár nemcsak az uralkodó osztály, hanem az egész nép által szabadon választott parlament mint a népképviselet, a törvényhozás és az ellenőrzés szerve – nem teljhatalommal, de talán valamivel szélesebb jogkörrel felruházva, mint a régi Reichstag –, íme annak az alkotmánynak a körvonalai, amire az 1918-as német forradalom törekedett. És akinek volt füle – Eisnernek volt –, az érthetően kihallhatta ezt minden tüntetésből, a szavakból és a tettekből egyaránt.

Ebertnek és Liebknechtnek nem adatott meg a fül a hallásra. Ők ketten – különböző értékítélettel – csak a tanácsi diktatúra vagy polgári-parlamentáris demokrácia alternatívájában tudtak gondolkozni. Eisner volt az egyetlen, aki világosan látta, hogy ez az alternatíva idegen a forradalomtól. Eisner, a bohém tollforgató volt 1918-ban a német forradalom egyetlen reálpolitikusa. Felismerte, nem aközött kell választani, hogy a tanácsok vagy a parlament kezében legyen-e a hatalom, hanem az igazi alternatíva így hangzik: forradalom vagy ellenforradalom, és hogy a forradalom nem a tanácsok vagy a parlament diktatúráját jelenti, hanem a tanácshatalom és a parlament közötti egyensúlyt, a „checks and balances" rendszerét. Azt is látta, hogy a tanácsok számára új a magukra vállalt feladat, nincsenek még ilyen irányú tapasztalataik, és időre van szükségük, amíg ezeket megszerzik. Így későbbre szerette volna halasztani a tartományi parlamenti választásokat, és amikor ez nem sikerült neki, igyekezett halogatni a parlament összehívását.

A választások, ahogy ez a katolikus Bajorországban várható volt, a polgári-katolikus erők sikerét hozták. A Bajor Néppárt (BVP) lett a legerősebb párt, a mai CSU elődje (66 képviselői helyet szerzett meg a 180-ból). Hatvanegy mandátummal a szociáldemokraták lettek a másodikok. Az USPD, Eisner pártja, amellyel továbbra sem sokat törődött, elenyésző kisebbségben maradt, mindössze három mandátumot sikerült szereznie.

Eisnert ez kevéssé izgatta. Nem parlamentáris, hanem forradalmi kategóriákban gondolkodott. Bár még mindig a polgárság tette ki a választók többségét, Eisner úgy vélte, hogy a háború és annak kimenetele diszkreditálta, megfélemlítette és megbénította ezt az osztályt, míg a munkások és katonák tömegei, akár az SPD, akár az USDP választói, felfokozott forradalmi hangulatban vannak, aktívak és cselekvőképesek, forradalmi szerveik pedig nem a pártok, hanem a tanácsok. Amikor tehát korlátozni kívánta a parlament hatalmát és ragaszkodott a tanácsokhoz, maga mögött tudta a munkások és a katonák tömegeit. Ez kenyértörésre vitte a dolgot Eisner és belügyminisztere, a szociáldemokrata Auer között, és válsághelyzetet idézett elő a tanácsok és a parlament között.

Szembeszökő méreteket öltött ez a válság a tartományi parlament február 21-re kitűzött megnyitása előtti héten. A parlament épületének egyik szárnyában a frakciók tanácskoztak, a másikban a tanácsok. A frakciók Auer vezetésével egy parlamentáris koalíciós kormányt próbáltak összehozni a szociáldemokraták és a liberálisok részvételével, amelyből kimaradt volna a legerősebb párt, a BVP. A tanácsok egy „második forradalomra" készültek arra az esetre, ha a parlamentáris kormány a birodalom többi részeihez hasonlóan megkísérelné a felszámolásukat. Eisner hajlandó volt rá, hogy miniszterelnökként visszalépjen, és a parlamentben egyelőre Auernek engedje át a terepet. Ahhoz azonban mindenképpen ragaszkodott, hogy ő maradjon a tanácsok élén, hogy amennyiben sor kerül rá, ő vezethesse a „második forradalmat". Azt követelte, hogy a tanácsok jogosítványait az alkotmányban is rögzítsék.

Egy bizonytalan kimenetelű hatalmi harc volt kibontakozóban. Bajorországban nem voltak szabadcsapatok, és a még le nem szerelt katonai alakulatokat a katonatanácsok kézben tartották. Mindazonáltal még lehetett reménykedni a kompromisszumban. A bajor forradalom volt eddig Németországban a követendő példa, mert néhány kritikus pillanat ellenére egy csepp vért sem követelt. Eisner bátor kiállással és ügyes diplomáciával valamennyi veszélyes helyzetre talált megoldást. Talán most is sikerült volna az a törekvése, hogy kiegyezést hozzon létre a tanácshatalom és a parlamenti ellenőrzés között.

Február 21-én délelőtt azonban, néhány perccel tíz óra előtt, amikor az aktatáskájában lapuló miniszterelnöki lemondó beszéddel a tartományi parlament megnyitó ülésére igyekezett, és a Promenadenplatzról befordult a Prannerstraßéra, meggyilkolták.

A gyilkos – egy esőkabátos fiatalember, aki az egyik kapualjból kilépve közvetlen közelről két pisztolygolyót röpített Eisner fejébe –, gróf Arco-Valley, félzsidó náci volt. Régebben egy Thule Társaság nevű egyesület tagja volt – amely később nem ok nélkül büszkén a náci mozgalom „őssejtjének" nevezte magát –, de kizárták a társaságból, mert elhallgatta, hogy zsidó az anyja. Eisner meggyilkolásával azt akarta bebizonyítani, írta később Rudolf von Sebottendorff, a Thule Társaság megalapítója,

hogy „egy félzsidó is képes hőstetteket végrehajtani".

Eisner azonnal meghalt. Egyik testőre rálőtt a gyilkosra, és súlyosan megsebesítette, de felgyógyult, bíróság elé állították, elítélték, majd kegyelmet kapott. 1945-ig élt.

A merényletet, amelynek híre félelmet és dühödt haragot keltve azonnal elterjedt az egész városban, egy órán belül másik követte. Egy Lindner nevű hentessegéd a hír hallatára azonnal pisztolyt ragadott, a tartományi gyűlés épületéhez rohant, erőszakkal behatolt az ülésterembe, ahol Auer az illendőség szabályai szerint éppen felháborodásának adott kifejezést, és meggyilkolt ellenfele érdemeit méltatta, ráfogta a pisztolyt a szónokra, és se szó beszéd, meghúzta a ravaszt. Érdekes: Lindner számára magától értetődő és természetes volt, hogy egy forradalmi vezető meggyilkolása mögött csak az SDP első embere állhat. Idáig jutottak a dolgok Németországban. Auernek valójában semmi köze nem volt a merénylethez. Sebéből felgyógyult ugyan, de évekre kimaradt a közéletből.

Rettenetes következményei voltak ennek az egy órának. Az irányító értelmiség eltűnt a bajor pártok éléről, az ész helyett az érzelmek vad zűrzavara uralkodott mindenütt. Az egész város, az egész ország egy csapásra az anarchia képét mutatta. Mindenütt fegyveres katonák jelentek meg, akik gyalogosan vagy autón közlekedve tomboltak az utcákon, lövöldözés hallatszott, letartóztatások, verekedések, fosztogatások kezdődtek, pánik, elkeseredett düh és bosszúvágy kerítette hatalmába a tömegeket.

A pánik szétugrasztotta a tartományi parlamentet, kormány nem volt. A nyolc miniszterből egy meghalt, egy élet-halál között lebegett, egy elbújt, kettő elmenekült az őrjöngő Münchenből, csak hárman próbálták meg elvégezni minisztériumukban a szokásos napi munkát, amit se kormányülés sem semmiféle külső kapcsolat nem támogatott. Általános sztrájkot és ostromállapotot hirdettek ki egyszerre. Ezrek zarándokoltak a Promenadenplatzra, a gyilkosság színhelyére, ahol az óriási vérfolt fölé szuronyokra egyfajta oltárt emeltek Eisner képével. Néhány nap múlva királyi pompával eltemették, és a temetés a haragtól izzó gyász hatalmas demonstrációjává vált. Vidékről is tömegével jöttek az emberek Münchenbe, és a zergetollas, bőrnadrágos bajor hegylakók halálos komolysággal és ünnepélyességgel követték annak a berlini zsidónak a koporsóját, akiről úgy gondolták, hogy megértette őket. Hogy mi lesz a folytatás, ezt nem tudta senki.

Az egyetlen valamelyest érintetlen tekintélyt, amely ebben a káoszban megmaradt, a tanácsok jelentették. Központi Tanácsuk Ernst Nieckisch, egy fiatal néptanító vezetésével – később mint publicista vált ismertté, és a Harmadik Birodalom mártírjaként kivívta az utókor tiszteletét – igyekezett megvalósítani „Eisner végakaratát", azaz kompromisszumot létrehozni a szocialista pártok és a tartományi parlament között. Polgári-szocialista koalíciós kormányról már nem beszélt senki. Heteken keresztül foly-

tak a zűrzavaros tárgyalások, míg végül megalakult egy össz-szocialista kormány az SDP-hez tartozó Johannes Hoffmann vezetésével, amelynek a parlamenti tartomány március 17-én megtartott rövid ülése széles körű felhatalmazást adott. Ez a kormány formailag ugyan diktatórikus hatalommal rendelkezett, valójában azonban gyenge lábakon állt. Nem tekintette magát tanácskormánynak, de a tanácsokon kívül senki nem állt mögötte. A tartományi parlamentben nem volt többsége, de a tanácsok sem bíztak meg benne igazán. Így Hoffmann kormánya hosszú távra életképtelen volt. Amióta Eisnert meggyilkolták és Auer sebesülése miatt kivált a politikából, a körülmények kényszere a tanácsköztársaság felé sodorta Bajorországot – egyszerűen azért, mert a tanácsok jelentették az egyetlen viszonylag megbízható hatalmi forrást, az anarchia és a polgárháború egyetlen alternatíváját.

Két dolog persze bizonytalan volt: egyrészt az, hogy megvalósítható-e Bajorországban a tanácsköztársaság és hogy tarthatja-e magát, amikor Németországban mindenütt máshol Noske szabadcsapatai eltávolították a tanácsokat, másrészt az, hogy egyáltalán képesek-e a tanácsok a kormányzásra – különösen most, Eisner nélkül.

Niekisch mérsékelt irányzata mellett, amely Eisner végakaratát kívánta megvalósítani, az utóbbi időben két új, egymással vetélkedő erő is jelentkezett a tanácsokon belül: az egyik oldalon egy értelmiségi csoport, amelyre az emelkedett gondolkodásmód, a becsvágy és a politikai naivság volt jellemző – ehhez a csoportosuláshoz tartozott Erich Mühsam és Ernst Toller, a két expresszionista költő, valamint olyan tudósok, mint az irodalomtörténész Gustav Landauer és két közgazdász, Otto Neurath és Silvio Gesell. A másik oldalon a kommunisták jelentek meg, a német forradalom történetében először olyan tényezőként, amellyel számolni kell, pontosabban *egy* kommunista, Eugen Leviné, akiben vad és zabolázatlan energiák feszültek. Liebknechttől és Rosa Luxemburgtól eltérően neki volt rá esélye, hogy német Leninné vagy Trockijjá nője ki magát.

Leviné, aki Szentpéterváron született német-zsidó szülők gyermekeként és Németországban nőtt fel, csak március elején érkezett Münchenbe a berlini pártközpont megbízásából, hogy megszervezze a bajor kommunista pártot. Azzal kezdte, hogy kidobott öt tagot a müncheni KPD-alapszervből (heten voltak összesen), és egy hónap alatt kis létszámú, de erős kézzel irányított pártszervezetet alakított ki. Mint kemény, ellentmondást nem tűrő és illúziókat nem ismerő forradalmárra a tanácsok is felfigyeltek rá. Ebben a szakaszban Leviné volt a bajor tanácsköztársaság legelszántabb ellenfele. Azt hangoztatta, hogy a tanácsok egyelőre nem alkalmasak a kormányzásra. Csak akkor vehetik át a hatalmat, ha előbb alaposan átszervezik, ráncba szedik és felfegyverzik őket – akkor azonban minden korlátozás, koalíciós partnerek és kompromisszumok nélkül. Dupla vagy semmi: nincs szükség alkotmányos tanácsde-

mokráciára, a cél a proletárdiktatúra. Amikor április 5-én valóban kikiáltották a tanácsköztársaságot, egyedül Leviné és a kommunistái szavaztak ellene, és nem vállaltak semmi közösséget vele. Egy hét elteltével, április 13-án azonban államcsínyt hajtottak végre az államcsínyen belül, és ők vették kezükbe a tanácsköztársaság irányítását.

Mi történt ezekben a napokban? Mindenekelőtt az, hogy kitört a polgárháború.

Az utolsó indítékot a tanácsköztársaság április 5-én történt kikiáltásához furcsa módon a szociáldemokrata Hoffmann-kormány Schneppenhorst nevű hadügyminisztere adta meg. Sok találgatás folyt róla, hogy mi késztethette rá, pedig ez meglehetősen egyértelműnek látszik: ilyen drasztikus módon kívánta rábizonyítani a tanácsokra, hogy alkalmatlanok a kormányzásra, hogy azután a neki legalábbis részben engedelmeskedő müncheni helyőrség katonai pucscsával gyorsan és lehetőleg fájdalommentesen eltávolíttassa őket. Schneppenhorstnak, akárcsak a Bambergbe kitelepült kormánynak nemcsak az volt fontos, hogy megszabaduljon a tanácsoktól, hanem az is, sőt ez volt a fontosabb, hogy minden az ő irányításukkal történjék. A Noske által felajánlott porosz szabadcsapatokból nem kértek.

A terveknek megfelelően április 13-án, virágvasárnap valóban volt Münchenben puccs, de meghiúsult. Egy öt órán át tartó véres utcai csatában, amely a Marienplatzon kezdődött és a Főpályaudvar megrohamozásával végződött,

a Rudolf Eglhofer nevű matróz által irányított rögtönzött vörös haderő megverte Schneppenhorst csapatait, akik vonatra szállva elmenekültek. Vereséggel végződött a kormányhű bajor csapatok második kísérlete is, amikor három nap múlva kívülről próbálták elfoglalni Münchent. Április 16-án a Dachau melletti összecsapásban a „vörös hadsereg" legyőzte „fehér" ellenfeleit, és elfoglalta Dachaut. A vörösök vezére az ütközetben Ernst Toller volt, a költő.

Ez új helyzetet teremtett. Hoffmann Bambergbe települt kormánya fogcsikorgatva segítséget kért Noskétól, és von Oven porosz tábornok vezetésével húszezres létszámban porosz és württembergi szabadcsapatok nyomultak északról és nyugatról Bajorországba.

Münchenben időközben Leviné vette kézbe a tanácsköztársaság irányítását. Ettől azonban nem tért jobb belátásra, sőt minden politikai realizmusának búcsút mondott. A helyzet ugyanis komolyra fordult, harcolni kellett, és Leviné nem bízta a harcot sem a még mindig tárgyalni akaró és kompromisszumra kész Niekisch körüli mérsékeltekre, sem a Toller és Landauer típusú rajongókra.

Amit Leviné nem látott, vagy heroikus önámításában nem akart látni, az az volt, hogy már nemcsak a tárgyalásokkal késett el, hanem a harccal is. Jóllehet sikerült az energikus Eglhofer parancsnoksága alatt egy körülbelül tízezres létszámú „vörös hadsereget" összetoboroznia, megszerveznie és kiképeznie, ez azonban nem volt elég a feltartóztathatatlanul nyo-

muló túlerővel szemben nemhogy a győzelemhez, de még a komoly ellenálláshoz sem.

A müncheni tanácsköztársaság felségterülete északon gyakorlatilag Dachaunál, délen pedig Garmischnál és Rosenheimnél végződött. Az élelmiszer-ellátás vonalai el voltak vágva, a város éhezett. Ugyanakkor groteszk módon hiány volt fizetőeszközben is. A Birodalmi Bank müncheni fiókja eltávolított a városból minden készpénztartalékot és a pénznyomtató gépeket. Leviné lefoglaltatta a bankszámlákat, és elkoboztatta a polgári háztartások élelmiszerkészleteit. A tehetetlen düh kétségbeesett intézkedései voltak ezek, amelyek ugyanilyen vad dühöt keltettek az érintettekben. Leviné volt az első német forradalmi vezető, aki letartóztatta politikai ellenfeleit. Amikor már közeledett a vég, és az ágyúk a város határában dörögtek, a letartóztatottak közül agyonlőtték a Thule Társaság nyolc tagját és két hadifogoly tisztet. A kivégzésre nem Leviné adott parancsot, a felelősség kérdése minden kétséget kizáróan soha nem tisztázódott. Ez az egyetlen terrorakció, amely rábizonyítható a német forradalomra, ám később a másik oldal szörnyű bosszút állt érte.

A történtek az utolsó pillanatban szakadást idéztek elő a tanácskormányban. A többség Toller vezetésével lemondásra kényszerítette Levinét „túszgyilkosság" miatt, amit Leviné erőszakos politikájának a számlájára írtak. Tollerék tettek még egy utolsó, sikertelen kísérletet a Bamberggel való megegyezésre. Utána

a forradalmárok már csak a vörös hadseregben reménykedhettek, amely önállóan tovább harcolt, de nem tudta megmenteni a helyzetet. Április 29-én elesett Dachau, április 30-án Noske csapatai három oldalról benyomultak Münchenbe. Május 2-án összeomlott az utolsó ellenállás.

Utána olyan „fehér borzalom" következett, amilyet egyetlen német város sem ért meg – a márciusi berlini események sem foghatók hozzá. Egy hétig a győztesek bárkire rálőhettek, akit „Spartacus-gyanúsnak" találtak – gyakorlatilag az egész müncheni munkásság szabad préda volt. Josef Hofmiller tanár és a német nemzeti irányzathoz tartozó irodalomkritikus, aki naplót vezetett a forradalomról, még május 10-én is ezt jegyezte fel Bruckmann könyvkiadó közlése alapján: „A cselédlányok egészen ki vannak kelve magukból, mert a házban naponta embereket lőnek agyon." Minden megilletődöttség nélkül beszámol arról is, hogyan vezették ki a kocsmákból vagy szedték le a vonatról a „spartakistákat", és hogyan állították őket falhoz a szeme láttára. „Egészen megszoktuk a puskaropogást", írja.

A müncheni fehérterror félreismerhetetlenül magán viseli a szadizmus jegyeit. Gustav Landauert, az első tanácskormány művelt oktatási miniszterét például, akinek zsidó tudós habitusa bizonyára irritálta kínzóit, szó szerint halálra rugdosták a stadelheimi börtön udvarán – nem mintha bármi alkalmat adott volna ilyen dühkitörésre, hanem mert a vad kurjongatás

közepette végrehajtott aktus hozzátartozott a győzelmi rituáléhoz. Manfred von Killinger, az egykori szabadcsapatvezér más, kifejezetten szexuális színezetű rémtettekről számol be csámcsogva *Komoly és derűs történetek a puccsok napjaiból* című visszaemlékezéseiben. A leírt atrocitások áldozatai gyakran nők, a „spartakisták női" voltak. A szerző később, Hitler alatt nagy karriert futott be.

Egy másik különlegessége ezeknek a májusi napoknak Münchenben, hogy idegen invázió és megszállás érzését keltette a város lakóiban. A porosz szabadcsapatok úgy viselkedtek, mint a győztesek egy meghódított országban. A müncheni proletárokat ellenszenvesnek, slamposnak, piszkosnak találták, lenézték őket, és nem értették a beszédjüket. Valószínűleg ez volt az oka annak a félreértésnek, amelynek hatására vezetőik határt szabtak a válogatás nélküli főbe lövéseknek. Május 6-án egy katolikus legényegylet huszonegy tagja a felszabadítók védelmében bízva elérkezettnek látta az időt, hogy újra összejövetelt tartson, amikor is ezek a felszabadítók lecsaptak rájuk, és ahogy ez akkor szokás volt, minden teketória nélkül falhoz állították őket. Egy csoport munkásküIsejű fiatal összejövetele nem lehetett más az idegenek szemében, mint „spartakista összeesküvés", és a halálra rémült résztvevők müncheni dialektusban előadott magyarázkodását egyszerűen nem értették meg.

Ezt a kínos melléfogást követően alábbhagyott a vad terror, és a „rendcsinálást" a bíróságok és statáriális bíróságok vették át. Ők sem

bántak kesztyűs kézzel a legyőzöttekkel, és nem fukarkodtak a halálos ítéletekkel.

Leviné hatásos „abgangra" használta fel a bírósági tárgyalást. „Mi, kommunisták – mondta az utolsó szó jogán –, olyan halottak vagyunk, akiknek szabadságos levelet állítottak ki egy időre. Az önök kezében a döntés, hogy meghosszabbítják-e a számomra engedélyezett szabadságot, vagy behívót kapok, mint Karl Liebknecht és Rosa Luxemburg." Két óra múlva főbe lőtték. Utolsó szavaival a világforradalmat éltette.

14

NEMEZIS

A most elénk táruló borzalomnak
mit a jelen s jövő tagadni fognak,
*magad hűséges krónikása légy.**
[Goethe]

1919 közepére megtört a német forradalom gerince. Az SPD immár polgári államot kormányzott, amelyet a hatalom valódi birtokosaként az általa segítségül hívott ellenforradalom támogatott. Külsőleg a párt helyzete olyan ragyogó volt, mint előtte és utána soha. A Birodalomban, Poroszországban és Bajorországban minden vezető pozíciót a kezében tartott. Ez a hatalom azonban csak látszólagos volt. A párt idegen test maradt a polgári államban, amelyet ő állított helyre, az ehhez igénybe vett ellenforradalmi szabadcsapatok pedig egyenesen ellenségnek tekintették. Ugyanakkor azzal, hogy leverte a munkástömegek forradalmát, szétzúzta saját hatalmi bázisát.

Az SPD mindvégig az 1918. októberi helyzet visszaállítására törekedett. Akkor a császári birodalom parlamentarizálásával elérve látta szerény céljait. A párt végre „belenőtt" az államba és az államvezetésbe, sőt úgy érezhette, hogy az állam és a társadalom valósággal körüludvarolja. Ezt a paradicsomi állapotot a sajnálatos novemberi forradalom átmenetileg megzavarta, most azonban, hogy sikerült szerencsésen túljutni rajta, mintha visszatért volna az idill a szociáldemokrata vezetők számára, csupán a felette trónoló császár hiányzott a képből. A „weimari-koalíció" nem volt egyéb, mint a régi Reichstag-többség, ugyanaz a koalíció, amelyre 1918 októberében Miksa herceg támaszkodott.

* *Faust* II. (Kálnoky László fordítása).

És mégis minden más volt. 1918-ban a forradalom előszele érződött a levegőben, most, az elbukott forradalom után nyomott hangulat ülte meg a politikai atmoszférát. Akkor félelem töltötte el a polgári és a feudális uralkodóosztályt, mostanra visszanyerte önbizalmát. Akkor szükség volt az SPD-re, hogy magára vállalja a kapituláció ódiumát és elfojtsa a forradalmat, most, hogy mind a két feladatot elvégezte, nem volt többé szükség rá, legfeljebb a bűnbak szerepére volt alkalmas, akit felelőssé lehet tenni a vereségért és a háború utáni nyomorúságért. Az 1919-es év közepétől, ahogy Ernst Troeltsch, az események legélesebb szemű korabeli megfigyelője írja, „jobboldali hullám" söpört végig Németországon. Ebben a légkörben a szociáldemokratákat mint a „novemberi gyalázat" elkövetőit és a „csüggedés bajnokait" ócsárolták, akik „hátulról tőrt döftek a német hadseregbe".

A kormányban részt vevő polgári középpártokkal való viszony sem volt a régi. 1918 októberét megelőzően a három párt vállvetve küzdött a parlamentáris rendszer megvalósításáért. Most a demokraták és a Centrum már nem harcostársuknak tekintették az SPD-t, hanem

kordában tartandó politikai erőnek, és igyekeztek mérsékelni a pártot, nehogy sokat bántsa a kapitalizmust és a katolikus egyházat. Abszolút többség és baloldali koalíciós partnerek híján a szociáldemokraták rá voltak utalva a polgári középre. A középpártok viszont szövetségre léphettek a polgári jobboldallal is, ha akartak, ez utóbbiak pedig választhattak a parlamenti polgári blokk és a nyílt ellenforradalommal való paktálás között. Az ellenforradalom hatalmi tényező volt – sokak szemében a valódi hatalom. 1919 augusztusában „Nemzeti Egyesület" néven összeesküvő csoport jött létre, amely tervszerűen készült az államcsínyre. Vezetői a keletporosz Wolfgang Kapp és a Liebknecht- és Luxemburg-gyilkosság megszervezője, Pabst százados voltak, a háttérben pedig a Svédországból időközben visszatért Ludendorff állt.

1918 novemberétől 1919 nyaráig ez volt az alternatíva Németországban: forradalom vagy ellenforradalom. Mostanra a polgári restauráció lett az ellenforradalom alternatívája. (Tíz év múlva már csak az ellenforradalom különböző válfajai jöhettek számításba.)

A döntés egyaránt múlt a katonákon és a politikusokon. Az 1919 márciusában a szabadcsapatokból alakult 400 ezres létszámú Reichswehr (Birodalmi Véderő) velejéig átpolitizált jobboldali katonai szervezet volt. A politikai jobboldalhoz hasonlóan a katonák között is voltak óvatosan taktikázó konzervatívok és türelmetlen puccsisták. Az előbbiek készek voltak rá, hogy esélyt adjanak egy polgári blokk vezette polgári-parlamentáris demokráciának, az

utóbbiak katonai államcsínyre és diktatúrára készültek. A szociáldemokraták már egyik csoportnak sem kellettek, legfeljebb Noske volt számukra kivétel.

1919 júliusában, a versailles-i szerződés aláírása után, távozott a Reichswehr éléről Hindenburg és Groener, a régi Legfelsőbb Hadvezetés két főnöke. Ettől kezdve aligha politizáltak kevesebbet a hadseregben, mint a nemzetgyűlésben. Csaknem minden csapategységnek saját politikai profilja, csaknem minden tábornoknak saját politikai elképzelése volt. Ketten közülük fokozatosan a Reichswehr két politikai szárnyának a vezetőjévé nőtték ki magukat: Hans von Seeckt, a Reichswehr vezérkari főnöke, aki – legalábbis egyelőre – „depolitizálni" kívánta a hadsereget és Walther von Lüttwitz, az I. számú csoportfőnökség parancsnoka, a „szabadcsapatok atyja", aki már 1919-ben újabb és újabb politikai követelésekkel állt elő (pl. a sztrájkok betiltása és a munkanélküli-segély eltörlése). Az, hogy a Reichswehr diktatúrát kíván bevezetni, 1919 nyarától állandó beszédtéma volt. Ezekbe a tervekbe Noskét is beavatták, és a magatartása meglehetősen kétértelmű volt. Bár nemet mondott a tiszteknek arra az ajánlatára, hogy katonai puccsal diktátornak kiáltsák ki, mégsem lépett fel az ajánlattevőkkel szemben, és nem ismeretes, hogy informálta volna minisztertársait a hazaárulókkal való ismételt kokettálásáról. Ami az 1919-es év második felének puccs- és diktatúra-terveit meghiúsította, főleg az volt, hogy a puccsisták nem tudták eldönteni, ki legyen a diktátor. Va-

laki a saját soraikból? Noske? Kapp? Ludendorff? Nem volt meggyőző jelölt, nem érkezett még el Hitler ideje. Amikor beköszöntött az 1920-as év, már mindenki megszokta a puccsról szóló híreszteléseket, és senki nem vette őket komolyan.

És ekkor fordult komolyra a helyzet. 1920. január 10-én lépett életbe a versailles-i szerződés, amely a német szárazföldi hadsereg létszámát 100 000, a haditengerészetét 15 000 főre korlátozta. Ez nagyszabású leépítéseket tett szükségessé a 400 000 főt számláló Reichswehren belül. A legtöbb szabadcsapatot kénytelen-kelletlen feloszlatták. De igazában már nem is volt szükség rájuk. Nem az ország védelmére toborozták össze őket, hanem a forradalom leverésére, és ezt a feladatot teljesítették. Most már bizonytalansági tényezőnek számítottak, és veszélyt jelentettek az állam és a kormány számára.

A szélnek eresztett szabadcsapatoknak azonban nem volt kedvük hazamenni, és politizáló tábornokaik vonakodtak attól, hogy kiadják kezükből a politikai hatalom eszközét. Mielőtt elvették tőlük, megpróbáltak élni vele. Így került sor 1920. március 13-án arra a katonai államcsínyre, amelyet a történelem Kapp-puccs címszó alatt tart számon.

A név megtévesztő – éppen úgy, mint a „Spartakus-hét" címke, amelyet az 1919 januárjában lezajlott forradalmi megmozdulásra ragasztottak rá. Kapp és „Nemzeti Egyesülete" éppen olyan szánalmas szerepet játszott ezeknek a márciusi napoknak a drámájában, mint az ötvenhárom tagú Forradalmi Bizottság az előző évi januári tragédiában. Az utóbbi spontán tömegakció volt, az előbbi katonai lázadás. A „Kapp-puccsot" nem Kapp irányította, hanem von Lüttwitz tábornok. A kiváltó ok az Ehrhardt-tengerészdandár feloszlatása volt, amit Noske 1920. február 29-én rendelt el.

Az Ehrhardt-dandárnak nevezett szabadcsapat eredetileg a haditengerészet tisztjeiből és altisztjeiből verbuválódott, majd olyan baltikumi német csapatokkal egészült ki, amelyek 1919-ben még Lettországban harcoltak a bolsevikok ellen. A brigádot a polgárháború során Berlinben és Münchenben vetették be. Katonai szempontból elitegységnek számított, politikailag szélsőségesen kormányellenes volt. Fekete-fehér-piros zászló alatt vonult és sportot űzött abból, hogy a minisztereket gúnyoló napi jelszavakat adjon ki. 1920 januárjától, amikor von Lüttwitz tábornok a Berlin melletti Döberitzbe vezényelte őket, horogkeresztet viseltek a sisakjukon. A csapat szellemében már 1920-ban félreérthetetlenül felismerhető a későbbi Waffen-SS szellemisége.

A február 29-én elrendelt feloszlatásra a dandár nagyszabású díszszemlével válaszolt, amelyre a birodalmi honvédelmi minisztert nem hívták meg. A díszszemlén von Lüttwitz tábornok kijelentette: „Nem hagyom, hogy ezt a válogatott egységet a mai zavaros időkben szétverjék." Kijelentésével a tábornok nyíltan megtagadta az engedelmességet, és komolyan gondolta, amit mondott.

Vezérkarának néhány tisztjét megijesztették ezek a szavak, és a következő napokban megpróbálták mérsékelni és kevésbé provokatív lépések irányába befolyásolni főnöküket. Mindenekelőtt tárgyalást kezdeményeztek a tábornok és a parlamenti jobboldal két pártja között. Ez utóbbiak nemrég indítottak egy politikai akciót. A nemzetgyűlés feloszlatását követelték, új Reichstag-választásokat, „szakminiszterekből" álló kormányt, a birodalmi elnök népszavazással történő azonnali megválasztását. Ezek mind alkotmányos követelések voltak, és az adott helyzetben remélni lehetett, hogy a „jobboldali hullám" meglovagolásával az SPD kikapcsolható a politikából. A parlamenti jobboldal arra számított, hogy ezeknek a követeléseknek, amelyeket a kormánypártok érthető módon elutasítottak, az elkövetkező hetekben vagy hónapokban nagyszabású propaganda-hadjárattal érvényt tudnak szerezni. Egy puccs tehát pillanatnyilag keresztezte volna az elképzeléseiket. Lüttwitz meghallgatta az érveiket, de a tervezett államcsínytől nem hagyta magát eltéríteni. Úgy gondolta ugyanis, hogy ellentétben a civil jobboldallal, neki nincs vesztegetni való ideje. Nem kívánta ölbe tett kézzel tudomásul venni, hogy elveszti legjobb csapategységét, lépéskényszerben érezte magát.

A következő napokban még inkább kiéleződött a helyzet, mert Noske kivonta az Ehrhardt-dandárt Lüttwitz parancsnoksága alól, és a haditengerészet vezetésének rendelete alá, azt remélve, hogy ilyen módon szerezhet érvényt a feloszlatásra vonatkozó parancsnak. Lüttwitz

fütyült a rendeletre, mielőtt azonban kenyértörésre vitte volna a dolgot, hallgatva törzstisztjei tanácsára, személyes találkozást javasolt Ebertnek. Ebert jóindulatúan fogadta a kezdeményezést, hajlandó volt szóba állni a lázadó tábornokkal („az öregúr egyszerűen csodálatos", mondta róla). Március 10-én 18 órakor Lüttwitz nagyszámú kísérettel megjelent Ebertnél, aki Noske jelenlétében fogadta. A tárgyalás lefolyása katasztrofális volt. Lüttwitz „hevesen és emelt hangon" új választásokat és szakminisztereket követelt, ahogy a jobboldali pártok vezetőitől eltanulta, továbbá magának igényelte a Reichswehr főparancsnoki tisztét, valamint követelte a létszám feletti csapategységek feloszlatásáról szóló rendelet visszavonását. Ebert és Noske visszautasította ezeket a követeléseket, Ebert atyai hangnemben, részletes és szakszerű magyarázatokba bocsátkozva, Noske indulatosan és gorombán, majd felszólította a tábornokot, hogy másnap reggel jelentkezzék búcsúlátogatásra. A tárgyaló felek haraggal váltak el egymástól.

Másnap elmaradt a búcsúlátogatás. Helyette a tábornok Hermann Ehrhardtot kereste fel Döberitzben, azt a kérdést szegezve neki, hogy meg tudja-e szállni Berlint még aznap este. Ehrhardtnak nemmel kellett válaszolnia a kérdésre, mondván, hogy ez egynapi előkészületet igényel, szombat reggelre azonban a Brandenburgi Kapunál lehet a dandárjával. Ebben maradtak tehát. Lüttwitz parancsot adott a Berlinbe való bevonulásra, Ehrhard pedig megkezdte az előkészületeket.

Csak ekkor vonták be az összeesküvésbe a „Nemzeti Egyesület" nevű csoportot – Kappot, Pabstot, Ludendorffot. Lüttwitz azt üzente nekik, hogy szombat reggelre legyenek készek a hatalom átvételére. A másfél napos határidő nagyon rosszul jött nekik. A saját puccsterveiket még nem sikerült végleges formába önteniük, a szervezés a birodalom különböző részeiben még nem fejeződött be, kormánynévsoruk sem volt még. Mégsem tehettek mást, mint hogy elfogadják a Lüttwitz és Ehrhardt által megadott időpontot, már csak azért sem, mert még aznap letartóztatási parancsot adtak ki ellenük. Ennek végrehajtására végül is nem került sor: az összeesküvők letartóztatása helyett a berlini közbiztonsági rendőrség figyelmeztette őket. Ugyanolyan „keményen, nemzeti" szellemű intézmény volt ez is, mint a Reichswehr.

Másnap, pénteken, március 12-én Berlinben már mindenki tudott vagy tudni vélt valamit. Már az esti újságok is hozták a hírt, hogy az Ehrhardt-dandár puccsra készül. Egyedül Noske volt az, aki nem vette komolyan a dolgot – legalábbis később ezt állította. Ami azt illeti, valóban volt az elmúlt hónapokban több halva született puccskísérlet is, és sok olyan híresztelés, amelynek nem volt érdemes hitelt adni. Noske tehát megelégedett azzal, hogy hozzon néhány óvintézkedést, így két ezred rendőrt és egy ezred katonát vezényelt ki a kormánynegyed védelmére, és úgy vélte, hogy többre nincs szükség. Ennél nagyobb melléfogást aligha követett el életében.

Még aznap este ugyanis a három ezred valamennyi tisztje megegyezett abban, hogy nem teljesítik a kormánynegyed védelmére kiadott parancsot, valamint kapcsolatba léptek a Berlinben és a főváros környékén állomásozó többi csapat vezetőivel, és ezek is kijelentették, hogy ők sem engedelmeskednek, amennyiben ilyen tartalmú parancsot kapnak. A biztonság kedvéért jóváhagyást kértek Seeckttől, aki, bár nem volt közvetlen parancsolási joga, mint vezérkari főnök nagy tekintélynek örvendett a katonák előtt. A tábornok azt válaszolta, hogy természetesen nem lehet „egy Berlin és Potsdam közötti terepgyakorlaton éles tölténnyel lőni". A legenda Seeckt bursikóz mondását (szinte hallani azt a kaszinói orrhangot, amelyen elhangzott) a következő patetikus formában őrizte meg: „A Reichswehr nem lő a Reichswehrre."

Valójában azonban a Reichswehrben minden hajlandóság megvolt arra, hogy lőjön a Reichswehrre. Ehrhardt kapitány ugyanis azt a parancsot adta brigádjának március 22-én este tíz órakor, hogy „harcszerűen vonuljon Berlinbe, *kíméletlenül törjön le minden ellenállást,* és szállja meg a városközpontot és a minisztériumokat". Mielőtt átlépték a város határát, még egyszer katonái lelkére kötötte: „Amennyiben harcra kerül sor a kormánynegyedben tartózkodó csapatokkal, a leghatározottabban kell fellépni." A Reichswehrnek a puccsot végrehajtó egységei tehát nagyon is készek voltak arra, hogy lőjenek a Reichswehrre, de nem akadtak olyan csapatok, amelyek útjukat állták volna. A Reichswehr

egyik része el volt szánva rá, hogy megdönti a kormányt, a másik pedig arra, hogy nem védi meg. Nemcsak a puccsisták lázadtak fel a kormány ellen, hanem az egész Reichswehr. Az 1920. március 12-éről 13-ára virradó éjszakán cserbenhagyták Ebertet és Noskét az általuk életre hívott fegyveres erők – ugyanúgy, mint II. Vilmos császárt 1918. november 9-én sajátjának tekintett hadserege.

Eseménydús éjszaka vette kezdetét március 12-én este tíz órakor, amikor az Ehrhardt-dandár harci alakzatban elindult Berlin felé. A katonák teljes menetöltözékben vonultak, kézigránátokkal a derékszíjukon, mintha ellenséges földön járnának. A Reichswehr berlini csoportfőnöksége egy órán belül tudomást szerzett az akcióról. Noskét telefonon értesítették. A csoportfőnökség két tábornoka, von Oven és von Oldershausen elindult Döberitz felé, állítólag azért, hogy lebeszéljék Ehrhardtot a szándékáról (legalábbis ők ezt állították a puccs meghiúsulása után), valójában azért, hogy még egy utolsó kísérletet tegyenek a közvetítésre közte és Noske között. Nagy üggyel-bajjal elérték Ehrhardtot, és rávették, adjon lehetőséget a kormánynak a kapitulációra, mielőtt letartóztatja. Ehrhardt azzal a feltétellel volt hajlandó eltekinteni a kormány letartóztatásától, ha reggel hétig elfogadják Lüttwitz követeléseit, és megígérte, hogy eddig az időpontig a Siegessäule nevű emlékműnél fog várni csapataival. A két tábornok továbbította az üzenetet Noskénak, aki röviddel éjfél után felkereste Ebertet, és beszámolt az ultimátumról. Ebert hajnali négy órára összehívta a kormányt a Birodalmi Kancelláriára, Noske pedig egy órára a katonai parancsnokokat a Bendlerstraßéra, a honvédelmi minisztériumba.

Noske a minisztériumok védelmére szólította fel a parancsnokokat, teljesen eredménytelenül. Két kivétellel valamennyi jelen lévő tábornok és vezérkari tiszt megtagadta a kormány tűzparancsának kihirdetését. Von Oven és von Oldershausen azt ajánlotta Noskénak, hogy tárgyaljon Ehrhardttal. Mások különböző kifogásokkal álltak elő. Némelyek arra hivatkoztak, hogy a katonák nem értenék meg, miért kell harcolniuk, mások arra, hogy a Berlinben állomásozó csapatok nem tudnák feltartóztatni az Ehrhardt-dandárt. Seeckt a bajtársiasságról tartott szónoklatot, és úgy érvelt, hogy még mindig jobb, ha Ehrhardtot egy közömbös Reichswehr fogadja, mintha „csatát nyerve, győztesként vonul be a Brandenburgi Kapun". Noske keserűen így foglalta össze a megbeszélés eredményét: „Az elhangzottakból nyilvánvalóan arra kell következtetnem, hogy önök nem akarnak harcolni." Amikor megállapítását senki nem cáfolta, így fakadt ki: „Tehát teljesen magamra hagynak?" A tisztek továbbra is hallgattak, és hajnali négy órakor egy megtört Noske botorkált át a Bendlerstraßéról a Birodalmi Kancelláriára, hogy közölje a kormánnyal: nem számíthat védelemre. Adjutánsának az öngyilkosságot emlegette.

Az átvirrasztott éjszaka utáni kormányülésen kaotikus összevisszaság uralkodott. A minisz-

terek egyszerre beszéltek, egymást próbálták túlkiabálni. Az elnöklő Ebert hiába igyekezett a tanácskozást viszonylag rendezett keretek között tartani. Mégis volt két fontos eredménye ennek a fejvesztett pániknak: a kormány úgy döntött, hogy elmenekül Berlinből, és általános sztrájkra hívta fel a munkásságot.

A két határozat nem egyhangú szavazás eredményeként született meg. Bár a pillanat izgalmai és zűrzavara elterelte róla a figyelmet, ezen az éjszakán bekövetkezett a régóta esedékes szakadás a szociáldemokraták és polgári koalíciós partnereik között. Schiffer demokrata alkancellár és néhány polgári miniszter úgy döntött, hogy Berlinben marad. Nem kívánták felégetni maguk mögött a hidat, a céljuk továbbra is a lázadókkal való megegyezés volt. De még ennél is nagyobb jelentőségű, hogy az általános sztrájkra szóló felhívást csak Ebert és a szociáldemokrata miniszterek írták alá. A polgári miniszterek nem szavazták meg a felhívást.

A sztrájkra való felhívást mindazonáltal vegyes érzelmekkel fogadták a szociáldemokraták is, mert példátlan irányváltást jelentett. Kétségbeesésükben most hirtelen újra annak a forradalomnak a nyelvén kezdtek beszélni, amelyet egy éve vérbe fojtottak – azoknak a csapatoknak a segítségével, amelyek most a saját biztonságukat fenyegették:

„Munkások! Elvtársak! Nem azért csináltuk a forradalmat, hogy most egy véreskezű szoldateszka igájába hajtsuk a fejünket. Nem paktálunk a Baltikumból ide vezényelt gonosztevőkkel... Mindent elveszíthetünk! Védekeznünk kell, a legkeményebb eszközöket igénybe véve... Szüntessétek be a munkát! Lépjetek sztrájkba! Ne hagyjátok levegőhöz jutni ezt a reakciós bandát! Védjétek meg minden eszközzel a köztársaságot! Tegyetek félre minden vitát és civakodást. Egy eszköz van csak II. Vilmos diktatúrája ellen: a gazdasági élet megbénítása. Ne mozduljon egyetlen munkáskéz se! Egyetlen proletár se szegődjön a katonai diktatúra szolgálatába! Általános sztrájk az egész vonalon! Proletárok, egyesüljetek! Vesszen az ellenforradalom!"

A szociáldemokrata miniszterek által megfogalmazott kiáltványt, amelyet polgári kollégáik nem hagytak jóvá, a kormány sajtófőnöke jegyezte le az ülés alatt, és a végére ceruzával odafirkantotta Ebert és a szociáldemokrata miniszterek nevét. Saját kezűleg csak Bauer birodalmi kancellár írta alá a papírt, a többieknek már nem volt rá idejük: 6.15-kor be kellett rekeszteni az ülést és a miniszterek az épület előtt várakozó autókba vágták magukat – mindössze tíz perccel azt megelőzően, hogy Ehrhardt menetoszlopai teli torokból nótázva elérték a Brandenburgi Kaput. Itt egy csapat egyenruhás, illetve zsakettet és cilinderkalapot viselő civil úr fogadta őket: Lüttwitz, Ludendorff és Kapp, valamint a kíséretük. Amikor Kapp bevonult az embereivel a Birodalmi Kancelláriára, hogy proklamálja a „rend, a szabadság és a cselekvés" kormányának megalakulását, még melegek voltak a székek.

1920. március 13-án, szombaton egész nap úgy látszott, hogy sikerrel járt az államcsíny. Katonai ellenállás sehol nem mutatkozott. A berlini csapatok, a közbiztonsági rendőrség, az egész haditengerészet, a kelet-poroszországi, pomerániai, brandenburgi és sziléziai hadsereg-parancsnokság minden fenntartás nélkül elfogadta az új, önjelölt főparancsnokot, Lüttwitz tábornokot és birodalmi kancellárját, Kappot. A bajor Reichswehr arra használta fel az alkalmat, hogy megdöntse a müncheni szociáldemokrata tartományi kormányt és újat állítson a helyébe, a hírhedt Kahr-kormányt. Kahr, akinek védőszárnyai alatt nőtt naggyá Hitler, 1923 novemberéig maradt hivatalban, a második puccsig, amely már Hitler műve volt. A Birodalom fennmaradó részeiben a körzeti parancsnokok hivatalosan nem foglaltak állást a fejleményekkel kapcsolatban, ez azonban nem volt igazi semlegesség, csupán kivártak. Belsőleg valamennyien az „új kormánnyal" szimpatizáltak, és sok helyi parancsnok nyíltan is kimutatta ezt a szimpátiát. Hasonló volt a vezető hivatalnokok magatartása: látszólag várakozó álláspontra helyezkedtek és semlegesnek mutatkoztak, valójában többnyire a puccsistákkal éreztek. Később sokan azt állították, hogy a minisztériumok hivatali apparátusának tartózkodása okozta Kapp és Lüttwitz vereségét. Erre csak legyinteni lehet. Mind a polgári, mind a katonai államapparátus legfeljebb helyenként tanúsított óvatosan habozó magatartást (a „szigorúan nemzeti" keleti tartományokban ilyen nem fordult elő, itt egy emberként követ-

ték Kappot és Lüttwitzet), de mindenképpen készen állt arra, hogy az „új kormány" alatt is „teljesítse kötelességét", amennyiben a helyzet úgy alakul.

A „régi kormány" közben megtapasztalta a menekültek sanyarú sorsát. Hivatali apparátusukat nélkülözve – még gépírónők sem álltak a rendelkezésükre –, a miniszterek tétlenségre voltak kárhoztatva, örülhettek, hogy egyáltalában élnek. Először Drezdában kerestek menedéket, ahol Maercker, Noske „városhódító" tábornoka parancsnokolt. Ő azonban még szombat délelőtt távirati úton parancsot kapott Berlinből, hogy az oda érkező minisztereket azonnal vegye „védőőrizetbe", és fölöttébb készségesnek mutatkozott a parancs teljesítésére. Viszont udvarias volt, és közölte hivatali elöljáróival, hogy valóban a saját biztonságuk érdekében tartóztatja le őket. A miniszterek hiába próbálták lebeszélni szándékáról, ez csak a Német Néppárt véletlenül Drezdában tartózkodó vezetőjének, Rudolf Heinzének sikerült. Amikor azonban Maercker még aznap olvasta az általános sztájkra való felhívást, mélységes felháborodásában újra le akarta tartóztatni a kormányt. A minisztereknek szent esküvéssel kellett bizonygatniuk, hogy a nevük akaratuk ellenére került az „elaborátum" végére, csak így sikerült Maerckert újólag jobb belátásra bírni. Félő volt, hogy ez harmadszorra nem sikerül, ezért úgy döntött a „régi kormány", hogy tovább menekül. Még aznap este Stuttgart felé vették útjukat, ahol a katonaság megőrizte a nyugalmát. De itt is több napig tar-

tott, amíg a városparancsnokság hivatalosan is biztosította lojalitásáról a törvényes kormányt. Erre csak akkor került sor, amikor már megmutatkozott az általános sztrájk hatása, és Kapp és Lüttwitz helyzete tarthatatlanná vált.

Berlin már vasárnap, március 14-én az általános sztrájk mellett döntött, és hétfőn csatlakozott hozzá az egész Birodalom. A megmozdulás, amelyhez hasonlót Németország még nem élt meg, teljesen megbénította a puccsista kormányt. Az egész ország leállt. Nem jártak a vonatok, nem közlekedtek a villamosok, nem működött a posta, nem jelentek meg az újságok, zárva voltak a gyárak. Leállt a munka a hivatalokban is. A beosztottak sztrájkoltak, így nem tudtak érdemi munkát végezni a főnökök sem. Berlinben nem volt víz, gáz, szünetelt az áramszolgáltatás. Hosszú sorok álltak a régóta nem használt kutak előtt, a lakosság csak így juthatott ivóvízhez.

Az általános sztrájk már fennállása második napján lehetetlenné tette a puccsisták számára a kormányzást. Megszakadt minden kapcsolat a főváros és a vidék között. Maga Berlin is egyre inkább kicsúszott a polgári és katonai hatóságok ellenőrzése alól. Átvágott inakkal és hangszálakkal vergődött az „új kormány", az államgépezet üresen járt.

A helyi katonai vezetőkkel is csak futárok útján lehetett kapcsolatot tartani. Hiába fogalmaztak Kapp munkatársai több kiáltványt is, hogy megnyugtassák a lakosságot és rábírják a munka felvételére, hiába ígértek új választá-

sokat, hiába fenyegették meg halálos ítélettel a sztrájk vezetőit, hiába vonták vissza a fenyegetést. Mindez nem jutott túl a berlini kormánynegyed határain. A puccsista kormány a sztrájk harmadik napját követően ugyanolyan tehetetlen volt, mint a Stuttgartba menekült kormány. A saját előszobájukon túl nem volt szavuk.

Az 1920. március 14–21-éig tartó általános sztrájk hetében a német proletariátus megismételte azt a fegyvertényt, amelyet 1918. november 4. és 10. között, a forradalom hetében véghezvitt. Lenyűgöző a két hatalmas esemény közötti hasonlóság. Ugyanaz játszódott le Németországban most is, mint akkor – központi tervezés és irányítás nélkül, a gondolatok és érzelmek spontán szolidaritásából fakadóan. Akárcsak novemberben, a tömegakció jellegét tekintve most sem szocialista volt, hanem demokratikus és antimilitarista. Ugyanúgy, mint a forradalom, az általános sztrájk is a katonai uralom ellen irányult, és a civil kormánynak kívánt segítséget nyújtani a szoldateszkával szemben. Az akcióban részt vevő tömegek, éppen úgy, mint novemberben, szociáldemokraták voltak. A sztrájkra való felhívást csak a szociáldemokrata miniszterek vállalták. A függetlenek kezdetben nem csatlakoztak a felhíváshoz. „Az SPD úgy bánt velünk, mint a kutyával – jelentette ki szóvivőjük, Artur Crispien a berlini szakszervezetek vezetősége előtt március 13-án –, nem kívánhatják tőlünk, hogy ezt elfelejtsük." A berlini KPD-központ vezetője, Ernst Reuter, a későbbi nyugat-berlini polgármester, egyenesen a sztrájk ellen adott ki fel-

hívást: „Egy ujjunkat sem mozdítjuk ezért a szégyenletes módon kimúlt kormányért, Karl Liebknecht és Rosa Luxemburg gyilkosaiért!" Mindennek azonban a legcsekélyebb hatása sem volt. Az USPD és a KPD párthívei egy emberként részt vettek a sztrájkban, és a vezetők végül is nem tehettek mást, mint hogy csatlakoztak a tagsághoz. Most, hogy ütött az igazság órája, az ellenforradalom levette álarcát, és az SPD újra a forradalom nyelvén beszélt, nem számított a munkástömegeknek mindaz, ami 1918. november 9. óta történt. Ismét úgy látszott, hogy helyreáll a szocialista egység. A szocialista pártok újraegyesülése most is magától értetődőnek tűnt, és 1920 márciusa ebben is hasonlított 1918 októberéhez.

Szászországban és Türingiában, és mindenekelőtt a Ruhr-vidéken a sztrájk fegyveres forradalomba ment át. Ezt a helyi Reichswehr-parancsnokok provokálták ki, akik „az új kormány alapjára helyezkedtek", elrendelték, hogy a katonák fekete-fehér-piros zászlót tűzzenek ki a kaszárnyákra, és tartóztassák le a sztrájkőröket. A munkások ellenálltak, a szórványos lövöldözésekből kisebb-nagyobb ütközetek, utcai csetepaték lettek, amelyek hol az egyik, hol a másik fél győzelmével végződtek. Megismétlődött 1919 tavaszának polgárháborúja, de megváltoztak az erőviszonyok. Akkor a szabadcsapatok testesítették meg a törvényes hatalmat, most ők voltak a lázadók. 1919-ben a harcoló munkásokból gyakran hiányzott az egyetértés, és bizonytalanok voltak, most ellenfeleik bizonytalanodtak el, akkor az ország különböző részeiben harcoló munkások magukra voltak hagyatva, most az általános sztrájk az egész országban őket támogatta. Mindenekelőtt azonban az volt a különbség, hogy most olyan nekikeseredett és kétségbeesett elszántsággal harcoltak, ami egy évvel korábban még nem volt meg bennük. Közben ugyanis megismerték a fehérterrort, tudták, mi vár rájuk, ha alulmaradnak. A forradalom, amely 1920 márciusában ismét fellángolt és újra kezdte az elveszettnek hitt csatát, nem volt olyan jólelkű, mint az 1918. novemberi győzelem hangulatában.

Szászországban és Türingiában ennek ellenére váltakozó sikerű és véres harcok után a katonaság kerekedett felül. A Ruhr-vidéken viszont valóságos csoda történt. Az első győztes ütközetek után egy rögtönzött vörös hadsereg lavinaként zúdult végig a térségen. Március 17-én meghódította Dortmundot, 18-án Hammot és Bochumot, 19-én Essent. Ezt követően a Reichswehr münsteri körzeti parancsnoksága kivonta a demoralizált helyőrséget Düsseldorfból, Mülheimből, Duisburgból, Hambornból és Dinslakenből is. A sztrájk hetének végére az egész Ruhr-vidék a felfegyverzett munkások ellenőrzése alá került.

Ám éppen ez a váratlan erődemonstráció vált az újra életre kelt forradalom végzetévé. Hogy a Kapp-kormány az általános sztrájk következtében nem tudja tartani magát, ez néhány napon belül világossá vált a mögötte álló katonai vezetők számára. Ugyanakkor a legyőzöttnek hitt, de új erőre kapó forradalomtól való félelem

hamarosan összehozta azokat, akik március 13-án ellenségként néztek szembe egymással. A polgári állam újra összefogott a katonai lázadókkal a forradalom ellen. Nem sokat kellett várni arra sem, hogy az SPD is ráálljon erre a vonalra, és másodszor is elárulja a forradalmat.

Március 13-án Kapp elrendelte, hogy vegyék védőőrizetbe a Berlinben maradt Schiffer alkancellárt és a porosz kormány minisztereit, de már másnap – közben elkezdődött az általános sztrájk – szabadon engedték őket, és egy nappal később már tárgyaltak velük. A tárgyalásokba bekapcsolódott a két jobboldali polgári párt vezetője, Oskar Hergt és Gustav Stresemann is, és ösztönös egyetértés mutatkozott meg a négy polgári párt között. Mind a négy párt képviselői úgy látták, hogy a „bolsevizmus" a legnagyobb veszély, és első számú feladatként a tisztikart kell „újra megnyerni". Schiffer alkancellár mindannyiuk véleményét mondta ki, amikor úgy fogalmazott, nem kívánatos, hogy Kappot és Lüttwitz tábornokot a saját csapataik „lázadása" vagy az általános sztrájk buktassa meg, mert mindkét esetben a „bolsevizmus" veszélye fenyeget. Inkább azt kell elérni, hogy önként mondjanak le. Aranyhidat kell nekik építeni, amelyen nem szégyen a visszavonulás. Már ezekben a napokban hallgatólagos koalíció jött létre a négy polgári párt között, amely néhány hónap múlva megnyerte a választásokat, és rövid megszakításokkal egész 1933-ig kormányon maradt. A katonai lázadással kötött kompromisszum volt az első politikai tettük, amely úgy

vetett véget a Kapp-puccsnak, hogy egyik fél sem érezte magát győztesnek vagy vesztesnek.

Cserében Kapp és Lüttwitz lemondásáért a négy párt néhány Berlinben maradt szociáldemokrata politikus egyetértésével új választásokat és a kormány átalakítását ígérte, valamint amnesztiát a puccs résztvevőinek. A lázadók hazardíroztak. Először csak Kappot voltak hajlandóak ejteni, aki amúgy sem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Lüttwitz egy napig még ragaszkodott a katonai diktátorsághoz, utána azonban, akárcsak néhány nappal korábban Noskénak, neki is azt kellett látnia, hogy cserbenhagyják a katonai parancsnokok. Most már ők is úgy tartották, hogy helyre kell állítani a „bolsevizmus" elleni egységfrontot. Schiffer alkancellár, aki Berlinben pillanatnyilag a kormányügyeket vitte – hivatalosan a weimari koalíció nevében, a valóságban azonban úgy, hogy már a négy polgári párt állt mögötte –, Ebert nevében az ő javaslatukra von Seeckt tábornokot nevezze ki a Reichswehr főparancsnokának.

A tárgyalások rendkívül barátságos külsőségek között zajlottak le. A lázadókat Pabst százados, Karl Liebknecht és Rosa Luxemburg gyilkosa képviselte, akit Lüttwitz még március 13-án őrnaggyá léptetetett elő (az előléptetést nem vonták vissza). Március 16-án este a tárgyalásra érkező Pabstot Schiffer alkancellár vacsorán látta vendégül. „Ezáltal olyan hangulat alakult ki, amely nem illett ugyan a helyzet komolyságához, de a tárgyalást jó irányban befolyásolta", írta később Schiffer. Két nap múlva Pabst átadta neki Lüttwitz felmentés iránti kérelmét,

amit Schiffer a nyugdíjigény jogosultságának elismerése mellett a birodalmi elnök nevében azonnal elfogadott. Egyúttal figyelmeztette Pabstot, hogy helyezze magát biztonságba, amíg a nemzetgyűlés rendezi az amnesztia ügyét, és tanácsolja ezt Lüttwitznek is. „Schiffer még hamis útlevelet és pénzt is ígért mindkettőjüknek, de ezt Pabst köszönettel elutasította. Hamis útlevéllel a puccsisták rendőrségi barátaik révén már el voltak látva." Minderről Johannes Erger tudósít *A Kapp–Lüttwitz-puccs* című, nemrég megjelent minden részletre kiterjedő tanulmányában a két érintett egybehangzó tanúsága alapján.

Még ennél is előzékenyebb elbánásban részesült Ehrhardt. Seeckt, a Reichswehr új főnöke „megbeszélést folytatott vele, majd március 18-án kelt napiparancsában dicsérőleg nyilatkozott a dandár fegyelméről, elismerte, hogy Ehrhardt tettével a haza érdekét kívánta szolgálni, március 19-én pedig írásban biztosította Ehrhardtot arról, hogy mint a dandár parancsnoka a Reichswehr védelmét élvezi" (Erger). Csak ezt követően vonult ki a dandár Berlinből – nótaszóval, zászlólengetéssel, ahogy bevonult. Mivel nem tetszett nekik a Brandenburgi Kapunál összegyűlt emberek pfujolása, csak úgy egyszerűen beléjük lőttek. Ezzel búcsúzott az Ehrhard-dandár a vörös Berlintől. Tizenkét halott és harminc súlyos sebesült maradt a Pariser Platz aszfaltján.

A birodalmi kormány most már visszatérhetett Stuttgartból Berlinbe. Az első dolga az volt, hogy lefújja az általános sztrájkot, a má-

sodik a Ruhr-vidéket megszállva tartó vörös hadsereg lefegyverzése. A szociáldemokrata miniszterek, akik a válság órájában a forradalmat hívták segítségül, és akiket a forradalom mentett meg, a legtermészetesebbnek tartották, hogy újra régi szerepükben lépjenek fel, és ők legyenek az ellenforradalom fügefalevele. A habozó szakszervezeti vezetőket olyan teljesíthetetlen ígéretekkel vették rá a sztrájk befejezésére, mint a puccsisták szigorú megbüntetése, vagy olyan ígéreteket tettek nekik, amelyeket nem is akartak teljesíteni, így például a munkások besorolását a biztonsági alakulatokba. A vörös hadseregnek rövid lejáratú ultimátumot szabtak a fegyverletételre, majd „az alkotmány talajára visszatért" Reichswehrre bízták a többit. A Reichswehr, bizonyára nem véletlenül, főként olyan csapatokat vetett be ebből a célból, amelyek Kapp és Lüttwitz alatt részt vettek a kormányellenes felkelésben, többek között az Epp, a Pfeffer, a Lützow, a Lichtschlag és a Roßbach szabadcsapatot, valamint a Löwenfeldt tengerészdandárt, az Ehrhardt-brigád testvéralakulatát. Ezek most lehetőséget kaptak rá, hogy „bizonyítsanak", és az Epp-dandár egyik tagjának alábbi levele tanúskodik róla, hogy meg is tették:

„I. sz. Tartalékos Tábori kórház 9. sz. osztály
Wischerhöfen, 1920. április 2.

Kedves Nővérek és Betegek!
Végre ismét együtt vagyok a századommal. Tegnap délelőtt érkeztem meg, és délután egykor

már rohamra vezényeltek bennünket. Ha mindent leírnék, ami történt, a felét sem hinnék el. Nincs kegyelem, még a sebesülteknek sem. Olyan nagy a lelkesedés, hogy az szinte hihetetlen. A zászlóaljunknak két halottja van, a vörösöknek kétszáz, de az is lehet, hogy háromszáz. Azokat, akik a kezünkbe kerülnek, először a puskatussal dolgozzuk meg, utána jöhet a golyó. Az egész ütközet alatt a kórház »A« osztálya járt az eszemben. Az történt ugyanis, hogy tíz vöröskeresztes nővért is agyonlőttünk, mert pisztoly volt náluk. Örömmel eresztettünk golyót a szégyentelenekbe. Hogy sírtak és könyörögtek az életükért! De nem, akinél fegyvert találunk, az az ellenségünk, és ebben nem ismerünk tréfát. A fronton a franciákkal humánusabbak voltunk. Mi újság egyébként a kórházban? – A lakosságtól mindent megkapunk. A vendéglőkben húszasával és harmincasával ingyen kosztoltatnak bennünket.
A címem: Max Ziller hegyivadász őrvezető, egyetemi hallgató, Epp-dandár, 11. század u.p. Rekow, Vesztfália."

Így végződött a Kapp-puccs: a még mindig szociáldemokrata vezetésű kormány véres leszámolást tartott megmentőivel, és ennek végrehajtói azok voltak, akiktől a leszámolás áldozatai a kormányt megmentették.

De az SPD-re is leszámolás várt, amelyet saját párthívei hajtottak végre. A puccsistáknak megígért választást nem lehetett tovább halasztani. Ebert mint birodalmi elnök még áprilisban feloszlatta a nemzetgyűlést, és június 6-án

megválasztották az új Reichstagot. Ezen a választáson az SPD megkapta méltó jutalmát a forradalom elárulásáért, amire a Kapp-puccs után olyan látványosan feltette a koronát: elvesztette választóinak több mint a felét.

1919 januárjában a nemzetgyűlési választásokon még tizenkét és fél millió szavazatot kapott az SPD, most öt és fél millióra csökkent a pártra szavazók száma. Az SPD összeomlása a weimari koalíciót is megfosztotta a parlamenti többségtől – örökre. A polgári kormányzás korszaka következett, amely a weimari köztársaság bukásáig tartott, majd folytatódott a bonni Szövetségi Köztársaság megalapítása után.

Eljött az SPD csillagórája, amire fél évszázadon át várt, és ahogy jött, el is múlt. Azóta újabb fél évszázad telt el, és a német szociáldemokrácia nem kapott újabb lehetőséget a történelemtől.

Mit számon kérünk a percen,
*Az öröklét sem adja meg.**

* Schiller: Rezignáció (N. Kiss Zsuzsa fordítása).

15

Három legenda

Aligha van olyan történelmi eseménysorozat, amelyhez annyi hazugság kapcsolódnék, mint az 1918-as német forradalomhoz. Három legenda különleges szívóssággal tartja magát, úgyszólván kiirthatatlan.

Az első különösen a német polgárság körében elterjedt még ma is. Ez a legenda annyiból áll, hogy egyszerűen tagadja a forradalmat. Németországban nem volt igazi forradalom 1918-ban, lehet gyakran hallani. Valójában nem volt más, mint katonai összeomlás, és csak az adja egy matrózlázadásnak a forradalom látszatát, hogy a vereség pillanatában időlegesen meggyengültek a rendfenntartó erők.

Hogy mennyire hamis és vak ez a felfogás, rögtön nyilvánvalóvá válik, ha 1918-at 1945-tel hasonlítjuk össze, amikor valóban nem volt más, mint katonai összeomlás.

Kétségtelen, hogy 1918-ban egy matrózlázadás adott okot a forradalom kitörésére, de ez csak a kiváltó ok volt. Éppen az teszi rendkívülivé a történetet, hogy egy matrózlázadás földrengést idézett elő egész Németországban és magával ragadta az egész hátországi hadsereget, a városi munkásságot és Bajorországban még a falvak lakosságát is. Ez a felkelés nem

csupán lázadás volt már, hanem igazi forradalom. A tét ekkor már nem olyan nagyságrendű volt, mint amikor a nyílt tengeri flotta október 29-én és 30-án Schillignél megtagadta az engedelmességet. Az uralkodó osztály megbuktatása és az állam átalakítása volt a tét. És mit lehet forradalomnak nevezni, ha nem ezt?

Mint minden forradalom, ez is megbuktatta a régi rendet és egy új rend alapjait rakta le. Nemcsak rombolt, hanem alkotott is. Alkotó tevékenységének eredménye a munkás- és katonatanácsok voltak. Hogy közben nem ment minden simán és példás rendben, hogy az új rend nem működött azonnal olyan zavartalanul, mint a régi – ugyan melyik az a forradalom, amelyben mindez másképp történt? Hogy a forradalom a régi rend kudarcának és gyengeségének pillanatában tört ki, s győzelmében ennek a gyengeségnek is nagy része volt, ez is magától értetődő. A német forradalom nem különbözött ebben a történelem más forradalmaitól.

Ugyanakkor különleges dicsőségére válik az 1918. novemberi német forradalomnak, hogy az önfegyelem, a jólelkűség és az emberiesség jegyében zajlott le, ami annál is figyelemre méltóbb, mert csaknem mindenütt a vezető nélkül fellépő tömegek vitték véghez, spontán módon. Az igazi hősei ennek a forradalomnak a tömegek voltak. A korszellem pontosan ráérzett erre, nem véletlen, hogy a német színház- és filmművészet legnagyobb teljesítménye ezekben az években a sok nagyszabású tömegjelenet, nem véletlen, hogy Ernst Toller híres forradalmi

drámájának címe: *Masse Mensch (Tömeg-ember)*. Az, amit a német tömegek az 1918-as forradalomban véghezvittek, semmiben nem marad el 1789 francia júliusa és 1917 orosz márciusa mögött.

Hogy a német forradalom nem agyrém vagy fantom volt csupán, hanem eleven és véres valóság, erről tanúskodik az 1919 első felében vívott fegyveres harcok áldozatainak száma is.

Nem kétséges, hogy ki verte le a forradalmat: az SPD vezetősége, Ebert és csapata. Az SPD vezetői azzal a hátsó gondolattal álltak a forradalom élére, hogy így verjék le – ez sem kétséges. Vagyis elárulták a forradalmat. Ernst Troeltsch, a megvesztegethetetlen és értő tanú így fogalmaz: „Nem az SPD vezetőinek műve volt a forradalom, életképtelen torzszülöttnek tekintették, a tömegekre való hatás kedvéért mégis adoptálták mint saját, régóta megjövendölt gyermeküket."

Az idézetben minden szó számít, és némileg pontosítani kell. Valóban nem az SPD vezetőinek a műve volt a forradalom és nem is akarták. Nem felel meg azonban a valóságnak, amikor Troeltsch azt mondja, hogy csak „adoptálták". Igenis a saját, régóta beígért gyermekük volt a forradalom. Ötven éven keresztül prédikáltak róla, ötven éven keresztül ígérgették, és ezen nem változtat az sem, hogy amikor megszületett, nem kívánt gyermeknek tekintették. Az SPD volt a forradalom szülőanyja, és amikor megölte, saját gyermekét pusztította el.

Mint ahogy minden gyermekgyilkos anya azt bizonygatja, hogy gyermeke elvetélt vagy halva született, így tesz az SPD is. Innen ered a második széles körben elterjedt legenda, amely szerint az, ami 1918–19-ben Németországban lezajlott, nem a szociáldemokraták által ötven év óta proklamált forradalom volt, hanem bolsevik forradalom, orosz importcikk, és hogy az SPD őrizte és mentette meg Németországot a „bolsevik káosztól". (Mellesleg: a „a bolsevik káosz" kifejezés már önmagában véve is fából vaskarika. A bolsevizmusról sok mindent el lehet mondani, de azt nem, hogy káosz, éppen az ellenkezője: a legszigorúbb, diktatórikus, ha úgy tetszik zsarnoki rend.)

Ennek a szociáldemokraták által kitalált legendának a terjesztéséhez akarva-akaratlanul a kommunisták is hozzájárulnak. Amikor ugyanis maguknak, illetve a KPD elődjének, a Spartakus-csoportnak vindikálják a német forradalmat, dicsekvésükkel megerősítik azt, amit a szociáldemokraták saját igazolásukra és a forradalom lejáratására hoznak fel, nevezetesen, hogy az 1918. novemberi forradalom kommunista (vagy „bolsevista") forradalom volt.

Attól azonban, hogy a szociáldemokraták és a kommunisták valamiről kivételesen ugyanazt mondják, az még nem lesz igaz. Az 1918-as forradalom nem orosz importcikk volt, hanem a Németországban kialakult helyzet következménye, nem kommunista, hanem szociáldemokrata forradalom – az a forradalom, amelyet az SPD ötven éven keresztült jövendölt és köve-

telt, amelyre párthívei millióit készítette fel és amelynek letéteményeseként adta ki magát.

Nem a számát és szervezettségét tekintve jelentéktelen Spartakus-csoport műve volt a forradalom, hanem a szociáldemokrata pártra szavazó munkások és katonák millióié. A kormány, amelyet ezek a tömegek támogattak – nemcsak 1918 novemberében, hanem még 1919 januárjában is – nem spartakista kormány volt, hanem az újraegyesült szociáldemokrata párt kormánya. A politikai rendszer, amelynek megvalósítására törekedtek, nem a proletárdiktatúra volt, hanem a proletár demokrácia. Ebben a rendszerben a proletariátus kívánt az uralkodó osztály lenni, de nem diktatórikus eszközökkel, hanem demokratikusan szándékozott uralkodni. A hatalmuktól megfosztott osztályoknak és pártjaiknak helyük lett volna a parlamentben, körülbelül úgy, ahogy a szociáldemokrata képviselők is kifejthették véleményüket a császári birodalom parlamentjében.

A forradalom módszerei – talán saját kárára – ugyancsak távol álltak a bolsevista vagy leninista módszerektől, és közelebbről megvizsgálva még csak marxistának sem nevezhetők. A német munkások, matrózok és katonák Ferdinand Lassalle-nak, a szociáldemokrácia úttörőjének és nem Marxnak voltak a követői, nem a termelőeszközök birtokbavételét tekintették elsődleges céljuknak, hanem az államhatalom megszerzését. Egy korabeli szociáldemokrata mozgalmi dal szerint is „a mi utunkat Lassalle jelölte ki". A forradalmi tömegek nem a gyárakat szállták meg, hanem a hivatalokat és a

kaszárnyákat, ahogy Lassalle követelte a XIX. század hatvanas éveiben, és a szociáldemokrata vezetőket választották meg „népmegbízottaknak".

És ők, miután a forradalom rájuk ruházta az államhatalmat, arra használták fel ezt, hogy vérbe fojtsák a forradalmat, a saját, régóta megjövendölt, végre valósággá lett forradalmukat. Az ágyúkat és a géppuskákat saját párthíveikre irányították. Ebert kezdettől fogva ugyanazzal próbálkozott, mint a császár: megpróbálta a frontról visszatért hadsereget a munkások ellen fordítani. Amikor pedig ez neki sem sikerült, továbbment egy lépéssel, a legszélsőségesebb ellenforradalmárokat, a polgári demokrácia ellenségeit, a saját ellenségeit, a német fasizmus előfutárait fegyverezte fel saját, mit sem sejtő párthívei ellen.

A valóság az, hogy az SPD által vérbe fojtott forradalom, vagy ha úgy tetszik, az a forradalom, amelytől a szociáldemokraták „megmentették" és „megóvták" Németországot, nem kommunista, hanem szociáldemokrata forradalom volt. A német szociáldemokraták forradalmát, ahogy Miksa badeni herceg már a november 9. előtti héten remélte, „elfojtották". Nem a fejedelmek és uralkodók, akiknek trónját a forradalom megdöntötte, hanem a szocialisták tulajdon vezetői, akiket ők maguk juttattak gyanútlan bizalommal hatalomra. A szociáldemokrata vezetők kíméletlen erőszakkal verték le a forradalmat, nem becsületes harcban, szemtől szembe, hanem árulással, hátulról támadva rá.

Attól függetlenül, hogy melyik oldalon áll a szemlélő, hogy a forradalomnak ad-e igazat, vagy ellenségeinek, Ebert és Noske neve a dicstelen halhatatlansággal kapcsolódik egybe számára. Két kortárs ítélete, akik életükkel pecsételték meg szavaikat, évtizedek múltán is mementóként emlékezteti az utókort. Franz Mehring, szociáldemokrata párttörténész, a párt nagy öregje röviddel halála előtt, 1919 januárjában csalódottan, megtört emberként így fakadt ki: „Nem volt még kormány, amely ilyen mélyre süllyedt volna." A Noske martalócai által brutális kegyetlenséggel meggyilkolt Gustav Landauer nem sokkal halála előtt ezt mondta: „Nincs a világon még egy olyan ocsmány képződmény, mint a Szociáldemokrata Párt."

Nem menti Ebertet és Noskét, hogy nem voltak cégéres gazemberek, sőt alapjában véve tisztességes, jóravaló emberek voltak. A bűn, amiért felelniük kell a történelem előtt, nem magyarázható egyéni jellemhibáikkal. Az indítékaikat vizsgálva nem találunk bennük semmi démoni vagy sátánian nagystílű gonoszságot. Tetteiket a leghétköznapibb rendszeretet és kispolgári stréberség irányította. Nem kételkedhetünk abban, hogy a forradalommal együtt járó felfordulás őszinte irtózattal és páni félelemmel töltötte el őket. Az mindenesetre különös, hogy az ugyanakkora felfordulást okozó – és több véráldozatot követelő – ellenforradalom nem keltett bennük ilyen félelmet. De még a rendpániknál is inkább hatalmába kerítette őket a hirtelen nagyvilági szerephez jutott kispolgár

büszkesége, pontosabban az a tudat, hogy ez a felettük álló világ segítséget kér tőlük. Az, hogy parlamenti képviselőtársaik egyszerre tisztelettel kezelik őket, a korábbi „hazátlan bitangokat", hogy olyan magas rangú személyiségek, mint Groener tábornok és Miksa herceg hízelgő bizalmat tanúsítanak irántuk, hogy maga a császár és Hindenburg is leereszkedően bánik velük, hogy mindazok a hatalmasságok, akik korábban félelmet és irigységet keltettek bennük, most mint utolsó mentsvárukhoz fordulnak hozzájuk, a büszke lojalitás érzésével töltötte el őket, és készek voltak minden áldozatot meghozni, még ezrek életét is feláldozni. A bennük bízókat, a követőiket áldozták fel boldogan azokért, akik most jóindulatúan a vállukat veregették. Szörnyű tettüket a hatalmasokra bizalommal feltekintő kisember derék jóhiszeműségével követték el.

Ebert ugyanolyan gyanútlanul megbízott a tábornokokban, hercegekben és nagypolgárokban, akik „a Német Birodalom sorsát a kezébe tették le", mint a forradalmat kezdeményező szociáldemokrata munkások, matrózok és katonák őbenne. És ahogy Ebert elárulta a forradalmat, a munka elvégzése után azok is elárulták őt, akiknek a saját árulásával szolgálatot tett. Ennek eszköze a német forradalomhoz kapcsolódó harmadik nagy legenda, a tőrdöféslegenda volt.

Az az állítás, hogy a szociáldemokrata forradalom okozta Németország háborús vereségét, mert hátba döfésként érte a „győztes frontot", Hindenburgtól és Ludendorfftól származik.

A két tábornok azután állt elő vele, hogy Ebert és Noske leverte a forradalmat, és a német polgárság negyedszázadon keresztül elhitte.

Az igazi hátba döfés ez a legenda maga volt, tőrdöfés azoknak a szociáldemokrata vezetőknek a hátába, akikre a császári Németország 1918-ban áttestálta a vereséget és akikre rábízta saját megmentését. (Ludendorff: „Egyék meg a levest...")

Miután Ebert és társai lojálisan magukra vállalták a vereséget (Ebert a hazatérő csapatokhoz: „Soha nem győzött le benneteket az ellenség..."), és a forradalom hulláját szolgálatkészen a német polgárság lábaihoz fektették, jutalmul megkapták a tőrdöfés-legendát. Ebertet a következő években a szó szoros értelmében halálba kergette a hazaárulás teljességgel alaptalan, de újra és újra megismételt és törvényileg szankcionált vádja.

Talán még sajnálni is lehetne, ha abban, ahogy a történelem bosszút állt rajta, nem volna valami sajátos igazságszolgáltatás. Annette von Droste-Hülshoff *A bosszú* című balladájában mintha Ebert sorsát sejtette volna meg:

Egy hajótörött letaszítja sorstársát az életet jelentő deszkáról, és ezzel a gyilkosává válik. Közben a deszkába bevésett gyártási adatokra vetődik a szeme: „Batávia ötszáztízes". A gyilkosság nem tudódik ki, de amikor a gyilkos partot ér, egy régóta keresett kalózzal tévesztik össze, ártatlanul halálra ítélik és kivégzik.

S a szeme midőn büszke daccal
Már éteri magast keres,
A bitófán betű marasztal:
*Batávia ötszáztizes.**

Pontosan ilyen áttételes módon érte utol Ebertet a bosszú azért, amit a forradalommal tett. Egy hazugsággal hajszolták halálba, egy olyan árulás vádjával, amit nem követett el. Ám ezt a vádat nem lehetett volna felhozni ellene, ha nem követ el egy másik árulást. Nem a győztes frontot döfte hátba, hanem a győztes forradalmat, éspedig azok kedvéért, akik őbelé döftek tőrt hátulról – a tőrdöfés-legendával.

A történet bonyolult szimmetriája esztétikailag tökéletes, és a szemlélő nem tud szabadulni attól az érzéstől, hogy művészi élményben van része. Mintha egy szimfonikus kompozíció fináléját hallaná, amelyben a témák egyszerre szólalnak meg – és feltárják közös gyökerüket. A felszínen úgy látszik, hogy a tőrdöfés-legendával meg nem érdemelt méltánytalanság érte Ebertet, de ha mélyebbre hatolunk és alaposabban szemügyre vesszük a történteket, arra a következtetésre kell jutnunk, hogy nem érdemelt mást. Mint áruló rászolgált arra, hogy elárulják, és csak azért kerülhetett ebbe a helyzetbe, mert árulóvá lett.

1918. szeptember 29-én Ludendorff áthárította a vereséget a szociáldemokratákra, hogy később őket tehesse meg bűnbaknak. A forradalom a szociáldemokraták segítségére sie-

* N. Kiss Zsuzsa fordítása.

tett, és lehetővé tette számukra, hogy szétzúzzák a csapdát, amelybe gyanútlanul belesétáltak. Ők azonban elárulták a forradalmat, és a csapda bezárult. Így szól a történet három mondatban elbeszélve. Hátborzongató történet, de van erkölcsi tanulsága. Ezt a címet lehetne adni neki: „Megérdemelt büntetés".

A büntetés azonban sajnos nem csak azokat sújtotta, akik megérdemelték.

A forradalom kollektív hőse, a német munkásság, soha nem heverte ki azt a csapást, amely ekkor érte. A szocialista egység, amelyért olyan bátran harcolt, és amelyért a vérét ontotta, ekkor lett örök időkre a múlté. Az 1918-ban elkövetett árulástól datálódik a szocializmus nagy schizmája és a kommunisták és szociáldemokraták közötti csillapíthatatlan gyűlölet – a farkasok és kutyák egymás iránti gyűlölete. (A kutya, mint ismeretes, egykor farkas volt, mielőtt az ember megszelídítette saját céljaira. A szociáldemokrácia egykor munkáspárt volt, mielőtt a kapitalizmus megszelídítette saját céljaira.) Megtört azoknak a munkásoknak a harci szelleme, akik olyan bátran küzdöttek 1918-ban, de még 1919-ben és 1920-ban is, és tizenöt évvel később már nem volt meg bennük az elszántság arra, hogy szembeszálljanak Hitlerrel. Fiaik pedig 1945-ben nem tudták megismételni azt, amit az apáik 1918-ban véghezvittek, ma élő unokáik pedig már elfelejtették őket. Kihalt a forradalmi hagyomány a német munkásságból.

De a német nép egészének is – beleértve a polgári rétegeket, amelyek érthető megkönnyebbüléssel és kárörömmel fogadták a forradalom bukását – drágán kellett megfizetnie 1918–19-ért: a Harmadik Birodalommal, az új világháborúval, egy második és súlyosabb vereséggel, a nemzeti egység és szuverenitás elvesztésével. Mindennek csírája benne volt az ellenforradalomban, amit a szociáldemokrata vezetők szabadítottak Németországra. A forradalom győzelme megóvhatta volna a német népet az elkövetkező évtizedek katasztrófáitól.

Még ma is vannak nagy számmal Ebert-németek, akik „gyűlölik a forradalmat, mint a bűnt", még ma is sokan megtagadják 1918-at mint a német történelem szégyenfoltját. Pedig a négy évig tartó nélkülözés és vérontás után megvívott forradalomért nem szégyenkezniük kell a németeknek, ellenkezőleg: büszkék lehetnek rá. A szégyenfolt a forradalommal szemben elkövetett árulás.

A forradalom természetesen nem népünnepély, és nem kevés államférfiúi bölcsesség kell az olyan reformokhoz, amelyekkel megelőzhető az elégedetlenség erőszakos formában való kitörése. A forradalom – akárcsak a szülés – fájdalmas, véres, gyötrelmes folyamat. De a győztes forradalom a szüléshez hasonlóan alkotó, új életet teremtő folyamat is.

A világ népeit büszkeséggel tölti el, ha volt a történelmükben egy nagy forradalom, és minden győztes forradalom naggyá tette egy időre azt a népet, amely megvívta: Hollandiát és Angliát a XVII. században éppúgy, mint Amerikát és Franciaországot a XVIII. században,

vagy Oroszországot és Kínát a XX. században. Nem a győztes, hanem az elfojtott, elnyomott, elárult és megtagadott forradalom tesz beteggé egy népet.

Németország még ma is az elárult 1918-as forradalom betege.

UTÓSZÓ
AZ 1979-ES KIADÁSHOZ

Könyvem tíz évvel ezelőtt látott napvilágot, és ma már másképp írnám meg: higgadtabban, szkeptikusabban, visszafogottabban. Mai ízlésemhez mérten túl sok benne a felháborodás. Amikor újra elolvastam, időnként viszketett az ujjam, hogy másképp fogalmazzak, elvegyem némely kifejezések élét, vagy egyszerűen kihagyjam őket az új kiadásból. Tartom azonban magam a pilátusi elvhez: „Amit megírtam, megírtam." Azt hiszem, nem becsületes dolog a szerzőtől, ha utólag belejavít könyvébe.

Miért érdemes a könyvet mégis újra kiadni? Röviden szólva azért, mert véleményem szerint fontos mondanivalója van, és ennek igazságtartalmát az említett hiányosságok nem érintik. Művemet tíz év után újra elolvasva csupán saját magammal vagyok elégedetlen, a számomra ma már helyenként indulatosnak tűnő hangvétellel, az érvelés érzelmi fűtöttségével. Oktalan hiúság volna azonban, ha ezért az egész könyvet megtagadnám, vagy útját állnám az újabb kiadásnak. Úgy látom ugyanis, hogy a lényeget illetően nem kell semmit visszavonnom. A tények nem szorulnak korrigálásra, és mai álláspontommal egybevetve az elemzések sem. Azt a folyamatot, amellyel a könyv foglalkozik, válto-

zatlanul az újkori német történelem egyik legjelentősebb és legsúlyosabb következményekkel járó eseménysorozatának tartom. Ugyanakkor még mindig feltűnően nagy a hiány olyan művekben, amelyek az igazságnak megfelelő és mindenki számára érthető képet adnak 1918–19-ről. Azóta, hogy ez a könyv tíz éve megjelent, és nem váltott ki semmi különösebb visszhangot, tudomásom szerint más szerző nem foglalkozott a témával. Hogy volt ebben az országban egy forradalom, amelyet azok vertek le, akiket átmenetileg hatalomra segített, ennek emléke gyakorlatilag eltűnt a német történelmi tudatból, de azt is lehet mondani, hogy a forradalom emlékét elfojtották. És ha jelen könyvecském a legcsekélyebb mértékben is ellensúlyozni képes ezt az elfojtási folyamatot – ha nem ér el többet, mint hogy ellentmondást provokál, és arra késztet némelyeket, hogy más szempontokból értékeljék 1918–19 eseményeit –, úgy vélem, már akkor is hasznos szerepet tölt be.

Két ellenvetésre szeretnék röviden válaszolni a könyvemben kifejtettekkel kapcsolatban. Az egyik C. P. Snow-tól származik, és a könyv angol kiadásáról írt kritikában olvasható. A másik válasz címzettje én magam vagyok. Lord Snow gondolatmenetének lényege, hogy elemzésemben figyelmen kívül hagyom a nyugati szövetségeseket, akik nem maradtak volna tétlenek, ha Németországban győz a forradalom. Ha a németek nem verik le maguk a forradalmat, a szövetségesek bevonulnak, és megteszik helyettük, véli Snow.

Ez nagyon meggyőzően hangzik, de kérdés, hogy igaz-e. Az 1918-as novemberi forradalom elsősorban antimonarchista és antimilitarista forradalom volt. Ugyan miért vonultak volna be a szövetségesek Németországba? Azért, hogy visszahozzák a császárt, és helyreállítsák a tábornokok uralmát? Nehéz lett volna megmagyarázni saját népeiknek, hogy miért fordítottak egyszerre hátat azoknak a háborús céloknak, amelyeket éveken keresztül hangoztattak. De minden egyébtől eltekintve, a szövetségesek is belefáradtak a háborúba. Nem olyan egyszerű egy győztesen befejezett háborút a leszerelés kellős közepén újrakezdeni. Másrészt veszélyes kockázatot vállalnak azok az államférfiak, akik katonáikat egy forrongó országba küldik, mert a forradalom megfertőzheti őket. Kérdéses, hogy a forradalom elleni intervenció Németországban több sikerrel járt volna-e, mint Oroszországban, ahol erre valóban sor került. Azt hiszem, Lord Snow is figyelmen kívül hagy valamit: azt, hogy a német forradalom, ha nem fojtják el olyan hirtelen, új politikai fegyvert adhatott volna a németek kezébe a béketárgyalásokon.

A másik ellenvetést, amelyre válaszolni kívánok, olvasóimat megelőzve én magam teszem szóvá. Könyvemben több helyen beszélek arról, hogy az SPD 1918–19-ben soha vissza nem térő lehetőséget mulasztott el – „örökre". Ez már a könyv első megjelenésekor, 1969 őszén is elhamarkodott jövendölésnek tűnhetett fel némely akkori olvasóm számára, amelyre a va-

lóság csattanósan rácáfolt. Szinte a könyv megjelenésével egy időben, 1969 őszén, szociáldemokrata kancellárt választott a Szövetségi Köztársaság, és szociáldemokrata kancellárja van az országnak ma is. Ami pedig a jövőt illeti, úgy látszik, hogy még sokáig így marad. Tény, hogy bármennyire leszerepelt is az SPD 1918–19-ben, túlélte, s ma a Szövetségi Köztársaság kormányzó pártja.

De csak a Szövetségi Köztársaságé. Nem feledkezhetünk meg teljesen Németország megosztottságáról. 1918–19-ben megvolt még a Német Birodalom, amelyben és amellyel együtt lett naggyá az SPD, és amelyet, ha szabad saját szavaimat idéznem a könyv elejéről, „valamikor a jövőben időtálló és értelmes tartalommal remélt kitölteni". A forradalom esélyt adott erre, és az SPD ezt az esélyt játszotta el „örökre", amikor ahelyett hogy élt volna a lehetőséggel, leverte és „elárulta" a forradalmat, ahogy könyvemben keserűen fogalmazok. Olyan lehetőség volt ez ugyanis, amely valóban nem ismétlődött meg – soha. Helyette jött Hitler, a második világháború, az újabb vereség, a megosztottság. Ez ad az 1918-as német forradalom történetének és nagyra hivatott vezetői árulásának ma is szomorú aktualitást. Az, hogy hatvan év távlatából visszatekintve a forradalom kínálta a legjobb, az egyetlen lehetőséget mindannak megelőzésére, ami később bekövetkezett. Ne felejtsük el azt sem, hogy az 1918–19-ben történtek következménye az a szakadék, amely ma a külső hatalmi viszonyoktól eltekintve a két német államot és kormányukat – de talán polgáraikat is – belsőleg elválasztja egymástól.

Berlin, 1979. január S. H.

Névmutató

Tartalom

1918. szeptember 28. – A világháborús német szoldateszka szürke eminenciása, Ludendorff tábornok pánikba esik: az összeomlás napokon belül bekövetkezhet, azonnal fegyverszünetet kell kérni. A háború azonban még több mint egy hónapig elhúzódik. Közben a hatalom jelentős belpolitikai változtatásokat kezdeményez, amelyekkel Németország demokratikus átalakulását kívánja demonstrálni a világ előtt. A haditengerészet vezetői egy utolsó, értelmetlen csatába akarják belehajszolni a flottát, mert úgy tartják, erre kötelezi őket az úri becsület. A matrózok fellázadnak, a lázadásból forradalom lesz. Mit tesz ebben a helyzetben Friedrich Ebert, a Szociáldemokrata Párt elnöke? A forradalom élére áll, holott saját szavai szerint gyűlöli a forradalmat, mint a bűnt. Ő lesz a forradalmi kormány, a Népmegbízottak Tanácsának elnöke, és közben a frontról visszatérő hadsereget próbálja bevetni a forradalom ellen. Később az ellenforradalmár szabadcsapatokkal szövetkezve veri le a forradalmat – a szociáldemokrata vezető azt a forradalmat, amelynek résztvevői, Haffner szerint, többségükben szociáldemokrata munkások voltak. Szövetségesei azonban nem méltányolják Ebert érdemeit, őt okolják a háborús vereségért, amivel végül is a halálba hajszolják.

Helytálló-e az az érv, hogy csak az Ebert által választott út térítette el Németországot Oroszország sorsától? Nem, állítja Haffner, éppen ellenkezőleg, egy győztes forradalom ugyanis megmenthette volna Németországot Hitlertől. A forradalom ötvenedik évfordulójára írt könyv arra inti a németeket, hogy a múlt, amellyel szembe kell nézniük, nem a nácizmussal kezdődik.

Sebastian Haffner

AZ ELÁRULT FORRADALOM

Németország 1918–19

Sebastian Haffner ÁRULT FORRADALOM

EURÓPA